

LIMBA NOASTRĂ-I O COMOARĂ...

Lecturi academice
de Ziua Limbii Române
2005–2016

ABC

Biblioteca Științifică Centrală
„Andrei Lupan” (Institut)
Chișinău, 2016

Lucrarea a fost recomandată spre publicare
la ședința Consiliului științific al Bibliotecii Științifice Centrale a AȘM

Responsabil de ediție: dr. hab. Aurelia Hanganu

Corectori: Elena Pistrui, Elena Varzari

Copertă: Vitalie Pogolșa

Paginare digitală: Valeriu Oprea

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Limba noastră o comoară / Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. Centrală "Andrei Lupan" (Inst.) ; resp. ed.: Aurelia Hanganu – Chișinău : Biblioteca Științifică Centrală "A. Lupan" (Institut), 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). – 184 p.

300 ex.

ISBN 978-9975- .

016:

L

Lucrarea prezintă cititorului....

Este adresată profesorilor, cercetătorilor științifici, doctoranzilor, masteranzilor și studenților.

© Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2016

CUPRINS

Acad. Gheorghe DUCA, Președintele AȘM. Credem în izbânda Limbii Române!

Acad. Nicolae CORLĂTEANU. Las vouă moștenire

Acad. Silviu BEREJAN. Degradarea vorbirii orale într-un stat, în care funcționează paralel două limbi oficiale

Anatol CIOBANU, membru corespondent al AȘM. Situația glotică după 15 ani de independență

Grigore VIERU, Doctor Honoris Causa al AȘM, membru titular post-mortem al AȘM, membru de onoare al Academiei Române. Limba română, oastea noastră națională

Vasile PAVEL, dr. hab. în filologie. Limba română – unitate în diversitate

Ion UNGUREANU, Doctor Honoris Causa al AȘM. Destinul limbii române într-un spațiu căzut din istorie

Adrian PĂUNESCU, membru de onoare al AȘM. Discurs la intrarea în Academia Moldovei

Acad. Mihai CIMPOI, membru de onoare al Academiei Române. Limba română, „casă a ființei noastre”

Nicolae DABIJA, membru de onoare al Academiei Române. Partea noastră de veșnicie – limba română

Mihail MUNTEAN, Doctor Honoris Causa al AȘM. Poezia și muzica (Gânduri neordonate)

Valeriu MATEI, membru de onoare al Academiei Române. Un sfert de veac de revenire la normalitate lingvistică în Republica Moldova

Ion HADÂRCĂ, m. c. al AȘM. LIMBA ROMÂNĂ VERSUS POLITICA

Nicolae TIMOFTI, Președintele Republicii Moldova. Limba română, politica și statul de drept

CREDEM ÎN IZBÂNDĂ LIMBII ROMÂNE!

*Academician Gheorghe DUCA
Președinte al AȘM*

Începând cu anul 2004, când fusesem ales președinte al Academiei de Științe a Moldovei, am fost întrebat în repetate rânduri: De ce Academia nu-și reiterează poziția în privința limbii române?

De ce s-o facă? Întrebam la rândul-mi. La ce bun să revii continuu asupra unui adevăr indubitabil, dacă, în 1996, Adunarea Generală a Academiei de Științe a Moldovei, prin declarația sa, a confirmat „opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din Republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului AȘM din 9.09.1994), potrivit căreia, denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este Limba Română”.

De atunci încoace, poziția Academiei de Științe a rămas fermă și univocă. Mai mult, în 2005 a fost lansată o inițiativă importantă devenită deja tradiție – a rosti, într-o ședință festivă a Adunării AȘM, prelegeri academice de Ziua Limbii Române. Personalități ilustre s-au pronunțat de-a lungul anilor de la tribuna Academiei de Științe cu impresionante conferințe publice. În 2005 acesta a fost academicianul Silviu Berejan, în 2006 – membrul corespondent Anatol Ciobanu, în 2007 – Doctor Honoris Causa, membru titular (post-mortem) al AȘM Grigore Vieru, în 2008 – doctor habilitat în filologie Vasile Pavel, în 2009 – Doctor Honoris Causa al AȘM Ion Ungureanu, în 2010 – membrul de onoare al AȘM Adrian Păunescu, în 2011 – academicianul Mihai Cimpoi, în 2012 – membrul de onoare al Academiei Române Nicolae Dabija, în 2013 – Doctor Honoris Causa al AȘM Mihail Muntean, în 2014 – membrul de onoare al Academiei Române Valeriu Matei,

în 2015 – membrul corespondent al AȘM Ion Hadârcă, în 2016 – Excelența Sa, președintele Republicii Moldova domnul Nicolae Timofti.

Toate aceste discursuri, care tălmăcesc fenomenul limbii ca pe unul inerent dezvoltării spirituale a unui popor, reprezintă nu numai un consistent material științific, ci și un indispensabil suport didactic, deschizător de noi orizonturi educaționale. Astfel stând lucrurile, Academia a decis inițial tipărirea unui tiraj dublu al ediției speciale „Akademos” pentru a-l pune la dispoziția a 500 de instituții de învățământ și biblioteci publice.

Acum, la cea de-a 25-a aniversare de la proclamarea Independenței Republicii Moldova și la o distanță de 27 de ani de la revenirea în acest spațiu a limbii române înveșmântate în haina ei firească – alfabetul latin, am decis să reîncorporăm aceste texte, completate cu cele rostite în ultimii ani, într-o nouă publicație care să fie și ea pe placul cititorului.

Cu regret, nu reușise să conferențieze în aula Academiei de Ziua Limbii Române academicianul Nicolae Corlăteanu, savant notoriu, patriarhul lingvisticii românești de dincoace de Prut. Iată de ce am considerat absolut oportun să inaugurăm această ediție cu celebrul său „Testament”, care exprimă, de fapt, mesajul întregii noastre societăți: Cred în izbânda limbii române și a neamului românesc!

LAS VOUĂ MOȘTENIRE

Academician *Nicolae CORLĂTEANU*

După vremea faptelor, a căutărilor și a efortului creator, vine în viața omului o vreme a liniștii, a retrospectiei și a spovedaniei: port în sufletul meu experiența amăruie a peste șaptezeci de ani de muncă științifică și pedagogică și voi să mă adresez – foștilor elevi și studenți, celor care cunosc lucrările și activitatea mea, tineretului studios, tuturor oamenilor de bună credință – cu vorbele înțeleptului strămoș Marcus Tullius Cicero: *Ego plus quam feci, facere non possum*, adică „Mai mult decât am făcut, n-am putut face”.

Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știu mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Astăzi timpurile s-au schimbat, trec anii... și eu îmi amintesc tot mai des versurile nemuritoare ale lui Ienăchiță Văcărescu:

*„Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire”.*

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba

lucrărilor literare și științifice, limba documentelor administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.).

Sunt la o vârstă înaintată și mulțumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sunt recunoscător destinului că am ajuns a fi contemporanul ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali beneficiază, în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (de art. 13 al Constituției) limbă „moldovenească”, ci în **limba literară română**, limbă aptă să exprime în chip civilizat această opțiune strategică, creând premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi.

Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei, conlucrarea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul discordiei”! Numai astfel vom redobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran. Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – *limba română* este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!
Dixi et salvavi animam meam!

27 aprilie 2005

DEGRADAREA VORBIRII ORALE ÎNTR-UN STAT, ÎN CARE FUNCȚIONEAZĂ PARALEL DOUĂ LIMBI OFICIALE

Academician Silviu BEREJAN

Deși lingviștii serioși și imparțiali din toată lumea, atât cei din Vest, cât și cei din Est, au recunoscut demult, că realitatea glotică din actuala Republica Moldova a fost dintotdeauna cea românească (indiferent de denumirile ce i s-au dat și i se mai dau din considerente de ordin politic), continuă să se facă încercări (în fond, din partea nespecialiștilor) de a acredita ideea că vorbirea locală din RM **se distinge la nivel de limbă** de vorbirea general românească, comună pentru întregul spațiu est-romanice.

Da, este adevărat, că un specific există, dar **nu la nivel de limbă** față de altă limbă, ci la nivel de dialect față de alte dialecte ale aceleiași limbi. Dar, după câte bine se știe, specificul dialectal nu afectează unitatea și integritatea limbii poporului care o vorbește, mai ales când pe baza tuturor varietăților locale, zonale, regionale ale acestei limbi s-a constituit o singură limbă de cultură, o limbă literară unică, pe care marele nostru compatriot E. Coșeriu a numit-o **exemplară**.

În cazul nostru însă specificul dialectal al vorbirii din regiune este acompaniat de o serie de trăsături, destul de numeroase, datorate influenței limbii ruse din perioada de mai bine de un secol și jumătate de stăpânire țaristă și sovietică.

Se înțelege că aceste două aspecte s-au făcut simțite în vorbirea românilor moldoveni ce locuiau în spațiul dat sub dominație străină, situația lor

fiind timp îndelungat departe de normalitate, căci oblăduirea Rusiei de după 1812 până în 1918 n-a putut să nu lase urme.

A avut de suferit, înainte de toate, aspectul vorbit al limbii, adică vorbirea orală, limba scrisă pe atunci neavând aici circulație.

În 1940 Basarabia, fiind încorporată (iarăși forțat) de această dată în Uniunea Sovietică, nimerește din nou sub influența masivă a limbii ruse. Și iarăși ponoasele le trage, întâi și-ntâi, vorbirea curentă din zonă.

Drept consecință a traducerii în viață a politicii comuniste, aici, adică în URSS, își face apariția un fenomen social foarte dubios, denumit **bilingvism**, ce este, de regulă, unilateral și are un efect nefast pentru purtătorii limbilor naționale, căci numai ei au fost puși în situația de a deveni „bilingvi” (luăm termenul între ghilimele, deoarece practic majoritatea acestora nu cunoșteau în măsură suficientă nici limba maternă, nici limba oficială, unică în țară, adică rusa). Ca rezultat al acestui bilingvism, numit de propaganda sovietică „armonios” (care n-avea cum să fie armonios, din moment ce era unilateral), vorbitorii de limbă rusă nici n-au încercat, cel puțin, să însușească vreuna din limbile naționale.

Același lucru s-a întâmplat și în RSS Moldovenească, doar că ceva mai târziu decât în celelalte republici unionale (în 1940, nu în 1918). Aici însă s-a întrecut măsura: odată cu denumirea nou-formatei republici (în urma ocupării Basarabiei de armata sovietică) s-a decis să fie schimbată și denumirea limbii, folosită de toată populația, indiferent de originea etnică. În felul acesta s-a oficializat așa-zisa „limbă moldovenească”, pe care inițial n-a vorbit-o nimeni, considerând-o ridicolă.

Abia după război, când limba română a început a fi calificată drept „limbă a ocupanților fasciști” și populației locale îi intrase frica în oase, ea s-a dezis de aceasta, limitându-se în procesul de comunicare la limba pocită, stâlcită, poluată cu rusisme de toată mâna, adusă în Basarabia „eliberată” de moldovenii sovietici din stânga Nistrului, veniți încoace, de regulă, în calitate de cadre de conducere și de ideologi ai puterii Sovietelor. Această „limbă” nu mai era barem dialectală moldovenească, cum a fost și cum este ea în prezent în Transnistria, ci un mijloc artificial de comunicare, chipurile o limbă „cultă”, ticluită încă în RASSM la comanda Moscovei, o limbă care, după cum se credea, nu are nimic în comun cu româna, deși în realitate era un erzaț de română, ce provoca râsul la populația de pe malul drept al Nistrului. Dar pentru conducerea sovietică acest lucru nu avea nicio importanță. Prin-

cipalul era ca limba vorbită în noua republică unională să se preteze la denumirea de „moldovenească” (după numele formațiunii statale de curând întemeiate). Atitudinea dată a dus, cel puțin în primii ani postbelici, la degradarea totală (atât **calitativă**, cât și **funcțională**) a limbii vorbite în spațiul examinat. Gradul ei de cunoaștere a atins cote extrem de scăzute, după cum și sferile ei de funcționare în societate s-au îngustat la maximum, ea fiind utilizată doar în mediul rural, la piață și „la bucătărie”, cum s-a spus mai târziu.

Ceea ce a permis ca această vorbire basarabeană – așa schimonosită cum era – să-și mențină totuși esența românească, a fost conservarea structurii sale gramaticale, în special a morfologiei, căci în lingvistică e bine cunoscut faptul că orice enunț real poate fi determinat ca aparținând cutărei sau cutărei limbi nu după pronunție, nici după elementele de vocabular din care constă (și care pot fi împrumuturi străine), nici după modelele de construcții sintactice (ce pot fi și ele asimilate sub presiunea influenței din afară), ci **după gramatica** pe care se bazează legăturile dintre părțile componente ale enunțului, mai exact după formele morfologice aplicate unităților de limbă (inclusiv celor străine).

Acad. L. Șcerba ilustrează acest postulat printr-un singur exemplu, înregistrat de el la nemții care au locuit timp îndelungat în mediu rusesc. Enunțul *Bring die банка mit варенье von der полка im чулан*, deși toate substantivele din componența lui sunt rusești, este simțit, după spusele lingvistului rus, ca fiind limbă germană, deoarece verbul și toate instrumentele gramaticale sunt germane.¹

Concluzia acestui postulat general lingvistic este cât se poate de optimistă: **oricât de puternică ar fi influența altei limbi și oricâte elemente străine ar încorpora o limbă, aceasta rămâne să fie ea însăși atâta timp, cât își păstrează gramatica**. Îndată ce dispare influența, limba poate reveni la normal. Pentru aceasta e nevoie doar de condiții de normalitate, care însă nu pot fi create în Basarabia. Ele, rămânând aceleași, degradarea vorbirii orale continuă.

Sub raport lingvistic denaturările, care au îndepărtat aspectul vorbit al limbii din spațiul fost (sau post) sovietic de matca comună a vorbirii românești din sud-estul Europei, sunt explicabile, dată fiind influența neîntreruptă

¹ Vezi L. V. Șcerba. *Языковая система и речевая деятельность*. Leningrad, 1974.

(despre care s-a vorbit deja suficient de mult) a limbii ruse, culte și vorbite, oficiale și populare, **prestigioase** pe această palmă de pământ nu numai în trecutul amintit, ci și în prezent.

Se știe că într-o comunitate socială presiunea sistemului unei limbi dominante (or, e clar pentru orișicine că rusa a avut statut recunoscut de limbă imperială) asupra unei limbi subordonate (căci anume româna în acest spațiu are statut de limbă aborigenă²) se exercită din două direcții:

1) **din exterior** (din cauza ambianței permanente de limbă rusă din jur, purtătorii limbii române au fost constrânși să devină „bilingvi”, deoarece numai prin însușirea rusei puteau accede la o treaptă superioară în societate) și

2) **din interior** (din cauza amestecului, în conștiința vorbitorilor mai mult sau mai puțin „bilingvi”, a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne neprestigioase pentru ei și cel al limbii prestigioase „de cultură”, adică al rusei).

Ținând cont de această influență constantă a limbii ruse asupra limbii române din Basarabia, se poate afirma că – și în prezent încă – aici este utilizată preponderent vorbirea dialectală moldovenească (cu particularitățile ce-i sunt caracteristice), garnisită cu tot ce a putut infiltra ambianța rusească în decursul anilor, adică o **vorbire amestecată** ce a apărut ca urmare a coexistenței în conștiința vorbitorilor a două moduri de exprimare în toate mediile vitale. Anume această vorbire este mijlocul de comunicare orală dintre membrii societății moldovenești actuale în viața cotidiană și în sferele sociale neinstituționalizate (deoarece **la un nivel superior de cultură ea este impracticabilă**). Acest lucru este sesizat de o parte din vorbitori, afectându-i puternic, creându-le serioase (de multe ori ireversibile) **complexe de inferioritate națională și etnică** și nepermițându-le în multe cazuri să se realizeze plenar ca cetățeni de valoare.³

² Termenii **imperială** și **aborigenă** aparțin lingvistului rus R. Piotrowski (vezi: *Sinergetica și ocrotirea limbii române în Republica Moldova*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, nr. 3, 1997, p. 92).

³ Complexele de felul acesta, cum consideră pe bună dreptate știința psihologică, au un efect distructiv asupra psihicului omenesc, „macină moralitatea omului din interior”, „ridică obstacole de netrecut în comunicarea cu alți oameni”, „mențin constant o stare interioară apăsătoare” ce împovărează omul, „îl împiedică să se ... simtă liber în exprimare” (vezi: A. Silvestru, *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 1, 1991, p. 119).

Un număr considerabil de români basarabeni nu este, cu părere de rău, în stare nici în prezent să se exprime liber și dezinvolt în limba maternă, cum o fac românii din Țară (pe care unii îi admiră, alții îi invidiază, iar alții se înrăiesc și devin românofobi, adică tocmai ceea ce-i trebuie puterii actuale). Faptul poate fi (și este) observat cu ușurință de oricine e mai atent la modul de a se exprima al basarabenilor, în special în situațiile de vorbire neinstituționalizată. Abia din 1990 încoace a început să se resimtă și în vorbirea din acest spațiu dezinvoltura firească, mai ales în vorbirea celor mai tineri, neîmpovărați de acum de „bilingvismul obligatoriu” (cu caracter frustrant pentru voința vorbitorului). În rest, pentru masele largi populare de vorbitori situația continuă a fi și azi aceeași, fără mari schimbări (auzi la tot pasul: *ne-au înmănat diplôme, mi-a trimis fiica o sută de dolari, au fost numiți directori noi, îmblăm în comandirovci, am fost la pleaj, douăzeci de minute la patru, lor așa li-i vîgodno, în vacanță s-au dus la România* și multe-multe altele de aceeași factură). Este o situație încă ordinară în condițiile noastre, deși nu e deloc una normală pentru o țară ce are limbă de stat, oficială, ce nu admite teoretic asemenea „libertăți” de exprimare în sferele instituționalizate. Este un fel de „calamitate națională” pentru Republica Moldova, pe care multă lume de la noi n-o conștientizează nici până acum la adevăratele ei dimensiuni și de care, din păcate, nu avem șanse să scăpăm curând.

Așa s-au statornicit lucrurile de pe vremea Uniunii Sovietice (ba chiar de mai înainte!) și altfel nici nu putea fi, deoarece aproape totul ce era legat într-un fel sau altul de cultură și civilizație venea în acest spațiu lingvistic dintre Prut și Nistru aproape exclusiv prin ruși și de la ruși, îmbrăcat fiind și în haina respectivă, cea rusească (în decurs de zeci de ani, precum se știe, accesul la sursele românești de cultură a fost blocat: nici cărți, nici ziare, nici contacte culturale nu apăreau aici decât sporadic). Așadar, toate golurile din vocabular (mai ales), create în procesul dezvoltării spirituale, inevitabile și în societatea moldovenească locală, au fost completate (în lipsa materialului firesc din româna cultă, care între timp a evoluat enorm în comparație cu anii antebelici) din resursele corespunzătoare rusești, preluate de la vorbitorii de rusă, limbă ce funcționa mereu alături, nestingherită, ba chiar plasându-se deasupra idiomului local, rustic și primitiv.

În felul acesta, chiar cele mai elementare inovații legate de dezvoltarea culturii în societatea basarabeană își găseau în păturile largi ale populației

din Republica Moldova denumirile respective rusești ce erau la îndemâna oricui (fără a apela la presă, la dicționare, la surse literare, la biblioteci). Echivalentele rusești pentru noțiunile noi, întâi și întâi, pentru cele abstracte soluționau problemele ce apăreau în comunicare, pătrunzând neforțat în vorbirea curentă a moldovenilor, fără un efort special, ca o ieșire din impasul comunicativ de care se ciocneau aceștia la tot pasul, de vreme ce procesele administrative, economice, juridice, militare (mai puțin cele culturale) se efectuau în limba dominantă a statului sovietic, adică în rusă.

Împrumuturile masive (și nu numai în vocabular), folosite de cele mai dese ori fără asimilare fonetică (fonetismul originar considerându-se mai prestigios!), au dus (ceea ce e deja mai grav) la dereglări ale însuși sistemului limbii române din Basarabia (dereglări caracteristice, de altfel, și pentru alte limbi naționale din fosta URSS), la deteriorarea mecanismelor sinergetice de autoreglare⁴ a vorbirii din acest spațiu ce s-a manifestat în procese tipice: sărăcirea rezervelor lexicale cu compensarea lor din contul lexicului limbii dominante, simplificarea structurii sintactice a propoziției, chiar denaturarea unor raporturi gramaticale normative (cf. suprimarea articolului hotărât, inexistent în rusă, omiterea reprizei pronominală, improprie pentru ea ș.a.m.d.).

Aceste procese, deosebit de frecvente în fosta RSSM, sunt perpetuate și astăzi în limba vorbită, căci prestigiul politico-cultural și tehnico-științific al limbii ruse în Moldova (ca și în alte formațiuni statale post-sovietice) este în continuare extrem de înalt. Faptul se resimte cu atât mai mult cu cât, deși limba rusă nu este legiferată oficial ca mijloc de comunicare între etniile conlocuitoare din teritoriu, de fapt, ea îndeplinește această funcție și nu numai la nivel particular, ci și la cel statal. Mai trist e că, în ultimul timp, se accentuează din ce în ce mai mult tendințele de a reveni în această privință la situația existentă în URSS (și nu fără susținerea tacită a cercurilor de conducere din republică).

Din considerentele expuse mai sus, unor basarabeni le pare că limba lor diferă de cea a vorbitorilor din România. Asta le permite diriguitorilor românofobi să-i manipuleze, băgându-le în cap ideea că limba vorbită în Republica Moldova e o altă limbă în comparație cu româna. Mai ales că în

⁴ R. Piotrowski. *Op. cit.*, Ibidem.

mediul înconjurător nu se utilizează limba literară normată (cea a culturii scrise). Întrucât însă mediul înconjurător este atotcuprinzător, purtătorii limbii vorbite n-au unde se ascunde de el, decât acasă, dar și aici fiecare membru al familiei aduce vorbirea din colectivele în care activează și unde intră mereu în contact cu vorbitori de altă limbă și chiar de aceeași limbă, dar pe care n-o posedă la nivelul cuvenit (deși ea se învață în școli, se difuzează prin presă, radio și televiziune, la spectacole publice, în publicații).

Ca rezultat, pentru limba vorbită în spațiul discutat sunt caracteristice – în afară de particularitățile dialectale moldovenești cunoscute de toți specialiștii (palatalizarea specifică a labialelor și a dentalelor, reducerea diftongului *ea* la *e* în finală ș.a.) – rusismele mai vechi (tip *polcovnic*, *cinovnic*, *ucaz*, *cuhne*, *nacialnic*, *soveste* ș. a.) și rusisme recente, cuvinte și expresii întregi, folosite curent de majoritatea oamenilor simpli din această zonă a românismului (cum ar fi *curtcă*, *sumcă*, *cemodan*, *spravcă*, *napravlentie*, *zajigalcă*, *castrule*, *posudă*, *comandirovcă*, *vâcliucești svet*, *s-o uvolnit de la zavod*). Acestea au intrat și în limbajul unor intelectuali, cu toate că ele sunt inadmisibile în vorbirea (fie ea numită și moldovenească) cât de cât îngrijită. Presiunea mediului se face simțită și în fonetică care nu e doar dialectală, ci și rusească în bună parte. Asta se referă, în special, la accentuare: cuvintele cu forme identice sau foarte apropiate ca formă sunt accentuate aproape toate rusește (*dólar* în loc de *dolár*). Li se păstrează în plus fonetismul rus (*iubilei* în loc de *jubileu*) sau li se schimbă genul după modelul din rusă (*pleaj* în loc de *plajă*). Sintaxa e doidora și ea de construcții hibride, de calchieri oarbe, de schimonosiri de tot felul (*se primește nu bine*, *au precăutat între-barea*, *primesc hotărâri*, *la mine asta-i tot* etc.). Dar, în afară de accentuarea rusească, mai avem și accentuarea noastră autohtonă nenormativă de tipul *făcém* în loc de *făcem*, *transmíteți* în loc de *transmíteți*, care de asemenea supără urechea celor obișnuiți cu norma literară. Ca să nu mai amintim de păstrarea în continuare a formelor denaturate ale numelor proprii (*Olari*, *Ordelean*, *Sprânsean*, *Rața*, *Gamorari*, *Ghincul*, *Postolatii*, *Ciora*) și de revenirea la formula rusească de adresare (*Petru Ivanovici*, *Viorel Mircevici*, *Olesea Aurelovna*).

Tocmai de aceea pretenția actuală de a se oficializa ca a doua limbă de stat rusa ar duce la urmări catastrofale (pe lângă confruntări și conflicte interetnice, la consolidarea complexelor de inferioritate cu consecințe nocive,

despre care s-a vorbit mai sus, la aprofundarea procesului de oprimare morală a reprezentanților etniei băștinașe de către reprezentanții etniei ruse).

Psihicul mai multor generații de moldoveni (adică, de români basarabeni) a fost și așa puternic afectat de aceste fenomene negative cu grave repercusiuni asupra vieții lor sociale și culturale, prin care se și explică folosirea unui vocabular extrem de sărac și lipsa în vorbire a denumirilor de noțiuni abstracte (tip: *demnitate*, *permanent*, *convenabil*, *a felicită*), acestea fiind preluate aproape toate din rusă.

* * *

În încheiere am dori să formulăm niște concluzii de natură teoretică, general-lingvistică ce explică și argumentează totodată tezele concrete privind situația lingvistică actuală din Republica Moldova.

Limba reprezintă, spre deosebire de majoritatea sistemelor artificiale de transmitere a informației, un metasistem natural, dinamic, neechilibrat și deschis. Datorită interacțiunii permanente și schimbului de date cu alte sisteme informaționale, limba se află într-o stare de fluctuație continuă, balansând între sincronie și diacronie, conservare și modificare, caracter organizat și entropie (= transformare ireversibilă), „ordine” și „haos”.

Dacă funcționează nestingherit, ea își păstrează coerența internă datorită acțiunii mecanismelor de autoreglare și autoorganizare, adică a ceea ce este desemnat în ultimul timp în lingvistică prin termenul **sinergie**.

Dar în procesul funcționării într-o comunitate socială limba intră, de regulă, în interacțiune nu numai cu alte sisteme informaționale artificiale, ci și cu sisteme naturale de transmitere a informației, adică cu alte limbi ce funcționează în aceeași comunitate. Astfel, atunci când în același mediu social coexistă două (sau, eventual, mai multe) limbi, vorbite de diferite etnii ce locuiesc compact, ele, în afară de rare – și fericite – excepții (cum ar fi, de exemplu, situația celor patru limbi oficiale din Elveția), se confruntă și se influențează reciproc, căci în mod obișnuit ele se polarizează, una devenind dominantă, iar altele (sau alta) subordonate (cunoscutul lingvist R. Piotrowski, cum s-a spus mai sus, o numește pe prima imperială, iar pe celelalte, respectiv, indigene sau aborigene).

Limba dominantă dispune de cele mai multe ori de niște pârghii puternice de autoafirmare, cum sunt mijloacele de informare în masă, școala,

procedurile judiciare, armata și alte structuri de forță, de care nu dispun limbile subordonate (sau limba subordonată).

Confruntarea dintre aceste limbi poartă, după cum afirmă autorul citat mai sus, un caracter dur, lipsit de compromisuri. Deseori contradicțiile și chiar conflictele dintre ele se derulează după un scenariu ce contravine preceptelor politico-culturale ale puterii statale. Drept exemplu ar putea servi marginalizarea neoficială de către limba germană din Elveția a limbii retoromane, care este a patra limbă de stat a țării, protejată oficial pe toate liniile de autorități. Un exemplu și mai paradoxal îl constituie corelația dintre limbile irlandeză și engleză în Republica Irlanda. Aici irlandeza, care e susținută de puterea administrativă a țării în calitate de limbă de stat, se prezintă în realitate, din punct de vedere socio- și psiholingvistic, ca o limbă indigenă (aborigenă), oprimată energic de limba engleză imperială.

Un material bogat pentru exemplificarea interacțiunii sinergetice bifurcaționale dintre limba imperială și limbile indigene oferă fosta URSS. Această interacțiune duce inevitabil la bilingvism (în sensul de cunoaștere paralelă a două limbi) și uneori chiar la plurilingvism, care teoretic ar fi o binefacere, dacă în practică nu s-ar transforma în contrariul său.

Coexistența, în cadrul unui stat ce se vrea suveran și independent, a două limbi (ce funcționează paralel) dă naștere unor probleme serioase, căci statutul purtătorilor acestor limbi este diferit: unii beneficiază de privilegiul monolingvismului, iar ceilalți sunt constrânși să utilizeze în comunicare ambele limbi (cea maternă, devenind, de obicei prin forța împrejurărilor, o limbă amestecată și degradând de cele mai multe ori chiar în gura celor trecuți prin școli, deoarece presiunea monolingvilor este permanentă și foarte puternică).

În Republica Moldova prestigiul politico-economic și cultural al limbii ruse a fost și continuă să fie foarte înalt (o mare parte a cadrelor de conducere și a demnitarilor de vârf ai statului recurg cu regularitate, chiar și atunci când nu e deloc cazul, la utilizarea în medii oficiale a limbii ruse), fapt ce a determinat și determină substanțial deteriorarea calitativă a limbii de cultură prin rusificarea terminologiilor naționale în mai toate domeniile vitale ale societății. Drept ilustrare elocventă a acestei stări de lucruri poate servi faptul, menționat recent și în presă (*Jurnal de Chișinău*, 19 august 2005), că instruirea militară a tinerilor din Armata Națională se efectuează

în majoritatea unităților aproape exclusiv în limba rusă, adică în limba altui stat. Apare întrebarea, prin ce e națională atunci armata din Republica Moldova?

Rusificarea terminologiilor administrativ-cancelărești (de cancelarie) și tehnico-științifice, folosirea preponderentă și omniprezența în toate mediile a terminologiilor ruse dezorganizează sistemele și subsistemele limbii și îl obligă pe purtătorul bilingv al limbii naționale să apeleze în procesul comunicării profesionale sau administrative la mijloacele respective din vorbirea monolingvilor.

Împestrițarea limbii bilingvilor cu împrumuturi lexicale nejustificate din limba ce funcționează paralel, folosite de cele mai multe ori fără asimilare fonetică (întrucât cu fonetismul originar ele sună, cum se crede, mai prestigios!) poate duce la dereglarea principalelor legități fonetico-fonologice și lexico-gramaticale ale limbii naționale.

Deci, funcționarea oficială a limbii române și a limbii ruse în Republica Moldova duce prin presiunea sistemului celei din urmă (purtătorii căreia sunt în cea mai mare parte monolingvi) la dezechilibrarea mecanismelor sinergetice de auto-organizare și autoreglare a vorbirii reprezentanților limbii române, care constituie populația majoritară în republică (mai ales la sate).

Starea dată de lucruri generează în mod spontan o limbă amestecată (folosită numai de băștinași), impracticabilă la un nivel superior de cultură. Cu acest fenomen e foarte greu să lupți, deoarece și cei ce trec prin școli și utilizează în procesul muncii de zi cu zi limba română sunt contaminați de acest virus lingvistic care îi dă de gol în vorbirea curentă.

Asta explică vocabularul extrem de sărac al majorității maselor de vorbitori din Republica Moldova în comparație cu vorbitorii acelorași grupuri sociale din România, ceea ce demonstrează subcultura (subdezvoltarea) lingvistică a celor dintâi. Reprezentanții păturilor largi din Republica Moldova aproape că nu folosesc elemente de lexic abstract, ele fiind substituite în mediile moldovenești neinstituționalizate prin echivalentele lor rusești, preluate de la vorbitorii de limbă rusă, întrucât pe cele naționale pur și simplu nu le cunosc. Și cum să le cunoască, dacă citesc foarte puțin românește, iar în ultimul timp, din cauza penuriei generale (mai ales a locuitorilor de la sate), nici televizorul nu-l pot viziona. În schimb, orașenii băștinași citesc presa rusă și ascultă nonstop „Русское радио”. Mă rog, n-are nimeni nimic

contra acestor lucruri: e dreptul constituțional al fiecăruia! Dar pentru când rămâne limba maternă?

Ți-e și rușine, scrie V. Dulgheru în „Literatura și Arta” din 8 septembrie curent, cum moldovenii noștri cer, care mai de care, pe la chioșcuri ba «Комсомольская правда», ba «Толстушка», ba «Аргументы и факты» sau «Независимая Молдова», cum privesc doar emisiuni rusești (ce predomină în spațiul informațional basarabean). Și rar de tot „Timpul” sau „Literatura și Arta”!

Am avut ocazia să stau în vara aceasta vreo opt zile la Vadul lui Vodă și-l tot trimiteam pe fiul meu la tarabele cu presă din zona plajei să ia vreun ziar din lumea noastră. Dar n-am avut parte preț de o săptămână întreagă de așa ceva. Chioșcarul răspundea de fiecare dată românește, cu un pronunțat simț de vină, că nici nu comandă presa românească: „Nu se vinde aici”. Așa o fi! La singura în țară stațiune balneară...

Chișinău, 30 august 2005, AȘM

SITUAȚIA GLOTICĂ DUPĂ 15 ANI DE INDEPENDENȚĂ

Anatol CIOBANU

Membru corespondent al AȘM

A. Preliminarii

În Sfânta Scriptură citim:

1. La început era *Cuvântul*, și *Cuvântul* era cu *Dumnezeu*, și *Cuvântul* era *Dumnezeu*.
2. *El* era la început cu *Dumnezeu*.
3. Toate lucrurile au fost făcute prin *El*, și nimic din ce a fost făcut, n-a fost făcut fără *El*.
4. *El* era viața, și viața era lumina oamenilor.

(Evanghelia după Ioan, Cap. I, versetele 1-4)

Așadar, *Cuvântul* lui *Dumnezeu* a zidit lumea. Scriitorul francez Anatol France scria că „nu există nimic pe lume mai tare decât cuvântul... el doboară pe cei mai puternici și dă rămă cetății; fără cuvânt lumea ar fi supusă unei forțe oarbe”.

În creația noastră populară circulă o mulțime de expresii, maxime, proverbe etc. despre cuvânt: *cuvântul (vorba) dulce mult aduce; om de cuvânt: cuvinte de aur; cuvinte tari; cu drept cuvânt; în două cuvinte; schimb de cuvinte; a ține cuvânt; a înțelege de cuvânt; în puține cuvinte* etc.

Cuvântul poartă nebanuite potențe virtuale: el mobilizează sau îți paralizează activitatea, te avantajează sau te dezavantajează, îți face prieteni

sau dușmani, îți ușurează sau îți complică existența etc. Iată de ce lexemele trebuie învățate și asimilate cu toate sensurile lor primare și secundare, pentru ca să putem găsi ușor, la necesitate, *cuvântul ce exprimă adevărul* (M. Eminescu). Talentatul și valorosul nostru scriitor Aureliu Busuioc scrie:

Demult de tot mi-e teamă de cuvinte,

Unde-i cuvântul neștiut și bun?

Dă-mi un cuvânt! înălțător, fierbinte

Să ard întreg în el, dac-am să-l spun!

(Poezia „Triptic”)

Deseori se poate auzi întrebarea: câte cuvinte ale limbii materne trebuie să cunoască un om? Răspunsul la această intrigantă întrebare este foarte simplu: omul care se respectă trebuie să știe cât mai multe cuvinte! Specialiștii englezi consideră că un om de rând, fără multă carte, poate să se descurce în viață cu numai 800 de cuvinte. Este ceea ce se numește *minimum minimorum*.

Astăzi, un om civilizat, cu studii preuniversitare, universitare și postuniversitare se vede obligat să manevreze cu sute și mii de cuvinte ce-i sunt de o necesitate stringentă în diferite situații și anturaje ale vieții cotidiene privitor la cultura, economia, istoria, știința națională (și nu numai!). Este imposibil a face sondaje speciale asupra fiecărui individ pentru a stabili câte lexeme cunoaște. De aceea lingviștii recurg la simpla numărare a cuvintelor (excluzând, firește, repetarea lexemelor) în operele scrise de mare valoare. Vom prezenta unele din ele în ordine ascendentă:

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu – 5 000 de cuvinte;

Biblia. Testamentul Vechi – 5 642 de cuvinte;

Homer în „Iliada” și „Odiseea” – 9 000 de cuvinte;

Gogol Nicolai – în proză – 10 000 de cuvinte;

Shakespeare William – în poezie și dramaturgie – 15 000 de cuvinte;

Esenin Serghei – în poezie – 19 000 de cuvinte;

Pușkin Alexandr – în poezie, proză, dramaturgie – 21 290 de cuvinte.

E de la sine înțeles că valoarea unei opere (mai ales literare) nu constă numai în numărul de cuvinte utilizate de autor, ci, în primul rând, depinde de măiestria scriitorului de a le îmbina în mod original, creând imagini nebănuite, ridicând expresivitatea și afectivitatea fiecărei vocabule. Putem

aminti în această ordine de idei că humuleșteanul Ion Creangă nu a recurs în scrierile lui la nici un neologism, dar ne-a lăsat o operă extrem de valoroasă, ce va sta în picioare atâta timp, cât va dăinui neamul românesc.

Așadar, **cuvântul este elementul principal al limbii**. El se utilizează, de obicei, nu izolat ci *în îmbinări*, care, la rândul lor, constituie *enunțuri* (propoziții), *fraze*, ajungând până la urmă să creeze o *limbă*. Hegel a fost primul care a descoperit cele două dimensiuni fundamentale ale omului: *munca și limbajul*.

Profesorul Eugen Coșeriu, comentând opera lui Hegel „Fenomenologia spiritului”, notează că „Limba este prima formă de a ieși din tine însuși și de a fi într-adevăr”¹.

Despre importanța limbii ca element indispensabil al lui *homo sapiens* s-au scris adevărate elogiuri. Iată unele dintre ele cu referire la limba maternă.

Marele scriitor Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616) afirma că „În orice știință se intră pe ușa limbii”. Aș adăuga că și în viață, în general, „se intră pe ușa limbii”.

Mai târziu, în sec. al XVIII-lea, filozoful și logicianul francez Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780) îi sfătuia pe tineri: *Veulez-vous apprendre les sciences avec facilité? – Commencez par apprendre votre langue!* „Doriți să învățați științele cu ușurință? – Începeți prin a vă învăța limba (maternă)”.

E vorba deci de ceea ce numim:

lat. lingua mater

rom. limba maternă

fr. langue maternelle

it. lingua materna

sp. lengua materna

bul. Майчинъ езукъ

ger. Muttersprache.

Dar să revenim *ad rem!*

După ce a fost recunoscută oficial identitatea lingvistică moldo-română (Vezi „Legislația lingvistică”, adoptată la 31 august 1989) și după ce în Declarația de Independență (adoptată la 27 august 1991) a fost menționat faptul „privind decretarea limbii române ca limbă de stat” s-a pornit o nemaipo-

¹ E. Coșeriu, *Lingvistica integrală*, București, 1996, p. 30.

menit de activă și entuziasmată mișcare de revitalizare glotică în Republica Moldova.

S-a prăbușit cortina de fier de pe malul bătrânului Prut, s-au deschis larg porțile spre patrimoniul cultural, în sensul cel mai direct al cuvântului, și s-a început procesul de asimilare activă a limbii noastre unice, a tradițiilor, a obiceiurilor, a istoriei etc.

O situație similară a avut loc și în teritoriile populate cu etnici minoritari.

În **Declarația de Independență** stă înscris cu litere de aur că statul „Garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertății politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase în conformitate cu prevederile Actului Final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă”.

Același lucru a fost prevăzut mai târziu și în Constituția Republicii Moldova din 1994, într-o serie de decrete prezidențiale și hotărâri, ordonanțe ale guvernelor, pe parcursul anilor, referitor la constituirea unor Asociații culturale ale etnicilor minoritari: ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari, evrei, polonezi, țigani, armeni etc.

În anii de Independență saltul nostru glotic este evident. Limba literară, limba în care se vorbește oficial este mult mai frumoasă, expresivă, nuanțată, corectă decât până acum. Am revenit la limbajele respective (juridic, medical, științific, politic, social-administrativ, cultural-artistic etc., etc.), limbaje fără de care nu poate funcționa o cultură, o societate, o civilizație.

Să ne aducem aminte chiar de Academia de Științe a Moldovei de prin anii '80 ai secolului trecut. Aici *stricto modo* nu exista stilul gnoseologic, căci aproape toate instituțiile științifice, inclusiv administrația AȘM, funcționau, făceau cercetări, publicau studii în limba rusă (cu excepția parțială a instituțiilor umanistice).

În prezent peisajul glotic în Republica Moldova s-a schimbat, desigur: aproape toate sferele vieții economice, sociale, politice, culturale evoluează încet, dar înspre bine. Chiar și în eșaloanele superioare de conducere, de la portar până la parlamentar, se poate vorbi (și se vorbește, de fapt) în limba de stat, deși, mai sunt destule persoane în funcții înalte, care, în anii de Independență, încă nu au însușit limba română. Limba de stat s-a împământenit

în organele puterii de stat și ale administrației centrale, în multe organizații obștești, instituții de tot felul, în procedura penală, civilă și a cazurilor administrative, în învățământul public, știință (academică și universitară), în cultură în sensul cel mai larg al cuvântului.

E semnificativ că abia odată cu obținerea Independenței, după vreo 45 de ani de regim totalitar pe pământul nostru a răsunat liber limba populației majoritare. O victorie incredibilă!

Cu câtă pasiune și inspirație a fost scris mesajul președintelui Republicii Moldova M. Snegur, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995! Vom cita un singur alineat: „Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi și străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul său să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea din puținul pe care ni-l putem permite în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm, în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?

Vă invit, domnilor deputați, să răsfoiți textele stenogramelor cu alocuțiunile dumneavoastră de acum 4-5 ani. Vă asigur, veți descoperi cu plăcere că noi toți, cu greu, dar totuși, din an în an învățăm a vorbi și a scrie mai corect. Aceasta s-a putut întâmpla doar datorită evoluției mediului lingvistic în viața noastră cotidiană și nu fără însușirea și respectarea normelor limbii române, cu ajutorul dicționarelor de limbă română, pentru diverse domenii, care sunt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist...”². Un mesaj cu adevărat istoric!

* * *

În planul evoluției glotice pozitive în Republica Moldova ne spun uneri și diferite personalități de peste Prut care ne vizitează țara. Astfel, cunoscutul artist plastic, editor, scriitor Adam, fiind la Chișinău a șaptea oară, a dat un interviu săptămânalului „Literatura și Arta”, în care, printre altele, a afirmat următoarele: „... în anii '90 limba rusă era foarte mult discutată (vorbită – A. C.) în toate cercurile și mă simțeam de parcă eram la Moscova.

² A. Ciobanu, *Antologia Filologică*, Chișinău: Litera, 2005, p. 402-403.

Cu cât vin observ că limba română câștigă tot mai mult teren, iar tânăra generație vorbește aproape, aproape românește.

Ba chiar vreau să Vă spun, spre bucuria nu numai a mea (ci și a mai multor români) că și emisiunile de televiziune din Basarabia sunt mai curate în limba română și reporterii de televiziune basarabeni, vorbesc mult mai bine. E un lucru minunat”³. Opinii similare au exprimat și alți vizitatori de peste Prut sosiți în Republica Moldova cu diferite ocazii.

B. Toleranța glotică (lingvistică) și consecințele ei în Republica Moldova

Trăim într-o **Republică Națională**, dar într-un mediu de interculturalitate, pentru că avem alături pe *găgăuzi, ucraineni, bulgari, ruși, polonezi, evrei* ș.a. În asemenea situație, supraviețuirea noastră comună e posibilă doar prin organizarea unui autentic și de înaltă ținută dialog, care ar conduce la eliminarea oricăror tensiuni interetnice, direcționând viața spre progres, plenitudine, îmbogățire a fiecărei culturi.

Dar pentru a se realiza un dialog eficient, e necesar să se manifeste un spirit tolerant al celor care dialoghează, pentru ca, în ultimă analiză, să se obțină o înțelegere acceptabilă și saپیentială.

În această ordine de idei, avem de observat că în Republica Moldova încă până la adoptarea Declarației de Independență (și până în prezent) au fost lansate o serie de acte oficiale privind limba de stat și limbile și culturile etniilor conlocuitoare. Avem în vedere **Legislația Lingvistică** (din 1989) cu cele trei legi: *Cu privire la statutul limbii de stat*, *Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova* și *Cu privire la revenirea la grafia latină*.

Deși învechită moral și depășită științific, Legislația Lingvistică (1989), pe de o parte, prevedea asigurarea de către stat a procesului de dezvoltare a culturilor etnicilor minoritari și, pe de altă parte, îi obliga pe aceștia (elevi, studenți, funcționari de stat etc.) să studieze cât mai profund limba oficială (de stat) pentru a se putea mai lesne încadra în viața economică, socială, culturală, politică etc. a Republicii Moldova.

³ *Literatura și Arta*, 2 februarie 2006.

Dar tocmai aici, în problema glotică, s-au creat, în mod artificial, niște situații pe de-a dreptul paradoxale, urmate de fricțiuni și discuții sterile. Iată-le:

Paradoxul I

Deși minoritarii au obținut toate drepturile și susținerea organelor de resort de a-și studia limbile materne (ucraineana, găgăuza, bulgara etc.), aceștia nu se prea grăbesc să deschidă școli, licee, gimnazii, colegii etc. cu limbile lor de predare. În cel mai bun caz, limba și literatura etnicilor minoritari se studiază ca obiect ordinar (uneori și 1-2 discipline de program se predau în limba cutărei sau cutărei etnii).

Paradoxul II

Majoritatea părinților, care țin de etnii minoritare, își dau copiii nu la școlile cu limba maternă de predare (totală sau parțială), ci în școlile cu limba rusă de instruire sau în școli mixte.

Să recurgem la niște date statistice.

Potrivit datelor statistice oficiale ale Ministerului Educației, Tineretului și Sportului, în anul de studii 2001-2002 în învățământul preuniversitar din republică s-a constatat următorul coraport între elevii etnici și limba de predare a școlilor pe care ei le urmează.

- Elevi etnici *ucraineni* au fost 36 553, dintre care în școlile cu limba rusă de predare au studiat 36 327, iar în școlile ucrainești doar 226 de elevi (etnia minoritară ucraineană constituie 8,4 la sută din toată populația Republicii Moldova).

- Elevi etnici *bulgari* au fost 10 558, dintre care școlile ruse au urmat 10 486, iar școlile cu limba bulgară de predare doar 71 de elevi (bulgarii ajung la 1,9 la sută din populația Republicii Moldova).

- Elevi etnici *găgăuzi* au fost 28 562 și majoritatea din ei au urmat școlile ruse, deoarece pe atunci în UTA Găgăuzia funcționau 50 de școli cu limba rusă de predare, 5 școli mixte (ruso-găgăuze) și 1 școală cu limba română de predare (găgăuzii constituie 4,4 la sută din toată populația Republicii Moldova)⁴.

În această ordine de idei este simptomatică, în general, situația din școlile cu limba de predare rusă. În același an de studii elevi etnici *ruși* în total erau 31 270, dar școlile cu limba rusă de predare au urmat-o 124 900 de

⁴ *Timpul*, 5 mai 2005.

elevi. De unde această cifră razantă? Răspunsul e simplu: în școlile rusești învățau 93 630 de copii de alte etnii decât cea rusă (de altfel, printre aceștia erau și 15 019 din familiile de moldoveni-români).

Din cele relatate se poate lesne conchide că etniile minoritare din Republica Moldova se mai află sub presiunea șovinismului glotic de pe timpul regimului totalitarist, care demola limbile etnicilor minoritari, impunând „limba lui Ilici”. Deși demult nu mai există la noi acel sistem, etnicii minoritari (în mare parte) mai continuă să-și rusifice copiii, să-i facă a ocoli limba lor maternă și a neglija limba unică de stat (oficială), utilizând în mod public (și în alte circumstanțe) limba unui alt stat – limba rusă.

Oricât ar fi de neverosimil, dar generațiile tinere de găgăuzi, ucraineni, bulgari, de regulă, nu pot și unii nici nu vor să vorbească în limba maternă (a etniei respective) și nici în limba de stat – română.

O atare situație glotică nu coagulează, ci dezmembrează societatea, nu fortifică statalitatea, ci o zdruncină, nu aduce pace, ci discordie, nu produce liniște, ci tensiune, ceea ce se poate încununa cu disensiuni indezirabile și chiar periculoase de ordin etnic, politic, social, cultural etc.

Aici, ca și în alte situații, se cere bunăvoință, înțelegere reciprocă, muncă de educație și culturalizare, dar și, accentuez, mai multă fermitate, voință politică din partea organelor administrative locale și centrale.

Fără pedalarea acestor mecanisme, limba oficială va continua să fie neglijată, tinerii etnici minoritari vor continua să devină specialiști pregătiți în limba altui stat, tensiunea etno-culturală și politică va continua să crească.

Ca un argument în sprijinul faptului că mulți copii ai etniilor minoritare urmează școlile (liceele) cu limba rusă de instruire este și următorul amănunt: numai la Universitatea de Stat din Moldova în anul de studii 2006-2007 absolvenții școlilor ruse constituie 28 la sută, pe când ponderea etnicilor ruși abia atinge în Republica Moldova (fără Transnistria) 5,8 la sută din toată populația.

Notă: Și mai e ceva: pentru absolvenții școlilor cu limba rusă de predare se rezervează 28 la sută (deci 28 din 100 de candidați). Și la aceste 28 de locuri tineri din școlile cu predare în limba română nu pot concura.

Apare din nou altă întrebare: se vor strădui oare elevii alolingvi din școlile ruse să învețe limba de stat, dacă ei știu apriori că sunt asigurați cu 28 la sută din locurile de înscriere la studii?

Notă: Mulți șefi ai departamentelor de învățământ din raioanele de sud ale Moldovei se plâng că nu au cadre calificate, adică profesori de limba și literatura română, deci nu are cine instrui generația tânără la limba română.

Vor fi având dreptate domnii conducători din teren, dar ciudățenia cea mare constă în faptul că uneori anume statul, prin acțiunile sale, stimulează abandonarea limbii române.

Un exemplu elocvent este Planul de Admitere la instituțiile de învățământ superior în 2006. Astfel „cea mai pronunțată reducere la Universitatea de Stat din Moldova este la 2 specialități – limba și literatura română și, respectiv, limba și literatura rusă pentru ambele specialități. S-au dat de la buget 10 locuri. Atât. Mai sunt prevăzute niște locuri la contract, dar problema e că la aceste specialități tinerii nu prea vin la contract”⁵.

Așadar, 10 locuri la Facultatea de Litere a USM! În istoria Universității de Stat din Moldova nu s-a înregistrat încă un caz similar!

Paradoxul III

Deși, după cum am văzut *supra* și după cum bine se știe, *etnicii ruși nu sunt lezați la noi în niciun fel*, totuși se mai găsesc voci care trâmbițează despre „**rusofobia moldovenilor**”. Astfel, în decembrie 2005 șeful Departamentului probleme C.S.I., dl Veaceslav Covalenco, a declarat că Federația Rusă este preocupată de „naționalismul latent în Republica Moldova, care este în creștere”⁶.

Această afirmație greșită și răuvoitoare a primit o ripostă vehementă în paginile mass-media din Moldova chiar din partea cetățenilor noștri de etnie rusă. Consilierul municipal Victor Grebenșcikov scrie: „Un etnic rus sau o persoană care cunoaște rusa poate să obțină în Republica Moldova studii la toate gradele, începând cu cel preșcolar până la cel universitar. Sunt mai multe publicații de limbă rusă, mai multe posturi de radio care emit în limba rusă decât în limba română.

Dacă noi comparăm situația glotică favorabilă pentru rușii în Republica Moldova cu alte state din cadrul C.S.I., constatăm că la noi situația este cu mult mai bună. Când eram director general al Departamentului Relații

⁵ *Flux*, 21 iulie 2006., p. 5.

⁶ *Moldova suverană*, 28 decembrie 2005, p. 3.

Naționale, eu propuneam ca rușii noștri să plece pentru câteva săptămâni în Țările Baltice, cu speranța că ei, revenind în Moldova, vor deveni mai patrioți”⁷.

Mai e cazul să amintim că municipiul Chișinău, cu numai 720 000 de locuitori, are peste 30 de instituții ruse de învățământ preuniversitar, iar în Republica Moldova funcționează circa 282 de școli ruse și 103 mixte! Această-i manifestare de rusofobie?!

Notă: În multe țări dezvoltate și civilizate atitudinea Puterii față de cunoașterea limbii oficiale a statului de către minoritari este foarte drastică.

În Olanda, de exemplu, se vehiculează cu succes ideea că limba olandeză este singura care ar trebui vorbită pe străzile din „Țara lalelelor”, în școli, la muncă, peste tot. Ministrul Imigrației din Olanda Rita Verdonk considera că impunerea unei astfel de condiții ar duce la accentuarea identității olandeze, dar și la o mai bună funcționare a procesului de integrare a imigranților.

Tot în Olanda imigrații (fiecare în parte) „trebuie să scoată din buzunar 350 de euro pentru un test, care să dovedească bunele cunoștințe de limbă și civilizație olandeză”⁸.

Ideea olandeză a fost preluată și de Germania, deși aici a întâmpinat o rezistență din partea Uniunii Turcilor, care reprezintă cea mai numeroasă și cea mai puternică minoritate din Germania. În țara aceasta sunt școli cu 90 la sută de copii negermani (în special, de origine turcă).

Și totuși, sindicatul profesorilor a votat pentru extinderea noului regulament „la nivel național apreciind că, de fapt, regulamentele sunt agreate de către părinți și de către elevii care doresc să învețe cât mai bine limba germană”⁹.

C. Câteva cuvinte despre corectitudinea lingvistică

Cine vorbește corect și bine, acela gândește adecvat. Nu în zadar francezii zic: *Bien parler et bien penser est une même chose* – „A vorbi și a gândi bine este același lucru”.

⁷ *Moldova suverană*, 28 decembrie 2005, p. 3.

⁸ *Flux*, 2 februarie 2006, p. 3. Apud *Evenimentul zilei*, București.

⁹ *Ibidem*.

Fiecare om cult este obligat să se subordoneze legilor limbii respective, să respecte normele ei literare. „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră” (M. Eminescu).

În Roma Antică circula expresia „Caesar non est supra grammaticam (sau grammaticos)” – „împăratul nu este mai presus de gramatică”, lansată de filologul Pomponius Marcellus (sec. I al e.n.) la adresa împăratului Claudius (41-54), când ultimul a comis un *lapsus linguae*.

Replica a fost reluată la Conciliul de Konstanz de către arhiepiscopul Placentius la adresa lui Sigismund, rege al Ungariei (1387-1437), rege și împărat german (1433-1437) și rege al Boemiei (Cehiei) (1420-1437) care ar fi zis: „Ego sum rex Romanus et supra grammaticas!”, la care arhiepiscopul a parat cu tradiționala formulă: *Caesar non est supra grammaticam!*

Greșeli de cultivare a limbii se comit în medii de *bilingvism*, *trilingvism*, *polilingvism* unde are loc interferența limbilor, **Sprachvertauschung** – amestecul limbilor, după cum spunea lingvistul Schuchardt (1842-1927).

Aici intră în joc, desigur, și situația demografică. Ne oprim la câteva cazuri de utilizări incorecte ale accentului.

A. Accentuarea paroxitonă a unor cuvinte oxitone.

Putem auzi spunându-se: *autóbus* (corect: autobúz), *troléibus* (corect: troleibúz), *televízor* (corect: televizór), *preámbul* (corect: preambúl), *róbot* (corect: robót), *tráctor* (corect: tractór), *dúșman* (corect: dușmán), *bólnav* (corect: bolnáv), *șérvet* (corect: șervét), *antihríst* (corect: antihríst), *mozáic* (corect: mozaíc), *recviém* (corect: recviém) etc.

B. Accentuarea oxitona a unor cuvinte paroxitonice.

De exemplu: *cumúl* (*a lucra prin cumúl*) – (corect: prin cúmul); *credit* (corect: crédit), *standárd* (corect: stándard), *voléi* (vólei), *záhár* (záhăr). La această grupă de accentuare oxitona în locul celei corecte paroxitone se referă multe verbe de conjugarea a III-a terminate în vocala -e (tip: *a trece*, *a duce*, *a spune* etc.) Tocmai la aceste verbe, la modul indicativ și conjunctiv timpul prezent pers. I-II pl. și la modul imperativ, pers. II pl. se atesta în limba vorbită, în general, tendința de a deplasa accentul de pe penultima silaba pe ultima, pronunțându-se greșit: *noi trecém*, *voi trecéți*; *noi petrecém*, *voi petrecéți*; *noi conducém*, *voi conducéți*; *noi mergém*, *voi mergéți* etc. Același lucru îl constatam și la modul conjunctiv: *noi să întoarcém*, *voi sa întoarcéți*; *noi sa desfacém*, *voi sa desfacéți*; *noi să introducém*, *voi sa introducéți* etc.

C. Accentuarea paroxitona a unor cuvinte cu accent proparoxitonic:

Diplóma – corect: *díplomă*;

Aúlă – corect: *áulă*;

Graníță – corect: *grániță*;

Prícină – corect: *pricínă*;

Nota 1: Exista și cuvinte cu accent fluctuant (dansant) de tipul: *áripă* - *arípă*; *épocă* - *epócă*; *regízor* - *regizór*; *carácter* - *caractér* etc. Ambele forme trebuie de fapt acceptate.

Nota 2: În limbajul colocvial întâlnim și tot felul de îmbinări de cuvinte, expresii certate cu normele limbii literare, unele dintre ele fiind calchiate din limba rusa. E vorba că nu toți vorbitorii, chiar trecuți prin școli, dispun de ceea ce germanii numesc *sprachgefühl* „simțul limbii”. Câteva exemple:

1. Ion *lucrează inginer* (corect... *ca inginer*);
2. Eu *până ce* nu am nevoie de ochelari (corect... *deocamdată*);
3. Uzina *patronul căreia* (corect... *al cărei patron*);
4. *La mine* fratele este ofițer (corect... *fratele meu este ofițer*);
5. Aveți *careva* întrebări (corect... *unele*)?;
6. Eu *traiesc* (?) la căminul nr. 9 *pe al treilea etaj* (corect... *stau în căminul nr. 9 la etajul 3*);
7. Am privit *pe* televizor (corect... *la*);
8. Vasile *l-a mulțumit pe* Ion pentru ajutor (corect... *i-a mulțumit lui Ion*);

9. Maria *îi invidiază Tamarei* (corect: Maria o invidiază pe Tamara).

Când vorbim de cultivarea limbii, să nu uităm două lucruri:

a) *Usus est tyrannus linguae* și

b) *Usus est magister optimus*.

Marele compatriot al nostru, profesorul Eugen Coșeriu, nota, în repeta-te rânduri, că un adevărat savant lingvist nu are dreptul să stea închis în tur-nul său de fildeș și să scrie numai pentru alți savanți. Se cuvine, zicea Coșe-riu, „să avem interes [și] pentru problemele practice, didactice ale limbii...” Și mai departe continua: „Nici un aspect practic, nici un aspect al lingvisticii aplicate nu e nedemn de interesele lingvistului”¹⁰. Lui Coșeriu îi plăcea să

¹⁰ *Analele Științifice ale Universității A. I. Cuza din Iași*, Serie nouă, Secțiunea III, tom. 37-38. Lingvistica, 1991-1992.

repete cuvintele lui Leibniz (1646-1716), fondatorul Academiei de Științe din Berlin: „**Scientia quo magis theoretica, magis practica**” – Știința cu cât este mai teoretică, cu atât este mai aplicativă.

D. Câteva propuneri:

1. A venit demult timpul ca în Parlamentul Republicii Moldova să se intervină cu o inițiativă legislativă privind revederea, **reformularea art. 13 din Constituția noastră (votată în 1994)**. În noua redacție art. 13 ar suna în felul următor: „Limba oficială (de stat) a Republicii Moldova este Limba Română”.

În sprijinul acestei propuneri s-au exprimat savanții romaniști din Sankt Petersburg, Moscova, Kiev, Franța, Germania, SUA, Italia etc.

Savanții de la Academia de Științe a Moldovei de două ori s-au pronunțat prin votare, în 1994 și în 1996 privind acceptarea glotonimului „limba română”. Cu permisiunea cititorului mă voi referi numai la spusele patriarhului filologilor din Republica Moldova, răposatul academician, profesor al tuturor profesorilor de limbă și literatură română, Nicolae Corlăteanu (14.V.1915 – 21.X.2005).

Cu cinci ani înainte de a ne părăsi (2000), academicianul N. Corlăteanu scria: „M-aș încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale, când și-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare (adică „limba moldovenească” – A.C.), care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obișnuită, de conversație în familie, pe stradă, în alte situații similare, vorbire care în știința limbii se numește *dialect, subdialect, grai, subgrai* etc. ...”.

Ideea este reluată de acad. N. Corlăteanu în celebrul său *Testament*: „Las vouă moștenire”, perfectat la 27 aprilie 2005, cu șase luni înainte de a pleca la Domnul. Citez: „Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi pentru totdeauna „mărul discordiei”. Numai astfel vom dobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran.

Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect și adevărat al limbii noastre...”¹¹.

Credem că sunt de prisos comentariile în cazul dat.

2. Din presă am aflat că domnilor de la Biroul de Relații Interetnice li s-a încredințat sa refacă, să pregătească o nouă variantă a Legislației Lingvistice din 1989.

Ca participant la întocmirea acestui foarte important și controversat document în 1989, știu cât de mult s-a muncit atunci de către un numeros colectiv, format din savanți-lingviști, istorici, juriști, filozofi, scriitori, ziariști, oameni de cultură etc., etc. Exista o numeroasă Comisie Interdepartamentală, subcomisii, un coordonator special – dl prof. Ion Borșevici, pe atunci rector al Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”. O muncă titanică depusese acolo dr. habilitat, actualul academician Silviu Berejan și, în general, Institutul de Lingvistică de la AȘM, catedrele respective de la Universitatea de Stat, de la alte instituții de învățământ superior. Iată de ce aș propune ca de revizuirea și rescrierea Legislației Lingvistice (din 1989) să se ocupe, în primul rând, *specialiștii în materie* în colaborare cu unii reprezentanți de la Biroul de Relații Interetnice.

3. Deși în anii de Independență s-au înregistrat unele succese incontestabile în situația glotică, totuși limba de stat încă nu a devenit stăpână la ea acasă. În ultimii ani româna este scoasă parțial din publicitate, este ocolită în unele întreprinderi, birouri, instituții, companii, firme unde șefii nu sunt aborigeni.

Tirajele ziarelor, revistelor, cărților în limba oficială sunt mult mai mici decât cele în limba etnicilor ruși.

În bibliotecile satești ajung foarte greu manualele, operele artistice, literatura didactică în grafia latină.

Practica din anii din urmă ne-a demonstrat cât de mult se poate face în orice domeniu al vieții, dacă se manifestă *voință politică* din partea Președinției, Parlamentului, Guvernului.

Ca reprezentant al Comunității Oamenilor de Știință mă adresez Puteții să ia în vizorul său problemele glotice, urmând să fie întreprinse măsuri

¹¹ A. Ciobanu. *Antologie filologică. Limba română – adevărata mea Patrie*, Litera: București-Chișinău, 2005, p. 983.

concrete, pe teren, pentru lărgirea funcțiilor sociale ale limbii de stat (oficiale) și ale limbilor locale.

De asemenea, să fie îndemnați și chiar obligați etnicii minoritari, imigranții să studieze limba de stat în măsura necesităților de comunicare în câmpul muncii. Să evităm jenanta situație, întâlnită doar în fostele colonii, când minoritarii sosiți acolo și constituind un procent infim în raport cu populația băstinașă și-au impus limba, ridicând-o la rang de oficială. De pildă, engleza e limbă oficială în Sierra Leone, unde băstinașii constituie 98 la sută; în Zambia, Trinidad-Tobago – populația locală e de 97 la sută; în Zimbabwe – 96 la sută etc., etc.

Și limba franceză domină piața glotică în Niger, Mali, Congo, Benin ș.a.

4. Se vehiculează ideea de a legifera limba rusă ca a doua limbă oficială supranumită și „de comunicare interetnică”.

Avem de observat că în țările civilizate și cu vechi tradiții de politică lingvistică, etnicii minoritari, diaspora, imigranții comunică la scară oficială numai în limba statului în care locuiesc.

Dacă *per absurdum* în Republica Moldova rusa va primi statutul de a doua limbă oficială, situația aceasta ar genera două lucruri:

a) nici etnicii noștri minoritari, nici imigranții nu vor mai dori să învețe „prima” limbă oficială și

b) rusa va prelua (ca și în perioada totalitaristă) toate (sau aproape toate) funcțiile social-comunicative în Republica Moldova, încetinindu-și marșul triumfal prin a strâmtora, a marginaliza și apoi a elimina totalmente limba română din uzul oficial (și nu numai!).

Se cere opusă o rezistență dură Kremlinului și Dumei de Stat a Federației Ruse care insistă ca Țările din C.S.I. să accepte ideea privind a doua limbă de stat – rusa.

5. Propun să se creeze **sub auspiciile Guvernului o Comisie Lingvistică** având denumirea „Protejarea limbii oficiale”. În componența ei să intre specialiști de la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (inclusiv grupul de terminologi), de la universități (lingviști, istorici, filozofi, politologi, juriști etc.); de la Uniunea Scriitorilor, de la Casa Limbii Române, de la Societatea Limba Noastră cea Română etc.

Misiunea Comisiei: a inspecta pe teren nivelul de cunoaștere și utilizare a limbii oficiale în activitatea profesională a angajaților și funcționarilor de

stat de toate gradele; a acorda ajutor științific, metodic, didactic privind însușirea limbii de stat. Rezultatele controlului pe teren vor fi discutate ulterior la unele ședințe ale Comisiei „Protejarea limbii oficiale” și ale Guvernului.

Încheiere

Limba este cel mai principal instrument de lucru și de existență al fiecărui om, „măsurariul civilizațiunii unui popor” (M. Eminescu), „mijlocul universal al circulației ideilor și impresiilor” (B. P. Hasdeu), „mișcător al învățăturii și al înaintării” (Al. Mateevici).

Trebuie să sperăm că Academia noastră, reformată și devenită Forul principal al științei din Republica Moldova, va reuși să solidifice forțele elitei savante, care va reconfirma unitatea glotică și etnică atât a populației majoritare, cât și a etniilor minoritare de pe teritoriul național al Moldovei. Numai în condițiile când se rezolvă echitabil problemele de limbă maternă, de istorie, cetățeanul de rând începe, cu adevărat, să-și iubească Patria, căci după opinia lui Barbu Delavrancea (1858-1918), „Patria nu este pământul pe care trăim din întâmplare, ci acel *plămădit* cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor noștri” (subl. n. – A.C.).

2006?

LIMBA ROMÂNĂ OASTE NOASTRĂ NAȚIONALĂ

Grigore VIERU

*Doctor Honoris Causa al AȘM, membru titular post-mortem al AȘM,
membru de onoare al Academiei Române*

Stimate domnule președinte al Academiei de Științe a Moldovei,
Gheorghe Duca!

Onorat Consiliu suprem pentru știință!

Stimate domnule președinte al Academiei Române, Eugen Simion!

Stimați colegi academicieni!

Iubiți frați!

O tulburătoare parabolă biblică, pe care o desprindem din comoara înțelepciunii regelui Solomon, sună astfel: „...atunci au venit două femei desfrânate la rege și au stat înaintea lui. Și a zis una dintre femei: „Rogu-mă, domnul meu, noi trăim într-o casă; și eu am născut la ea, în casa aceea. A treia zi după ce am născut eu, a născut și această femeie și eram împreună și nu era nimeni străin cu noi în casă, afară de amândouă. Însă noaptea a murit fiul acestei femei, căci a adormit peste el. Și s-a sculat ea pe la miezul nopții și mi-a luat pe fiul meu de lângă mine, când eu, roaba ta, dormeam, și l-a pus pe-al ei la pieptul meu. Dimineața când m-am sculat ca să-mi alăptez fiul, iată, el era mort; iar când m-am uitat la el mai bine dimineața, acesta nu era fiul meu, pe care-l născusem”. Iar cealaltă femeie a zis: „Ba nu, fiul meu e viu, iar fiul tău e mort!”. Iar aceasta îi zicea: „Ba nu, fiul tău este mort și al meu este viu!”.

(...) Apoi a zis Solomon: „Dați-mi o sabie”, și i s-a adus regelui o sabie. Și a zis regele: „Tăiați copilul cel viu în două și dați o jumătate din el uneia și o jumătate din el celeilalte!”.

Și a răspuns femeia al cărui fiu era viu regelui – căci i se rupea inima de milă pentru fiul ei: „Rogu-mă, domnul meu, dați-i ei acest prunc viu și nu-l omorâți!”. Iar cealaltă a zis: „Ca să nu fie nici al meu, nici al ei, tăiați-l!”. Și regele a zis (arătând spre prima femeie): „Dați-i acesteia copilul cel viu, căci aceasta este mama lui!”.

Conotația acestei geniale metafore biblice pare să izvorască din tragismul Limbii Române de pe teritoriul Republicii Moldova. Ca și în Sfânta Scriptură, la noi, în Basarabia, copilul viu, care este Limba Română, fusese furat tot pe întuneric. Și tot el, care este aceeași Limbă Română, murise nu pentru că Basarabia adormise peste el, ci pentru că peste ființa lui se lăsase giganticul trup țarist. Singura neasemănare între pilda biblică și **dramaticele** noastre realități lingvistice este aceea că și România, și Basarabia n-au născut în desfrânare cei doi copii, care, de fapt, era și este unul singur și se numește Limba Română. „**Tot ce este frumos poartă ponos!**”, zicea Anton Pann. Cu alte cuvinte, tot ce este frumos poartă în sine sămânța suferinței și a jertfei. Exemplul cel mai potrivit în această privință îl reprezintă Brâncoveanu, Eminescu, Avram Iancu, Iorga...

Din păcate, în strivitorul întuneric țarist ce acoperise Basarabia lipsea un Solomon al nostru. Țarul nu putea fi Solomon. De altfel, el însuși tăiase în două miraculoasa ființă, care, din vrerea și mila Lui Dumnezeu, se numește Limba Română. Tot țarul a dat istoricei noastre Limbi un alt nume: „limba moldovenească”. Cred că nu este cazul să explicăm de ce s-a recurs la acest criminal procedeu. Motivul este arhicunoscut.

Noul nume al Limbii Române în Basarabia de sub ocupația țaristă, apoi de sub cea sovietică jignește un popor ce a trudit la zidirea Limbii noastre istorice, dar și memoria celor care, prin har și jertfă, au remodelat-o, dându-i o desăvârșire deplină, așezând-o în rândul celor mai civilizate limbi ale lumii. Să pomenim numele doar a câțiva ctitori: Varlaam, Dosoftei, Neculce, Miron Costin, Cantemir, Eminescu, Alecsandri, Creangă, B. P. Hasdeu, Alecu Russo, Sadoveanu, Coșbuc, Arghezi, Bлага, Bacovia, Goga, Rebreanu, Cezar Petrescu, Călinescu, Perpessicius, Preda, Eugen Barbu, Zaharia Stancu, Ștefan Bănuțescu, Labiș, Stănescu, Sorescu, Ioan Alexandru, ca să ne referim numai la clasicii plecați la strămoși.

Aceeași jignire apărătorii falsului glotonim aduc și savanților străini, care, prin competența și cinstea lor, știu mai bine decât cățelușii noștri „teoreticieni” cum se numește corect Limba lăsată nouă moștenire.

Se pune fireasca și logica întrebare: cum și de unde s-a iscat în Basarabia o altă Limbă decât cea Română?! Au declarat oare cândva Stamati, Donici, Stere, Mateevici că scrisul lor este altul decât cel românesc?! Ați găsit undeva niște mărturisiri în care Eminescu, Alecsandri, Creangă, B. P. Hasdeu, Alecu Russo, Sadoveanu, Bacovia vorbesc de *limba moldovenească*?

Este adevărat că există un *grai moldovenesc*, care mi-e atât de drag, așa cum există unul transilvănean, muntenesc, bănățean sau oltenesc. Dar Limba este una singură, și ea se numește *Română*. Să lăsăm mai bine să vorbească ctitorii și șlefuitorii Limbii Române, care sunt marii cărturari, scriitori clasici și moderni, lingviștii notorii: „Dragoș a adus în Țara Moldovei româneasca limbă” (Dosoftei, 1642-1693); „...măcară că ne răspundem acum moldoveni; iar nu întrebăm: știi moldovenește? Ce: știi românește?” (Miron Costin, 1633-1691); „...moldovenii, ardelenii și muntenii alcătuiesc un popor întreg și aceeași limbă” (Alecu Russo, 1819-1859); „...simplul fapt că noi, românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, „una singură”, ca nealte popoare și aceasta în oceane de popoare străine ce ne înconjoară, e dovadă destulă că așa voim să fim și nu altfel” (Eminescu, 1850-1889); „Cugetarea românească / Are portul românesc. / Nu lăsați dar s-o ciuntească / Cei ce limba ne-o pocesc” (Bogdan-Petriceicu Hasdeu, 1838-1907); „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași ca cea de peste Prut” (Mateevici, 1888-1917); „Pe vremea aceea, în școlile din Basarabia, nu numai că dispăruse predarea limbii românești, dar nu era iertată elevilor întrebuițarea limbii materne nici chiar între ei” (Constantin Stere, 1865-1936); „Teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci când e de bună credință, o iluzie și o greșală, cel puțin extrem de naivă; iar când e de rea credință, e o fraudă științifică” (Eugeniu Coșeriu, 1921-2002); „Adevărul e că nu sunt două limbi identice cu numiri diferite, ci o singură limbă de cultură și că ea are o singură denumire – LIMBA ROMÂNĂ” (Silviu Berejan, n. 1927). Să cităm și afirmațiile unui clasic în viață care este Ion Druță (n. 1928) inserate în eseul Domniei sale *Răscrucea celor proști*: „Cum o numim până la urmă? Firește, limba română. După ce am călătorit prin mai multe imperii, ne folosim de limba fiartă și cizelată de frații de peste Prut în cazanele naționale”. Iată ce zice un alt scriitor, academician, Mihai Cimpoi, atins și el, ca și Druță, de aripa

geniului: „Limba română este rostirea esențială a ființei poporului nostru, din care putem deduce modul său de a gândi, de a simți și de a exista *în* și *întru* istorie” (Mihai Cimpoi, n. 1942); „Cetatea care ne-a ținut mereu trează conștiința de apartenență la un neam eroic, bimilenar, cetatea care ne-a făcut să rezistăm în fața tuturor puhoaielor nivelatoare, din orice parte ar fi pornit spre noi, a fost limba noastră – cetate de neînvins a românului.” (Nicolae Mătcaș, n. 1940); „Se fac referiri la argumente, dar argumentele se iau din diferite sfere, și ele, formal, parcă permit să tragem concluzii de diferită natură. Însă, până la urmă, formula și concluzia definitivă trebuie să fie una – cea care se bazează pe tradiția istorică, cea care se sprijină pe argumentul științific. De aceea, denumirea limbii literare, a limbii în care au scris toți clasicii noștri, toți oamenii de cultură a fost și rămâne una: limba română” (Haralambie Corbu, n. 1930); „Limba fiecărei etnii este creația sa cea mai profundă, cea mai semnificativă, cea mai bogată și cea mai dăruită de harul frumuseții și al binelui” (Valeriu Rusu, n. 1935); „Există o singură limbă vorbită de la Nistru până la Tisa și până hăt peste Nistru – Limba cea Maternă care e Româna” (Ion Dumeniuc, n.1936); „Fără îndoială, nu e absolut nimic condamnat în faptul că cineva folosește expresiile „vorbi moldovenească”, „a vorbi moldovenește”, căci ele corespund unei realități incontestabile. Ba din contra, avem tot temeiul să ne mândrim că suntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a fi și de a vorbi. Dar când e vorba de denumirea oficială (...) trebuie folosit doar termenul de *limbă română*” (Ion Ețcu, n. 1935; Alexandru Dârul, n. 1929); „Cuvintele, ca tot ce e viu, au nevoie de mediul favorabil de viață, exprimând o stare spirituală, o gândire” (Ion Vatamanu, 1937-1993).

Va rămâne în istoria națională și aderarea la Limba Română a primului președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur: „Este lesne de înțeles că noțiunea de „limbă maternă” din art. 13 al Constituției ține nu atât de un termen științific, cât de unul politic... Limba Română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură și scriere”.

Am vizionat spectacolul *Oltea* montat la Teatrul Național „Mihai Eminescu” din Chișinău și la Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Bălți după piesa lui Andrei Strâmbeanu cu același nume, piesă care, după mine, va intra în Fondul de aur al dramaturgiei românești. Mă întreb în ce limbă vorbea mama lui Ștefan cel Mare, *Oltea*, care olteancă era, cu tatăl lui,

moldovean, trăgându-se din viță ardelenească: oltenește, moldovenește, ardelenește?! Ni-e jenă să mai discutăm acest subiect (al limbii moldovenești), clar și pentru un copil din clasele primare. Știu că harul pe care mi l-a dăruit Dumnezeu este atât cât îl am. Dar limba și literatura română, și nu cea „moldovenească”, mi-au dat totul. Am răsărit ca poet din frumusețea, bogăția și tainele Limbii Române, căreia îi voi rămâne îndatorat până la capătul vieții.

Prima victimă în șirul de jertfe în lupta pentru Limba Română a fost poetul Nicolai Costenco. Numai pentru faptul că, în 1940, a declarat că nu există nicio diferență între limba moldovenească și cea română fusese condamnat la 25 de ani de surghiun siberian. Dându-și duhul Stalin, poetul îndurase urgiile infernului numai 15 ani din cei 25.

Teroarea împotriva limbii noastre a continuat multă vreme după moartea lui Stalin. Prin anii '70 ai secolului trecut, una dintre cele mai bune profesoare de limbă și literatură „moldovenească”, Elena Vasilache, de la Școala-Internat din Chișinău, umilită și scuipată în suflet, a fost transferată la o școală auxiliară pentru „păcatul” că elevii îi adresaseră la 8 Martie o felicitare scrisă cu caractere latine. O altă eminentă profesoară, doamna Popescu de la o școală din Poșta Veche, avusese tot prin acei ani o frumoasă idee: profesorii care făceau greșeli de limbă în exprimare erau obligați să arunce într-o pușculiță specială, aflată în cancelaria școlii, câte 10 copeici. Aprobaseră cu toții această idee. Jocul a mers bine și cu folos până oficialitățile sancționaseră profesoara pentru nevinovata idee.

Regretatul actor Gheorghe Siminel fusese scos din pâine pentru „vina” de a-și exprima cu litere latine admirația pentru Georgia într-un caiet de impresii. A rămas multă vreme muritor de foame.

Gheorghe Cincilei, director al Muzeului de Literatură de pe lângă Uniunea Scriitorilor – pentru „păcatul” de a completa fondurile Muzeului cu literatură de dincolo de Prut.

Acestea nu erau cazuri izolate. Am alcătuit un volum masiv adunându-le la un loc pe toate. Cităm un fragment din consistentele note pentru un portret intitulat *Omul potrivit la locul potrivit* de Alexandru Bantoș, în care strălucitul publicist desenează chipul spiritual al unuia dintre cei mai de seamă lingviști români, Silviu Berejan, care în curând va păși pragul celui de-al nouălea deceniu de viață. Să ne trăiți, maestre! „În RSSM, în special după cunoscutele evenimente din 1968, sunt interzise sau trecute

la fondurile secrete speciale ale bibliotecilor cărțile românești, inclusiv sau mai ales cele din domeniul lingvisticii, dicționarele explicative sau bilingve (ruso-românești), editate la București. La Universitatea de Stat din Moldova, de exemplu, studenții puteau consulta cărți românești doar cu permisiunea conducerii facultății și chiar a rectoratului. În căminele instituțiilor de învățământ, în redacțiile mass-media, în special ale Radioteleviziunii de la Chișinău, principală și foarte influentă mașină ideologică – se organizau periodic razii având drept scop depistarea „diversioniștilor antisovietici”, adică a posesorilor de carte românească, și, ulterior, pedepsirea celor care citeau sau scriau cu alfabet latin. Studenții „prinși în flagrant delict” erau, de regulă, exmatriculați, jurnaliștii și funcționarii concediați. Cu toții fiind calificați „naționaliști”, intrau în vizorul K.G.B-ului. Cu sau fără motiv, persoanele „cu vederi românești” aveau viitorul compromis (așa s-a întâmplat cu G.R., student la universitate, care, surprins că la ore conspecta în română, a fost exmatriculat, fapt ce i-a marcat întregul destin). Calificativul de naționalist român putea fi atribuit oricui, indiferent de apartenența etnică. Semnificativ în acest sens este cazul evreilor M.M. și S.Ș. din secția de traduceri a redacției Actualități a Radioteleviziunii, cărora li s-a aplicat stigmatul de „naționalist român”, pentru că în urma unui control s-a stabilit că utilizau „clandestin” dicționare... românești. De asemenea, jurnaliștii erau avertizați permanent că vor fi pedepsiți, inclusiv disponibilizați, dacă vor folosi în texte sau emisiuni cuvinte românești, în categoria acestora intrând neologismele, sinonimele, precum și cuvinte din lexicul românesc al limbajelor de specialitate, dându-se preferință, evident, echivalentelor „moldovenești”, de fapt, calchierilor după limba rusă incluse cu forța în uzul cotidian.

...Ziarul *Moldova suverană* publicase o variantă a Legislației lingvistice în redacția Institutului de Lingvistică, în care se preciza că numele corect al limbii noastre este româna, fapt ce a condus la demiterea redactorului-șef, Tudor Țopa, urmată de o „rebeliune” a ziaristilor de la Casa Presei, care obținuseră repunerea în funcție a „nedisciplinatului” șef.

În cadrul dureroaselor consemnări de mai sus se înscrie perfect următorul exemplu: Nicolae Dabija, Vasile Romanciuc, Aurelian Silvestru, Ion Vicol fuseseră exmatriculați de la facultate din același motiv de „naționalism”. Ei nu erau singurii tineri care avuseseră de suferit.

Un mare curaj bărbătesc a demonstrat generația lui Andrei Lupan readucând în spațiul basarabean, în 1956, o parte din clasicii literaturii române – Eminescu, Alecsandri, Creangă, B.P. Hasdeu, Cantemir, Alecu Russo, Negruzzi, Stamati, Alexandru Donici, pe care generația din care fac parte i-a cunoscut abia la facultate. Prin acest gest național, generația Lupan se spală de păcatele ideologice. Mai tinerii scriitori de azi, dar și unii mai vârstnici se tot împiedică de Lupan. Or, dacă activau și ei în aceleași condiții draconice, cu siguranță că se alegeau cu aceleași păcate.

Un coleg de generație afirmă că eu l-am „secerat” pe Lupan la Adunarea Generală a Scriitorilor din 1987 în luarea mea de cuvânt. Chiar așa?! Iată adevărul, iată ce am spus la acea adunare: „Andrei Pavlovici, mi-a întunecat adolescența piesa dumitale *Lumina*. Acum întunecă și adolescența copiilor mei. Scoateți, vă rog, din manuale această lucrare, scoateți și versificările dogmatice și puneți în locul lor poemele dumitale frumoase și curate, că aveți de unde alege”. Să se cheme oare asta „secerare”?!

Un pamflet plin de vervă satirică publicase Vasile Coroban pe la sfârșitul anilor '50 ai secolului trecut în săptămânalul *Cultura* (redactor-șef Petrea Cruceniuc). Distinsul critic îl ironiza pe pseudosavantul lingvist care se numea Borșci. Pamfletul era semnat *Zamă*. Vasile Coroban fusese, bineînțeles, luat la ochi, dar, în spatele lui Petrea Cruceniuc, scăpase de neplăceri sau chiar de surghiun. Sărmanul Ion Vasilenko! După ce îndrăznise prin anii de dezmăț totalitar sovietic să aducă în mijlocul nostru numele lui Constantin Stere, fusese nevoit să se arunce sub roțile trenului, unde și-a găsit moartea!

O minunată școală de Limbă Română au fost superbele traduceri din literatura universală semnate de Igor Crețu, Alexandru Cosmescu și Aureliu Busuioc, toți cu veche și serioasă școală românească din perioada interbelică.

De o covârșitoare importanță nu numai artistică, ci și documentară au fost romanele scrise pe teme istorice *Biserica Albă* (1975-1981, 1986-1981) de Ion Druță și *Sânge pe zăpadă* (1985) de Vladimir Beșleagă, primul roman din trilogia despre Miron Costin. În același plan istoric se înscriu și piesele *Doina* (1968) și *Horia* (1973) semnate de același Ion Druță, apoi *Ioan-Vodă cel Cumplit* aparținând lui Dumitru Matcovschi.

O satiră vehementă este piesa lui Aureliu Busuioc *Radu Ștefan Întâiul*

și *Ultimul* adresată falsificatorilor istoriei noastre, piesă care fusese montată la Teatrul pentru Tineret „Luceafărul” în regia eminentului regizor Ion Ungureanu. Se jucase o singură dată, pentru că fusese interzisă de autorități din start. Vorbim și de istorie deoarece ea este strâns legată de Limba Română.

Lumea la Chișinău descoperea arta dramatică prin Teatrul „Luceafărul”, aflat atunci sub oblăduirea lui Ion Ungureanu. Frecventam „Luceafărul” și de dragul Limbii Române, pe care o cultiva în mijlocul actorilor tineri același Ungureanu. Mulți ani la rând, în vremuri de îngheț totalitar, ne-am încălzit visele la flacăra spectacolului *Eminescu* de la Teatrul „Pușkin” (azi „Mihai Eminescu), spectacol regizat de actorul Valeriu Cupcea, tot el jucând rolul poetului nepereche.

În aceleași vremuri tinereii basarabeni își încălzeau inima în respirația curată a cenaclului *Flacăra* al cărui ctitor era Adrian Păunescu. Atunci, la emisiunile radio ale cenaclului, auzeam pentru prima oară *Doina* lui Eminescu.

La toate acestea, la greutatea valorii naționale se adaugă și frumusețea filmului artistic *Se caută un paznic* după *Ivan Turbincă* de Creangă (scenariști și regizori Vlad Ioviță și Gheorghe Vodă), telefilmul dedicat lui Eminescu de Emil Loteanu și cele două documentare dedicate și ele lui Eminescu și Creangă de Anatol Codru.

În 1988, când încă nu se prăbușise imperiul sovietic, apăruseră trei istorice studii: *Veșmântul ființei noastre* de Valentin Mândăcanu, publicat în revista *Nistru* (redactor-șef Dumitru Matcovschi), *O limbă maternă – un alfabet* de doctorul habilitat în istorie Ion Buga, studiu inserat în săptămânalul *Învățământul public* (redactor-șef regretatul Anton Grăjdieru) și *Devaluări parțiale în istoria limbii* de Constantin Tănase și Vasile Bahnaru, lucrare publicată în aceeași revistă *Nistru*. O pagină de aur în istoria marii bătălii este Frontul Popular. Un model de carte a istoriei noastre, scrisă pe înțelesul copiilor, este manualul *În căutarea identității* de Nicolae Dabija – o lucrare fundamentală și atractivă pentru lumea elevilor. Model de Limba Română sunt poeziile pentru cei mici ale lui Liviu Deleanu, prozele pentru copii ale lui Spiridon Vangheli, poveștile moldovenești în prelucrarea lui Grigore Botezatu. Frumoasă cartea *Greutatea limbii materne* de Agnesa Roșca. Elevii din clasele superioare și studențimea au primit în dar două

manuale de importanță națională: *Literatura română pentru clasa a XII-a*, autori Mihai Cimpoi și Constantin Șchiopu, și *Literatura română pentru școala universitară și preuniversitară*, autor de bază Mihail Dolgan.

Jertfă stau la temelia luptei noastre pentru Limba Română și grafia latină Doina și Ion Aldea-Teodorovici, care scriseseră cu sângele lor pe fața cerului numele Limbii Materne și al grafiei latine. Murise, în mod misterios, Gheorghe Ghimpu, un om de o frumusețe sufletească rară, inimos luptător pentru eliberarea națională, care făcuse ani grei de pușcărie alături de Alexandru Usatiuc, Valeriu Graur, Alexandru Șoltoianu.

Podul de Flori, ironizat de unii care se hrănesc viața întreagă din ironii balcanice, a fost un pod de aur pe care pentru prima oară după război românii de pe ambele maluri ale Prutului s-au reîntâlnit și s-au bucurat vorbind într-o limbă comună și intonând cântece comune. Podul fusese aprobat de Petru Lucinschi. Este un adevăr istoric și nu-l putem ocoli. Asta dincolo de pretențiile noastre față de greșelile și chiar față de păcatele domnului Petru Lucinschi. Tot dânsul propusese mai târziu ca, alături de glotonimul **limba moldovenească**, să fixăm între paranteze la art. 13 din Constituție **limba română** ca limbă de stat. Ne-am grăbit atunci să rădem ca proștii de acele paranteze – azi ne-ar fi prins bine.

Lucrurile bune nu trebuie uitate chiar dacă le-au săvârșit unii oameni de stat care au, după cum spuneam, și greșeli, și păcate. Nu trebuie să uităm, bunăoară, afirmația istorică a ex-președintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, rostită în vremuri încă destul de complicate, precum că numele corect al limbii noastre este **limba română**.

Să revenim la **Podul de Flori**. Îmi amintesc de o întâmplare nemaipomenită. În calitatea mea de deputat al Poporului din URSS vorbisem cu autoritățile din raion să se întindă un pod plutitor (ponton) între satul meu și Miorcanii lui Ion Pilat, sat aflat pe malul drept al Prutului. N-au reușit să-l facă. Lumea din sat și din împrejurimi aflase de Pod și venise cât frunză și iarbă la Pererita mea. Tot atâta lume și în satul de pe celălalt mal. Rudele se strigau pe nume de pe ambele maluri. La un moment dat românii din partea dreaptă a Prutului se aruncaseră îmbrăcați în apă, înotând spre noi. Gestul îl imitaseră consătenii mei, înotând și ei îmbrăcați către malul opus. De fapt, nu înotau, ci mergeau, pentru că Prutul era foarte scăzut. Cânta muzica și pe un mal, și pe altul. La mijlocul râului care ne despărțise amar

de vreme, se încinse o horă. Lacrimi de bucurie se amestecaseră cu apele Prutului. Așa ceva cred că nu s-a mai întâmplat pe fața pământului.

Îmi amintesc și de o întâmplare cu totul nostimă, dar plină de duioșie, legată de același eveniment istoric. La **Pod**, în satul meu, venise și un medic din Chișinău cu băiețelul său care să fi avut vreo patru anișori, căruia tatăl său îi promisese încă la Chișinău că va vedea români. Cei de pe malul drept erau uzi leoarcă. Oamenii din Pererita mea aduseseră în fugă haine uscate pentru oaspeții doriți. Se vorbea într-o limbă comună – în română. După două-trei păhăruțe de ȕică începuseră să cânte – intonau aceleași cântece comune. La vârsta când încă nu era atins de minciunile noastre lingvistice, băiețelul medicului întrebase cu o naivitate cuceritoare pe tatăl său: „Tată, mi-ai promis să-mi arăți români. Care-s ei?...”

Din cauza aceleiași dragoste pentru Limba și pentru istoria neamului fuseseră aruncați în temnița bolșevică transnistreană Ilie Ilașcu, Andrei Ivanțoc, Tudor Popa, Alexandru Leșco. Se știe că la baza bătăliei pentru eliberarea națională a stat și vrerea noastră pentru descătușarea Limbii și a scrisului latin. Ce vor fi însemnat oare istoricele cuvinte rostite în cușca de fier ale lui Ilie Ilașcu „Vă iubesc, popor român” dacă nu aceeași dorință de a-și vedea libere Limba Română, scrisul latin și istoria neamului?!

Toate aceste victime și suferințe se uniseră într-un singur șuvoi spiritual, care începuse să rupă zăgazul antinațional.

Pe la sfârșitul anilor 1980, apare în ilegalitate la Riga primul nostru ziar cu caractere latine, *Glasul*, fondat de Ion Druță, redactor-șef Leonida Lari. Săptămânalul *Literatura și Arta* (redactor-șef Nicolae Dabija) publică primele texte cu litere latine. Poți oare să uiți așa ceva?!

E un noroc că în elucidarea problemelor de limbă și istorie, alături de scriitori, s-au aflat și se află mereu cei mai distinși istorici. Un noroc avusese Parlamentul Moldovei și cel unional de personalități scriitoricești ca Mihai Cimpoi, Vladimir Beșleagă, Ion Druță, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, Lidia Istrati, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi, Valeriu Matei, Mihai Poiată-Ștefan, Andrei Strâmbeanu, Constantin Tănase, Andrei Vartic, Ion Vatamanu, la fel – de preoții Petru Buburuz și Ioan Ciuntu, de medicii Eugen Popușoi, Pavel Gusac, ambii stinși din viață, Gheorghe Ghidirim, Timotei Moșneaga, Ion Prisăcaru, Victor Uncuță, Anton Spânu, Ion Reniță, Valeriu Javerdan – în total peste 20 de medici.

Paznici de nădejde la curățenia Limbii noastre sunt scriitorii Valentin Mândăcanu, Ion Ciocanu, Ion Melniciuc, Valentin Guțu. Neuitat este regretatul Boris Cotlear. Un remarcabil lingvist, dar și strălucit publicist este Vlad Pohilă, care s-a ascuns în adâncul unei modestii rar întâlnite la noi. S-a pierdut în politică un subtil îngrijitor al Limbii Române, Dinu Mihail.

Un rol important în apropierea Limbii noastre de oficializarea ei ca limbă de stat l-a jucat Comisia interparlamentară a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. pentru studierea istoriei și dezvoltării limbii moldovenești, avându-l ca președinte pe Alexandru Mocanu, Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M., iar ca locțiitor pe Haralambie Corbu, academician, secretar al Secției de Științe Sociale a A.Ș.M. Membri – Andrei Lupan, Silviu Berejan, Ion Borșevici, Anatol Eremia, Anatol Ciobanu, Mihai Ciobanu, Nicolae Dabija și, cu îngăduința dumneavoastră, Grigore Vieru.

În momentele de răscruce a dat dovadă de mult curaj și demnitate Academia noastră. Cităm Declarația ei:

„Declarația Adunării Generale Anuale a Academiei de Științe a Moldovei”. Cităm: „Adunarea Generală Anuală (din 28.02.96 – n. n.) a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din Republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului AȘM din 9.09.94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este *Limba Română*”. Sărut mâna tuturor academicienilor și specialiștilor filologi care au semnat o asemenea declarație. Ea îmi adâncise mândria că fac parte și eu din neamul care vorbește și scrie românește.

Greul cel mare căzuse însă pe umerii Institutului de Lingvistică, al cărui director era unul dintre cei mai de seamă savanți lingviști, Silviu Berejan, care a împlinit recent 80 de ani. Primiți, vă rog, floarea inimii tuturor intelectualilor noștri, maestre. Alăturăm aceste cuvinte pe care le meritați din plin mesajului venit din partea doctorului și profesorului universitar Dan Mănuță, director al Institutului de Filologie „Al. Philippide” din Iași: „Model de demnitate națională, care de-a lungul întregii vieți „și-a urmărit mereu obiectivul științific în ciuda numeroaselor obstacole materiale și politice, încadrând cercetările sale în contextul socio-cultural al țării sale frământate..., Silviu Berejan, avân-

du-i alături pe colegii de Institut Ion Ețcu, Alexandru Dârul, Vasile Pavel, Anatol Eremia, Nicolae Raievschi, Maria Cosniceanu ș.a., pe academicienii-filologi Nicolae Corlăteanu, Mihai Cimpoi, Haralambie Corbu, Anatol Ciobanu, Nicolae Bilețchi, pe titularii AȘM reprezentând alte domenii, între care Andrei Andrieș, președintele AȘM, Vasile Anestiade, Dumitru Ghițu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupașcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Șișcanu, a reușit să dea expresie argumentată unui concept științific ce înnobilează imaginea Academiei noastre”. „*Post-factum*, va concluziona academicianul, parlamentul a găsit de cuviință să solicite și părerea Academiei în această privință. Drept răspuns, a urmat declarația Institutului de Lingvistică, apoi cea a Prezidiului AȘM, prin care s-a pus punctul pe „i”. Sub aspect legal, lucrurile au rămas în continuare neschimbate, deși, în fapt, întoarcerea înapoi a devenit imposibilă”.

Un rol important în rezolvarea unor probleme naționale avusese în parlament domnul profesor doctor Ion Borșevici, șeful Cancelariei prezidențiale, deși, cu modestie, dânsul declara că, pur și simplu, este acolo un om de porăială. Dincolo de greșelile forului parlamentar, fără îndoială că avusesem atunci cel mai serios și cel mai inteligent parlament, al cărui Președinte era Alexandru Moșanu, iar vicepreședinte Ion Hadârcă. Dar și cel mai operativ și luminat guvern, avându-l ca premier pe Mircea Druc, ca ministru al Învățământului pe Nicolae Mătcaș, ca ministru al Culturii și Cultelor pe Ion Ungureanu, ca ministru al Apărării pe Ion Costăș. Totodată, aduc adânci mulțumiri Academiei Române, în special ex-președintelui Academiei, Eugen Simion, care împreună cu savanții lingviști de dincolo de Prut ne-au dat o mână de ajutor în limpezirea unor dificile și controversate probleme legate de numele autentic al limbii noastre. Din păcate, partizanii „limbii moldovenești” nu au mai fost și nu sunt limpeziți... Poate că vor fi... Dar numai atunci când li se va porunci oficial.

S-au aplecat mereu și se apleacă asupra literaturii basarabene lingviștii din București, Iași, Cluj, la fel scriitorii Adrian Păunescu și Victor Crăciun din București, Theodor Codreanu din Huși, Adrian Dinu Rachieru din Timișoara, Viorel Dinescu din Galați, Tudor Nedelcea din Craiova. Aceleași mulțumiri trebuie să le aducem și savanților ruși, a căror opinie privind numele corect al Limbii noastre era greu de respins și sub aspect

științific, și în plan politic. Ne face plăcere să cităm numele și afirmațiile câtorva dintre ei, afirmații cu totul în dezacord cu poziția unor falși lingviști și istorici de la noi: „Numai pentru faptul că I. V. Stalin amintește de „limba moldovenească”, a apărut problema limbii moldovenești de sine stătătoare, deși majoritatea lingviștilor consideraseră până acum că românii și moldovenii vorbesc aceeași limbă”. Aceste afirmații le făcea reputatul lingvist rus Ruben Budagov (1910-2001) încă în 1957. Răspicate, clare, întemeiate pe studiul științific sunt și afirmațiile unuia dintre cei mai autoritari lingviști din Federația Rusă, Rajmund Piotrowski (n. 1922): „...Ocrotirea și susținerea limbii române în Basarabia presupune aplicarea, utilizarea ei intensă în toate domeniile de activitate, dar mai întâi la nivel statal și administrativ”. Iată și opinia unui alt celebru savant din Rusia, Serghei Kapița, născut în 1930: „...Academicianul Piotrowski, un mare romanist și un foarte bun prieten al familiei noastre, a tot vorbit despre situația lingvistică din Basarabia, inclusiv despre felul acesta al multor intelectuali, iscat din rațiuni de circumspecție politică, desigur, de a ocoli numele ei cel adevărat. Dar ea este limba română și n-ai ce-i face. (...). Eu, fiind departe de locurile de baștină ale străbunicilor mei, țin la această limbă tocmai din acest sentiment de demnitate care include pentru un intelectual și datoria de a cunoaște și de a vorbi limba mamei care i-a dat viață și l-a crescut”. Profunda noastră recunoștință acestor mari savanți ruși de viță nobilă.

Nu am confundat niciodată politica imperială țaristă și sovietică cu marea cultură rusă: cu Tolstoi, Dostoievski, Gogol, Pușkin, Lermontov, Ceaikovski, Esenin, Pasternak, Ahmatova, Țvetaeva, Bulgakov, Soljenițin..., cu nobilimea rusă în general...

Am citit de curând o zguduitoare carte documentară intitulată *Cât costă un om*, apărută sub îngrijirea lui Valeriu Pasat, doctor în științe istorice, academician, în care o rusoaică basarabeană de viță nobilă, Evrosinia Kersnovskaia, își povestește viața tragică trăită în GULAG, fiind urmărită și umilită și după ieșirea din infern, dar continuând să-și trăiască restul vieții cu aceeași demnitate umană. Mărturisesc că, după lectura unor lucrări semnate de Soljenițin, nimic mai tulburător nu am citit despre crimele din GULAG. Iată că au avut de suferi și rușii în cea mai „fericită” țară din perioada stalinistă, țară care era împânzită de închisori, de GULAG-uri, de spitale de psihiatrie unde erau aruncați oameni nevinovați și oameni

sănătoși. Suferințelor noastre însă li se adaugă cele ale Limbii, ale istoriei neamului și ale credinței strămoșești – comori falsificate ori șterse în general de pe fața pământului.

Cu totul neașteptat este și faptul că jalnicii „patrioți” și argați ai inventatei limbi moldovenești au cenzurat și falsificat nu numai pe cronicarii, pe clasicii literaturii române, pe marii lingviști și istorici, dar și pe „dumnezeul” religiei comuniste, Karl Marx. Or, iată ce zice creatorul ideologiei comuniste, care, teoretic, pare creștinească, dar, aplicată în viața de toate zilele, a devenit contrariul ei și și-a dat duhul odată cu imperiul sovietic: „Limba română, zice Marx, e un fel de italiană orientală. Băștinașii din Moldo-Valahia se numesc ei înșiși români; vecinii lor îi denumesc vlahi sau valahi”.

„Există oare o limbă moldovenească?!” se întreba mirat reputatul romanist din Germania Klaus Heitmann, lucru pentru care a fost batjocorit pe vremuri de presa totalitară din RSSM, ca și regretatul Michael Bruchis din Israel, care ne cunoștea profund istoria și-o apăra.

Slujitorii falsului glotonim *limba moldovenească* ne pot replica: „Să vedem ce zice poporul”. După ce i s-a băgat în cap, amar de vreme, ideea că vorbim o altă limbă decât cea română, e clar ce poate zice poporul, mai exact o parte a poporului. Savanții ihtiologi ruși au făcut un experiment interesant. Cităm dintr-o publicație rezultatele experimentului: „...studiind, vreme de câțiva ani, comportamentul crapilor din bazinele crescătoriilor și făcând diverse experiențe de laborator, ei au remarcat că peștii – în principal crapii – crescute în *captivitate* (subl. n.) sunt mult mai ușor de prins decât cei crescute în libertate. Spre deosebire de aceștia din urmă, crapii de crescătorie înnoată mai aproape de suprafață, se deplasează în cârduri, se împotrivesc curenților de apă și constituie astfel o pradă ușoară chiar și pentru pescarii mai puțin experimentați”.

Crescuți în *nelibertate*, o bună parte a oamenilor noștri, mai ales cei vârstnici, plutesc în cârduri la suprafața Limbii Române și a istoriei neamului, prinzând grabnic și orbește momeala.

Suntem învinuiți de către aceiași „patrioți” ai „limbii moldovenești” că, pentru opinia noastră, opusă fanteziei lor, primim de la străini, în special, de peste Prut, premii și granturi. Să fi primit oare niște granturi și Marx, Budagov, Piotrowski, Kapița, Mateevici, Coșeriu, Druță pentru

aceleași convingeri științifice?! Să primească oare granturi și Nicolae Corlăteanu acolo, în ceruri, pentru istoricul său Testament, despre care vom vorbi mai jos?!

Un proaspăt „erou” al zilelor noastre afirma nu demult că sunt „penibile” pomelnicele mele. Adevărul e că pomelnicele mele sunt istorie. Îi promit respectivului „erou” că-l voi introduce și pe el într-un pomelnic special – în unul de lepădături.

Sunt cu totul caraghioși unii inchizitori care aduc mucegăite acuzații lingviștilor, scriitorilor noștri: „Parcă mai ieri îi ziceați *limba moldovenească*, iar azi ați rebotezat-o *limba română*. Când ați fost sinceri: ieri sau azi?! Îi întrebăm și noi: „De ce și-a intitulat Mateevici *Limba noastră* celebrul său poem, iar nu *Limba română*? Credeți că dacă-i spunea direct pe nume, putea oare să vadă lumina tiparului, să fie inclus în manuale și, mai ales, să devină Imn de Stat?! Domnilor inchizitori, dacă nu sunteți sinceri față de voi, atunci jucați rolul sincerității măcar față de Mateevici!

Chiar patriarhul științei lingvistice din Republica Moldova, Nicolae Corlăteanu, om de bun-simț, fusese nevoit pe vremuri să aibă opțiuni „moldovenești” în privința limbii noastre. Nu cu mult înainte de moarte acel bun-simț i-a dictat un cutremurător Testament, lăsat posterității, pe care-l cităm aproape integral: „...Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!), și Țara, și limba, și istoria întregului nostru neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copii nedorți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice, de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc., etc. este, precum susține și Academia de Științe a Republicii Moldova, una singură, și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrienii, cei din Banatul Sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc., etc.).

Sunt la o vârstă înaintată și mulțumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sunt recunoscător destinului că am ajuns a fi contemporan ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali *beneficiază* (subl. n.), în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (art. 13 al Constituției) limba „moldovenească”, ci în **limba literară română**, limbă aptă să exprime în chip civilizat această opțiune strategică, creând premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi”.

Credem în sinceritatea desculpării regretatului nostru savant și mai credem că mâine-poimâine Limba Română va fi repusă oficial în drepturile ei. Înfocații apărători de azi ai „limbii moldovenești” nu vor putea scrie un asemenea Testament, iar dacă-l vor și scrie, nimeni nu va crede în el, pentru că numai rău au făcut nefericitului nostru pământ în niște vremuri totuși nesiberiene...

Am citit, nu demult, în ziarul bucureștean *7 plus*, din 28 iulie a.c., o informație despre un caz real, cu totul neobișnuit, din Canada. În urma unei neînțelegeri cu regina, un roi de albine a evadat din stup, luându-și zborul într-o direcție necunoscută.

Prisăcarul a anunțat poliția despre dispariția roiului, iar slujitorii ordinii publice au purces în căutarea fugarelor aurii. Fericiți oamenii care trăiesc într-o țară în care poliția caută nu criminali, ci un roi de albine! Mă întreb cine și cum va întoarce înapoi roiul de moldoveni împrăștiati prin Canada, Italia, Franța, Spania, Grecia, Portugalia, America?! Am vizitat în ultimii ani majoritatea acestor țări. Am stat de vorbă cu moldovenii de acolo, mulți câștigând bine, este adevărat, dar muncind pe rupe, despărțiți de familie, de copii, de baștină. Mulți dintre ei, mai ales cei tineri, nu mai vor să revină acasă. Iată că azi nu mai suntem deportați în Siberii de gheață - suntem aruncați în țări bogate, de unde mulți nu se vor mai întoarce acasă.

Mă puteți întreba ce legătură are Limba Română cu moldovenii pierduți în furnicarul global. Are, și încă una foarte strânsă!

Dacă vom fi nevoiți să părăsim pământul natal cu același ritm, peste vreo 50 de ani s-ar putea să nu se mai vorbească românește pe la noi. Or, tocmai Limba și religia au ținut vie ființa noastră națională de-a lungul veacurilor. Gândindu-mă la asta, am uneori clipe de prăbușire sufletească. Mă

ridic însă. Altfel, n-aș mai putea scrie. Știu că Limba Română la noi nu este altceva decât o candelă plâpândă. Dar marele Shakespeare zicea: „Nu este destul întuneric în tot universul ca să stingă lumina unei plâpânde candelă”.

Am spus-o de nenumărate ori: sârma ghimpată din fundul grădinii noastre mi-a zgâriat și îmi zgârie inima. O suport, însă, cu îngăduință știind că, aidoma Zidului Berlinului, va cădea și ea atunci când vor dori organisme internaționale, marile puteri și, bineînțeles, atunci când va vrea poporul să o dărâme. Oare nu este destul de clar că, în parametrii acestor împrejurări, nu mă ating de statalitatea Republicii Moldova?! Zidul, însă, dintre noi și Limba Română trebuie să cadă azi. Nu am nicio îndoială că va cădea în curând. Lacrimi așteaptă la rând, așteaptă la coadă, să strălucească de bucurie în ochii noștri în acea măreață zi, când vom fi și noi în rând cu lumea, cu alte cuvinte, în Europa. Nu poți intra în Europa cu minciuna și granița în spate.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Chișinău, 30 august 2007, AȘM

LIMBA ROMÂNĂ – UNITATE ÎN DIVERSITATE

Vasile PAVEL

Doctor habilitat în filologie

Semnificația adoptării legislației lingvistice la 31 august 1989 și a inițierii Sărbătorii Naționale *Limba noastră cea română* este greu de subapreciat. Limba rusă a strâmtorat sfera de utilizare a românei literare în zonă, în primăjdie era și simțirea de neam. Regimul sovietic a cultivat în mod conștient dezbinarea, ura împotriva a tot ce e românesc, proces început în Basarabia încă în timpul Rusiei țariste. Mulți concetățeni erau amenințați de pericolul aculturației. Or, limba română este „floarea sufletului etnic al românimii” (M. Eminescu). În acest context, libertatea de exprimare, oficializarea limbii române și revenirea la alfabetul latin constituie o reală cucerire, poate cea mai mare de la 1989 încoace.

Perioada care a trecut de la momentul când ne-am rugat în genunchind în Piața Marii Adunări Naționale și am aclamat *Limbă, alfabet / limbă, alfabet!* a fost fermă, pentru multă lume, în procesul de conștientizare a adevărului că limba națională este testimoniul esențial și cel dintâi semn al identității neamului nostru. E adevărat că la 1989 legislatorii au optat pentru „un prezent care era depășit” și că aceeași legislație lingvistică va avea altă conotație după 1991, adică după proclamarea independenței Republicii Moldova.

În chestiunea unității limbii române, inclusiv a istoriei și folosirii glotonimului „limbă moldovenească”, știința lingvistică s-a pronunțat demult. A făcut acest lucru, public și cu demnitate, și Academia de Științe a Moldovei. Adunarea Generală Anuală a Academiei din 28 februarie 1996 a confirmat

opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare, aprobată prin Hotărârea Prezidiului A.Ș.M. din 9 septembrie 1994 (în adoptarea deciziei Prezidiului Academiei de Științe, un rol determinant l-a avut acad. Silviu Berejan, director al Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. la acea dată), potrivit căreia *denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este Limba Română*.

Cu părere de rău, savanții nu au fost auziți. Parlamentarii noștri nu au fost în măsură să se ridice nici până acum la înălțimea cuvenită pentru promovarea limbii națiunii titulare, și anume: denumirea corectă a limbii oficiale și crearea condițiilor de „securitate lingvistică” necesare pentru promovarea nestingherită a acesteia¹.

Politica a fost și este azi așa cum este, știința trebuie să rămână în adevărul ei. De bună seamă, „Politica stă sub vreme, știința stă în adevărul ei”².

Realitatea glotică din Republica Moldova a fost întotdeauna cea românească, dar vorbirea locală continuă să fie interpretată (în fond, de nespecialiști) de pe poziții dezbinatorii, antiromânești. Încă în RASSM (1924-1940), la comanda Moscovei, s-a încercat a zămisli, fără sorti de izbândă, un mijloc artificial de comunicare, chipurile o limbă „cultă” care, după cum se credea, nu are nimic cu româna, deși în realitate nu mai era măcar „dialectală moldovenească”, ci un „erzaț de română”³, altfel spus, un surogat de grai, și nicidecum un viu grai moldovenesc. Drept model al unui asemenea mijloc de comunicare este *Gramatica moldovenească (partea I, Fonetica și Morfologia)*, Tirișpolea, anu 1930, cu alfabet rusesc. Autorul ei, L.A. Madan, afirmă că *Gramatica fi șticării linghi în temelii salcătuiеști după vorba jii a norodului și că limba moldovnească, în cari grăiești amu norodu moldovnesc, esti limba sânistătोari, diosăghitâ di limba românească* („Pricuvântarea avtorului”, p. XI-XII). El încearcă a „crea” în gramatica sa un alt metalimbaj gramatical, o terminologie *diosăghitâ di limba românească: sloguri „silabe”, starnic*

¹ Moldovanu, Gheorghe, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică (în baza materialului din Republica Moldova și din alte state)*, Chișinău, 2007, p. 215.

² Simion, Eugen, *Unitatea limbii române // Limba română și variațiile ei locale*, București, Editura Academiei Române, p. 7.

³ Berejan, Silviu, *Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcționează paralel două limbi oficiale. // Silviu Berejan, Itinerar sociolingvistic. Selecție și prefață de Alexandru Bantoș, Chișinău, 2007, p. 99.*

„substantiv”, *multuratic* „plural”, *sânguratic* „singular”, *căderi*, „caz”, *treptili di potrijiri*, „gradele de comparație”, *aplecarea cuvintelor cu sfârșătu fără lojitură* „declinarea cuvintelor cu terminație neaccentuată”, *numărătoarili câtnici* „numerele cardinale”, *locdinumi* „pronumi”, *graiiu* „verbul”, *hotărârea graiului* „de-finiția verbului” etc., etc. Acest manual a fost recomandat pentru editare de către profesorul din Moscova M.V.Serghievskii, ideologul principal al „limbii moldovenești”, care în vara anului 1925 și în anii 1928-1930 a cercetat graiurile moldovenești din RASS Moldovenească și l-a sprijinit pe L.A.Madan, „teoreticianul” moldovean al unei noi „limbi” romanice de est („limba moldovenească”), idee care se trage de pe timpul țarismului în Basarabia (1812-1918). Vorba e că după Unirea Principatelor (1859), în Basarabia s-a interzis utilizarea glotonimului limba română; funcționarii țariști aveau indicații secrete de a înrădăcina în Basarabia **„un dialect apropiat limbii slave”**⁴.

Ca orice limbă, limba română este o unitate în diversitate. Lingvistica actuală distinge trei tipuri principale de varietate (diversitate) glotică.

a) varietate diatopică sau geografică (generează variante teritoriale: dialecte, subdialecte, graiuri care constituie obiectul dialectologiei și al geografiei lingvistice);

b) varietate diastratică sau socială (generează variante specifice unor grupuri socioculturale numite inițial dialecte sociale care constituie obiectul sociolingvisticii) și

c) varietate diafazică sau stilistică (generează variante stilistice, desemnate ca variante stilistico-contextuale care constituie obiectul stilisticii).

Dat fiind că limbajul este creativitate, nu există „limbi istorice monolitice unitare”, fiindcă prezintă diferențe în spațiu, diferențe socioculturale și diferențe stilistice⁵. Ca lingvist dialectolog, în comunicarea de față supun atenției examinarea unor aspecte ale *variației* determinate geografic.

Limba română are patru dialecte: dacoromân, aromân (macedoromân), meglenoromân și istroromân. Ultimele trei sunt dialecte sud-dunărene. Numai dialectul dacoromân și-a dezvoltat o formă literară. Specificul dialectal

⁴ Colesnic-Codreanca, Lidia, *Limba română în Basarabia (1812-1918). Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă*, Chișinău, MUZEUM, 2003.

⁵ Coșeriu, E., *Unitatea limbii române – planuri și criterii // Limba română și variațiile ei locale*, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 11-12.

nu afectează unitatea limbii române, mai ales că pe baza tuturor varietăților geografice s-a constituit o singură limbă de cultură, o limbă literară unică, pe care marele lingvist Eugeniu Coșeriu a numit-o exemplară⁶.

Varietatea dialectală din interiorul limbii române – al dacoromânei – ține, pe de o parte, de două grupuri de graiuri: *grupul sud-estic* (graiurile din Muntenia, Oltenia, Dobrogea, sud-vestul Basarabiei și sud-estul Transilvaniei) și *grupul nord-vestic*, mai extins și mai puțin unitar (e vorba de graiurile de pe restul teritoriului dacoromânei). Această repartitie a fost stabilită inițial de Al. Philippide în lucrarea sa *Originea românilor*⁷. Ea reflectă „o structură dialectală anterioară”, ilustrată de primele atestări ale dacoromânei (secolul al XVI-lea), dar care rezultă, în parte, și din datele oferite de *Atlasul lingvistic român* (ALR), alcătuit la mijlocul secolului al XX-lea, pe care se întemeiază, pe de altă parte, clasificarea dacoromânei în cele cinci subdialecte: *moldovean*, *muntean*, *bănățean*, *crișean* și *maramureșean*, repartitie dialectală azi acceptată ca atare de majoritatea dialectologilor⁸.

Graiurile din Basarabia, Bucovina și Transnistria țin astfel de subdialectul moldovean al dialectului dacoromân. Fără a neglija studiul monografic, voi sublinia că cea mai documentată descriere a graiurilor limbii române a fost realizată în hărțile atlaselor lingvistice și pe baza acestora. Asemenea opere fundamentale nu rareori sunt puse alături de arhivele istorice.

Limba română dispune de trei tipuri de atlase lingvistice ale graiurilor dacoromâne: *național*, *regional* și *regional-sinteză*, toate elaborate în mai puțin de un secol.

Primul atlas lingvistic național îl datorăm romanistului german Gustav Weigand (1860-1930), editat în 1909, la Leipzig, unul dintre primele atlase lingvistice realizate pe plan mondial. Cuprinde 67 de hărți, cele mai multe fonetice, având la bază anchetele efectuate de Weigand la fața locului, în 752 de localități, inclusiv în Bucovina și Basarabia. Profitând din plin de metodologia elaborării aceluia „cap de serie”, *Atlasul lingvistic al Franței* al lui

⁶ Coșeriu, E., *Unitatea limbii române – planuri și criterii // Limba română și varietățile ei locale*, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 12.

⁷ Philippide, Al., *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 389-405.

⁸ *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 163-423.

Gilliéron și Edmont, școala lingvistică clujeană, condusă de Sextil Pușcariu, personalitate științifică multilaterală, a realizat, prin Sever Pop și Emil Petrovici, la mijlocul secolului al XX-lea, cel de-al doilea atlas național, *Atlasul lingvistic român (ALR)*, unul din cele mai reușite atlase lingvistice în românică.

În ultimele cinci decenii, geografia lingvistică românească e dominată de elaborarea atlaselor lingvistice regionale (NALR/ALRR), dintre care șapte întocmite în Țară – pe provincii istorice: Oltenia, Maramureș, serii complete; Mintenia și Dobrogea, Transilvania, Moldova și Bucovina, Banat și Crișana, în total (25 de volume). Au trudit la întocmirea lor distinși dialectologi din București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara. La Chișinău, în cadrul Institutului de Lingvistică al A.Ș.M., au fost pregătite și editate 8 volume: patru din *Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)* (1968-1973), coordonator și coautor R. Udler, și altele patru, continuare la ALM, sub titlul revăzut, adecvat *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria (ALRR. Bas., 1993-2003)*, coordonator și coautor subsemnatul.

Un eveniment științific remarcabil este apariția recentă în cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române a primului volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni: Sinteză (ALRR. Sinteză)*, București, 2005, coordonator prof. univ. dr. Nicolae Saramandu. Este pentru prima dată când se elaborează la nivel romanic un asemenea *atlas-sinteză*. Volumul include 135 de hărți realizate prin simboluri. Rețeaua este de 1 203 localități, dintre care 205 sunt din rețeaua de puncte cartografice cuprinse în ALM.

Spre sfârșitul secolului trecut cartografia lingvistică se îndreaptă și spre o largă colaborare internațională, concretizată în elaborarea *Atlasului Lingvistic Romanic (Atlas Linguistic Roman, ALiR)*, *Atlasului limbilor Europei (Atlas linguarum Europae, ALE)* etc., la care au participat sau continuă să participe activ și dialectologi de la Academia Română și Academia de Științe a Moldovei. Până acum au apărut șase fascicule din ALE (1983-2006) și două volume din ALiR (1995-2002), în care, de la începutul anilor '90 încoace, limba vorbită în Republica Moldova este numită *limba română*.

Atlasele lingvistice au pus astfel la dispoziția lingviștilor (și nu numai) o bogăție de date fără precedent. Aceștia li se adaugă *Arhiva fonogramică a limbii române*, textele și glosarele dialectale.

Să folosim în mod creator tezaurul popular cuprins în atlase. Hărțile lingvistice ne arată, adese, lupta dintre cuvintele vechi și noi, migrația lor, felul în care este evitată omonimia sau este *creat* un cuvânt, care în opinia lui Coșeriu este un „act poetic”. În concepția lui Gillieron, omonimia este o boală primejdioasă pentru cuvinte. *ALR* ne înfățișează extensiunea, în Muntenia și în sud-vestul Basarabiei, a formei diminutive *porumbel* pentru pasărea numită în Ardeal *porumb*, iar în Moldova *hulub*. Aria *porumbel* în Muntenia se suprapune și coincide aproape total cu aria *porumb* „păpușoi”. E o dovadă că forma *porumbel* pentru pasăre s-a generalizat, susține S. Pușcariu, pentru a se evita omonimia cu planta numită *porumb*.

Marile anchete dialectale de teren, de ani și ani de zile, și editarea atlaselor lingvistice sunt urmate, firește, de reflectarea profundă asupra fenomenelor studiate. Prin elaborarea atlaselor lingvistice și prin investigațiile asupra faptelor cuprinse în asemenea lucrări, afirmă E. Coșeriu, au fost îmbogățite cu principii teoretice nu numai lingvistica generală și istorică, ci și metodologia lingvistică⁹.

Merită să fie reținut că realitatea varietății regionale a fost asociată de cărturarii din toate țările de limbă română, cu conștiința apartenenței la o limbă comună și la originea comună. *Cazania* sa din 1643 Varlaam și-a intitulat-o *Carte românească de învățătură*. Militând pentru o limbă unitară, convins că se adresează românilor din „toate țările”, ca entitate etnică unitară ca și limba, Simion Ștefan, mitropolit al Transilvaniei, scria următoarele în predoslovie la *Noul Testament de la Bălgrad* (1648): „... rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip... Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sânt buni care împlă în toate țările, așa și cuvintele acelea sânt bune carele le înțeleg toți...”; „Așijderea și limba noastră din multe limbi este adunată..., măcară că de la Râm ne tragem” (Grigore Ureche); „Românii dintr-o fântână au izvorât și cură” (Constantin Cantacuzino).

Particularitatea unicității situează limba literară ca suprapusă diversității regionale. Dar ca forme de existență a limbii române, graiurile populare și limba literară reprezintă realități interferente. La început textele noastre

⁹ Coșeriu, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. Cu o prefață de S. Berejan și un punct de vedere editorial de S. Dumistrăcel, Chișinău, Știința, 1994.

conțineau multe caracteristici regionale. A urmat un proces îndelungat al unificării lingvistice, proces de identificare a criteriilor de evaluare și de alegere a ce este mai bun, mai potrivit pentru normele cu caracter supradialectal¹⁰.

Cercetând limba tuturor monumentelor literare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea și încercând s-o localizeze, cunoscutul lingvist Ion Gheție a reușit să stabilească, în lucrarea sa capitală *Baza dialectală a românei literare*, puternica presiune pe care o exercită, în perioada 1656-1715, „graiurile asupra normelor literare”, fenomen vizibil mai ales în Muntenia și Moldova, unde, îndeosebi în *Biblia de la București* (1688) și, respectiv, în cărțile lui Dosoftei, se observă o tendință de a reduce „decalajul existent între normă și grai”¹¹.

În perioada 1715-1780, se încheie procesul de naționalizare a serviciului divin, eveniment de o importanță excepțională în istoria limbii române literare, având în vedere rolul jucat de literatura religioasă în vechea cultură românească. Acest proces are loc în împrejurări de natură a favoriza expansiunea și impunerea ca normă, în „producția literară tipărită”, a variantei literare munteneste. Când, spre 1750, apoi după 1780-1830, tipografia de la Iași intensifică activitatea, ea retipărește cărțile munteneste, fără a modifica normele literare ale originalelor¹². Literatura religioasă, răspândită printre românii din toate Principatele, a îndeplinit, prin acuratețea limbii, o excepțională funcție unificatoare. „Aceste cărți bisericești au statornicit pentru toate veacurile unitatea limbei românești” (O. Ghibu).

Având în vedere stadiul atins astăzi de limba literară, se pare că majoritatea lingviștilor români acceptă teza emisă de ilustrul cercetător al istoriei limbii române literare, I.Gheție: *baza dialectală a românei literare este graiul muntean*, bineînțeles, în conlucrare cu celelalte graiuri ale limbii române. Meritul principal în procesul de unificare lingvistică care are loc în anii 1836-1881 îi revine lui I. Heliade Rădulescu¹³.

¹⁰ Guțu Romalo, Valeria, *Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române // Limba română și varietățile ei locale*, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 46-48.

¹¹ Gheție, Ion, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei Române, 1975, p. 624-625.

¹² *Ibidem*, p. 626-627.

¹³ *Ibidem*, p. 616, 628.

Aici țin să adaug imediat că în procesul de stabilizare a normelor limbii române literare moderne, unice pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureșeni etc.), după cum au afirmat acad. Vl. E. Șişmarev, acad. N. Corlăteanu și alți lingviști notorii, au participat, de asemenea, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii Gh. Barițiu, A. Mureșan ș. a. C. Negruzzi îl numea pe I. Heliade Rădulescu „vindecător” al limbii române. După Eminescu, la baza formării și a dezvoltării limbii literare trebuie puse trei surse principale: operele cronicarilor și literatura religioasă, operele scriitorilor clasici și, nu în ultimul rând, viul grai popular, precizând: „Dar o adevărată literatură trainică care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru”. Oriunde s-a aflat în timpul peregrinărilor sale, Eminescu însușea din varietatea de cuvinte, locuțiuni și expresii plastice, asimilându-și astfel spiritul vorbirii vii, spontane. Eminescu renunță însă la fonetismele ce i se păreau prea dialectale, indiferent dacă era vorba de o pronunție muntenească, moldovenească sau transilvăneană.

În Țară, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, limba culturii moderne românești reprezintă un „sistem constituit” în liniile sale generale. Unitară în ambele sale ipostaze – scrisă și orală – limba literară „devine compatibilă” și cu utilizarea cotidiană, în comunicarea neoficială, restrâns familiară și amicală¹⁴. În aceste condiții, faptele dialectale, regionale (de exemplu, *sî șîbî, carivái, ghîni, zin, kept, nuié, fășém, soreancă* „floarea soarelui” ș.a.) sunt incluse ca un caz special în *incorect, neliterar*.

În Basarabia situația a fost oarecum diferită sub ocupația Rusiei țariste, când limba română nu a funcționat ca atare în sferele vitale (în învățământ, administrație, știință, literatură). Doar graiul moldovenesc a continuat să-și realizeze funcția comunicativă, limitată însă la nivelul cotidian, mai ales în mediul rural. Este semnificativă în această privință mărturisirea scriitorului basarabean Constantin Stamati-Ciurea (1828-1889): „Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; nici o școală populară măcar; am fost și sunt o insulă

¹⁴ Guțu Romalo, Valeria, *Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române // Limba română și varietățile ei locale*, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 45-49.

solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic.”¹⁵ Cât privește starea de azi a limbii române în Republica Moldova, cititorul nostru este familiarizat cu această problemă, pusă în discuție în numeroase studii din ultimele două decenii. A rămas nesoluționată problema identității de limbă, ca și cea a identității etnice (și naționale). Limba are nevoie de prosperare și, mai ales, de stopare a poluării vorbirii orale cu împrumuturi nejustificate din limba rusă.

Pentru a preciza și a rezuma în câteva cuvinte constatările făcute mai sus, voi spune că graiurile limbii române din Republica Moldova și din zonele învecinate țin în principal de subdialectul moldovean, vorbit pe ambele maluri ale Prutului, în spațiul Moldovei istorice. Niciodată nu s-a vorbit despre un grai basarabean, acesta identificându-se cu cel moldovean. În volumul colectiv, coordonat de Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească* (Craiova, 1984), Paul Lăzărescu include curajos (atunci când puțini dialectologi aveau acest curaj s-o facă) și descrie graiurile din Basarabia în cadrul general al subdialectului moldovean. E și meritul, și curajul absolut al prof. V. Rusu¹⁶ [12, p. 208-240].

Cele patru grupuri de graiuri din Basarabia, nordul Bucovinei și Transnistria, delimitate pe baza ALM, nu sunt nicidecum separate de celelalte graiuri românești nord-dunărene. În articolul *Limba română și graiurile ei teritoriale* (Vezi: RLSL, 1995, nr. 5) am arătat că așa-numitele graiuri centrale, care ocupă cea mai întinsă parte a teritoriului de la est de Prut și de dincolo de Nistru, au trăsături fonetice identice cu cele răspândite în graiurile din provincia Moldova (România). De pildă: realizarea africatelor prepalatale *č, ģ* în stadiul de fricatizare *š, z* (*šerc* „cerc”, *zer* „ger”), realizarea palatalizării labiodentalelor *f, v* în stadiul *š, z* (*šérbi* „fierbe”, *zin* „vin”), palatalizarea labialelor *p, b, m*, în stadiul *k, ģ, ŋ* (*kept* „piept”, *ghini* „bine”, *ńirišti* „miriște”) etc. Unele particularități recunosc caractere generale ale vorbirii românești din aria de nord-est a dacoromânei: conservarea fonetismului arhaic *dz* în elemente de substrat și în cele moștenite din latină *budză, urdzăcă, dzăuă, brândză*, utilizarea formei invariabile *a*, în loc de *al, ai, a, ale*, termeni din

¹⁵ Vezi: *Opere alese*, Chișinău, 1957, p. 424.

¹⁶ *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 208-240.

vocabularul activ ca *rărunchi*, *mai* (*maiură*), *cute*, *cocostârc*, *pântece*, *ciubotă*, *ogradă*, *glod*, *colb*, *hulub*, *perj*, *curechi*, *omăt*, *sudoare* care formează, respectiv, perechi cu termenii folosiți activ în aria sud-vestică *rinichi*, *ficat*, *gresie*, *barză*, *burtă*, *cizmă*, *curte*, *noroi*, *praț*, *porumbel*, *prun*, *varză*, *zăpadă*, *nădușeală*. Multe din caracteristicile grupului de graiuri de sud-vest (pe linia Cahul–Reni–Ismail–Chilia) fac arii comune cu graiurile muntenesti (iota-cizarea verbelor: *văz* „văd”, *spui* „spun”; termeni ca *război* „război de țesut”, *pâlnie*, *cormană* (la plug), *crastavete* „castravete” etc.

Micile deosebiri de pronunție și de cuvinte determinate geografic nu se răsfrâng asupra comunității limbii în general. Românii munteni și ardeleni se înțeleg foarte bine cu românii moldoveni din Republica Moldova. Limba română este mult mai unitară decât italiana, franceza sau altă limbă romanică. Unitatea și comunitatea se manifestă prin posibilitatea ei de neîndoielnică înțelegere între românii de pretutindeni. Unitatea limbii române și a graiurilor ei teritoriale are la bază, în primul rând, un fond de cuvinte relativ numeros, care acoperă întreg spațiul glotic românesc. Caracterul unitar al graiurilor dacoromâne este explicat de lingviști prin faptul că ele au rămas tot timpul în contact, ceea ce a făcut posibilă „influența reciprocă” a graiurilor. Cuvintele rusești sau de altă origine ce mai bântuie azi în „regiunea ruptă din întreg” ca *baistruc* „copil din flori”, *cleioncă* „mușama”, *mozóli* „bătătură” etc., elemente lexicale nesemnificative pentru caracterizarea graiului, vor dispărea de îndată ce limba română va funcționa cu temeinicie și fără a fi stingherită de limba rusă, care azi continuă să favorizeze crearea unui mediu lingvistic dezastruos.

Graiurile moldovenești de la est de Prut (ca parte integrantă a vorbirii moldovenești din Moldova istorică) nu au un statut autonom și luate în ansamblu ele n-au fost atrase într-o altă arie lingvistică, deoarece de-a lungul Prutului nu avem izofone și izomorfe, iar în majoritatea cazurilor, nici izolexe. Gramatica graiurilor cercetate este unitară. Or, cu gramatica și se identifică în fond unitatea limbii române.

Tentativa de a sprijini ideea, din rătăcire sau rea-voință, că există o „limbă moldovenească” opusă *limbii române*, zămislită chipurile pe o bază dialectală moldovenească, este o gravă eroare și o absurditate. Substratul politic al problemei „limbii moldovenești” este evident. Limba vorbită și scrisă în Republica Moldova este *limba română*. Normele unice supradialectale ale

românei literare s-au extins, de câteva secole încoace, în întreg spațiul glotic românesc prin concursul și consensul oamenilor de cultură din Moldova, Muntenia și Transilvania.

Cantemir și Creangă, Eminescu și Iorga, Hasdeu și Enescu, Coșeriu și Vieru, cu o vastă cultură și cu subtile caracteristici ale spiritului moldovenesc, toți geografic din nordul Moldovei, reprezintă la nivel național general geniul și poezia, știința și gândirea, limba și cântecul poporului român.

Sărbătoarea *Limba noastră cea română* ne prilejuiește emoții frumoase, clipe inspirate. Prin limbă ne zidim cultura noastră spirituală. Savurăm sacrele adevăruri despre limbă care este „cartea de nobleță” a unui neam (V. Alecsandri), „întâiul mare poem al unui popor” (L. Blaga). „În aceeași limbă / Toată lumea plânge, / În aceeași limbă / Râde un pământ. / Ci doar în limba ta / Durerea poți s-o mângâi, / Iar bucuria / S-o preschimbi în cânt” (Gr. Vieru).

Graiul fiecărei etnii este un viu monument popular, un tezaur profund al întregii experiențe de viață și creație. Cuvântul ca o comoară de gândire este creația vorbitorului, izvorât din harul imaginației, al frumosului și al binelui și consacrat în memoria neamului.

Chișinău, 28 august 2008

DESTINUL LIMBII ROMÂNE ÎNTR-UN SPAȚIU CĂZUT DIN ISTORIE

Ion UNGUREANU

Doctor Honoris Causa al AȘM

Nu putem vorbi despre limbă făcând abstracție de destinul istoric al acestui spațiu care astăzi se cheamă Republica Moldova, spațiu, căruia mai înainte i se zicea Basarabia, iar la începuturi era o jumătate din principatul Moldovei – cu sudul, cu gurile Dunării, cu nordul Bucovinei (în timpul domniilor lui Alexandru cel Bun, al lui Ștefan cel Mare etc.). Moldova era atunci „poarta creștinătății”, iar Ștefan cel Mare – „Atletul lui Hristos”. Căine-câinește ne înțelegeam cu turcii – ba moldovenii le trăgeau câte-o bătaie zdravănă, ba turcii își luau revanșa, pustiindu-ne țara, dar nu îndrăzneau totuși să ne „turcească”, să ne facă pașalâc, să ne schimbe credința, limba, obiceiurile, cum au procedat cu alte popoare. Le plăteam bir greu și asta le era de-ajuns.

Dar uite că, în 1711, luminatul domnitor Dimitrie Cantemir face alianță cu rușii creștini, ca să scape de turcii-păgâni, și împreună cu Petru cel Mare se confruntă cu ei la Stănilești, dar suferă o înfrângere dezastruoasă. Turcii nu ne-au iertat alianța cu rușii și au început să ne impună la tron doar domnitori străini, iar în 1775 îi permit Austriei – deși n-aveau niciun drept – să smulgă hulpav din trupul Moldovei întreaga Bucovină (împreună cu Putna, unde se odihneau osemintele lui Ștefan cel Mare). Rusia, țară creștină ortodoxă, protestează, apoi peste vreo zece ani începe un război cu turcii, pe urmă încă unul, în urma cărora turcii cedează Rusiei teritoriul dintre Prut și Nistru (deși iarăși nu erau în drept s-o facă). Basarabia devine astfel

pradă de război și e încorporată în Imperiul Rus. Uite-așa începe dezastrul, căderea noastră din istorie.

Ca să scurtăm povestea, e de-ajuns să comparăm realitățile din cele două părți ale Moldovei – una, rămasă de sine stătătoare, și alta, înstrăinată timp de-un secol sub cizma rusească, – pentru a ne da seama de starea adevărată a lucrurilor („Rusia țaristă – o închisoare a popoarelor” – de la Lenin cetire). În Moldova de dincolo de Prut, care s-a unit apoi benevol cu Muntenia, începe o miraculoasă și benefică înflorire a culturii naționale: apare Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, George Enescu, ca să pomenim doar câteva nume. În Basarabia și-n Bucovina, ca într-un pământ pustiit, nu crește nimic. Deși aici se naște Bogdan Petriceicu Hasdeu, el, pentru a se afirma, se refugiază în România, unde devine unul din membrii-fondatori ai Academiei Române, autorul fundamentalei lucrări în domeniul lingvisticii *Etymologicum Magnum Romaniae*, ca să pomenim doar câteva din realizările sale. Tot de-aici, după închisorile făcute în Siberia, pleacă în România Constantin Stere. Cum am mai spus, aici nu putea crește nimic. Aduc un singur exemplu, strigător la cer: un mitropolit rus, Pavel Lebedev, la Chișinău făcea foc în sobă folosind cărți religioase în limba română... Treptat are loc o depopulare abilă a băștinașilor și aducerea altor seminții în locul lor.

Și iată astăzi, la aproape 200 de ani de la dezastrul din 1812, constatăm că în Republica Moldova există două state într-un stat, dacă nu mai multe. Alături de noi există o viață paralelă, care nu are nimic de-a face cu viața noastră, a băștinașilor – suntem tratați ca o anexă la ceva ce nu ne mai aparține. Recent, în „AiF-Moldova” a apărut un articol deocheat în care se afirmă că, slava Domnului, Republica Moldova a ajuns să fie un stat multinațional, dar și mai bine ar fi dacă moldovenii ar constitui azi doar 47 la sută, așa cum era la sfârșitul secolului al XIX-lea în Basarabia țaristă. (Asta după „frățească eliberare” de sub turci, când băștinașii constituiau 90 la sută din totalul populației. Frumoasă „dezrobire” – nu?) Nu dorim nimănui, cu atât mai mult Rusiei, să ajungă să se laude că în Rusia au rămas doar 47 procente de ruși și să constate, cu mare bucurie, că restul sunt chinezi, japonezi, coreeni, azeri... Care om cu mintea întreagă se poate lăuda că a fost dat afară din propria lui casă, moștenită de la părinți?! Așa ceva putea să scrie doar un mutant. Printre altele, numele de familie al autorului din „AiF-Moldova” e Robul (в переводе на русский – Раб, desigur, dacă nu e

vreun pseudonim – așa, în bătaie de joc). Și asta se publică astăzi, aici. Iată de ce spun că există o viață paralelă, absurdă, care decurge alături de noi.

* * *

În tragedia lui W. Shakespeare *Macbeth* apar niște ființe supranaturale – trei vrăjitoare, care rostesc chiar la începutul piesei o formulă magică, o vrajă: ***Fair is foul, and foul is fair.***

Adică:

Frumosul e urât, iar urâtul e frumos

(sau, dacă vrei – *hidosul e fermecător, și invers*). Am montat acest spectacol la Moscova în limba rusă și am folosit trei variante de traducere a acestei fraze-cheie:

Прекрасное – ужасно, ужасное – прекрасно.

Добро есть зло, зло есть добро.

Грань меж добром и злом, сотрись!

Ultima – amintește de celebra afirmație a lui F. Dostoievski: *Dacă nu există hotarul dintre bine și rău, înseamnă că Dumnezeu nu există.* Acțiunea din *Macbeth*, după pronunțarea acestui blestem, a acestei vrăji, ia o turnură dramatică, toate legile etice sunt scoase din circuit, sunt anulate toate criteriile: adevărul devine minciună, minciuna – adevăr, eroul – un ticălos, ticălosul – erou etc. În fond, marele Shakespeare ne prezintă o realitate care în zilele noastre poate fi definită ca un **spațiu căzut din istorie**. Exemple, din păcate, avem cu nemiluita.

...La începutul secolului al XX-lea în Duma de Stat a Rusiei au fost aleși și câțiva deputați moldoveni din partea Basarabiei. Și uite că într-o bună zi un deputat rus, Gulkin, iese la tribună cu următoarea declarație: „Sunt îngrozit de ceea ce am văzut în Basarabia – nu există școli moldovenești. E de datoria noastră să facem tot posibilul pentru a-i asigura pe copiii moldoveni cu școli în limba lor!” Deputații moldoveni – toți boieri, mă rog, elită națională – au sărit ca arși: „Нет! Мы протестуем! Нам не нужны молдавские школы! Мы бесконечно благодарны России за предоставленную возможность общаться на русском языке!” Poftim – rezultatul „mancurtizării” elitei din Basarabia (deși pe-atunci încă nu exista acest groaznic termen, apărut în timpurile sovietice). Dar ce s-a întâmplat cu țărănimea? Ce făcea ea, sărmana? Nicolae Iorga atestă: „Ignoranța a salvat Basarabia de la rusificare”.

Iar Alexe Mateevici adaugă: „Limba noastră-i limba sfântă... / Care-o plâng și care-o cântă / Pe la vatra lor țărani”.

În 1918, în mod miraculos, apare un scurt respiro – moșia lui Ștefan cel Mare se întregește, Basarabia și Bucovina revin alături de celelalte pământuri românești. Imediat se deschid sute și sute de școli, se împarte pământul și lumea nu moare de foame, ca-n Transnistria, deși și la noi a fost o secetă cumplită. Cu toate acestea, URSS-ul continua să declare că Basarabia a fost ocupată și geme sub jugul burghezo-moșieresc, inspirând și niște răscoale la Hotin și Tatarbunar, care în scurt timp suferă eșec. Și-atunci, pentru a „elibera” definitiv Basarabia, Stalin înființează, în 1924, un „cap de pod” – RASSM în componența Ucrainei. Și acum comparați, ce limbă literară frumoasă se dezvoltă în dreapta Nistrului, și ce limbă monstruoasă este promovată în stânga Nistrului, în republicuța moldovenească, luminată de soarele socialismului stalinist: **crujioașili, zădășili, iașeișili, stare întrenorodnică, guvern de caroli...**

În 1940 blestemul vrăjitoarelor revine, tancurile și oștile staliniste trec Nistrul – răgazul s-a terminat. Într-o noapte este schimbat alfabetul latin, se încearcă și impunerea limbii „stângomaloriișnice”, dar e prea deocheată – oamenii n-o înțeleg și, cu toată frica, râd. Autoritățile sovietice o lasă mai moale, dar până prin 1960 la Chișinău încă se scria în ziare „Sovetul de neprimejduire” în loc de „Consiliul de securitate” și alte calchieri și năzbâtii, bune pentru anecdote – nu pentru funcționarea firească a unei limbi dezvoltate, cum e limba română, dar neacceptată de „eliberatori” și elita mancurtizată. Și totuși, atunci, în mod paradoxal, mai exista o logică – fie și primitivă! – în încercarea de a crea o altă limbă, diferită de cea română. Mă rog, era un raționament proletcultist, de care a suferit și cultura rusă. Dar astăzi, domnii mei, când teroarea stalinistă e de domeniul trecutului, când ne-am ridicat la nivelul cunoașterii adevărului științific, să ajungi să afirmi ceea ce afirmă Constituția noastră, să editezi, cu binecuvântarea autorităților, un dicționar moldovenesc-românesc – este mai mult decât o aberație. E o sfidare a bunului simț. În plină eră cosmică se re-scrie istoria – azi, în văzul întregii lumi civilizate, nu după cortina de fier. Ce-i aceasta, dacă nu cel mai cras obscurantism, deși cuvântul „obscurantism” e prea moale pentru a defini ceea ce se întâmplă la noi. Există în limba rusă un cuvânt rămas încă din vechea slavă, care exprimă mai plenar hăul în care ne aflăm – „мракобесие”,

adică întunericul satanei, domnia totală a forțelor răului, a forțelor oculte. Iată ce se întâmplă astăzi la noi, în parlamentul nostru luminat, ca să nu mai vorbim de gradul de competență în domeniul culturii a guvernanților noștri. Scria cu amărăciune bătrânul Krâlov: *Беда, коль пироги начнет печи сапожник, / А сапоги тачать пирожник*. Asta e situația reală de la noi.

Pentru diriguitorii de azi Eminescu nu e un criteriu. Ei și ce, dacă a spus că „suntem români și punctum”? Mare scofală! Nu este luat în seamă nici Vasile Alecsandri care scria:

Hai să dăm mână cu mână,

Cei cu inimă română...

Nu este auzit Dimitrie Cantemir, care spunea: „Limba nebiruit mator este”. Și tot el adăuga: Nimeni nu te întreabă „Vorbești moldovenește?”, ci – „Vorbești românește?” Nu e auzit Mihail Kogălniceanu, nici Alexe Mateevici, imnul căruia îl cântăm. Nici iluștrii savanți ruși, care ne-au venit în ajutor prin acea rezoluție extraordinară în privința limbii, nici chiar clasicii marxism-leninismului...

Același Alexe Mateevici spunea în 1917: „Trebuie să știm că suntem români. N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba!” Și uite că tot vorbim degeaba, tot batem pasul pe loc, și niște neica-nimeni decid, care-i adevărul științific. Academia de Științe, cu declarațiile ei, nu e luată nici ea în seamă de către diriguitori. Mai mult, ei continuă să dicteze Academiei ce trebuie să facă. George Coșbuc spunea: „Academia Română a fost înființată tocmai pentru scopul cultivării și dezvoltării limbii române”. Iată ce stă la baza activității unei Academii, deoarece fără dezvoltarea limbii nu există instrumentul principal cu care activează savanții. Și asta o spunea G. Coșbuc în România, care s-ar părea că nu trebuia să aibă asemenea probleme. Dar ce să mai zicem noi, în Republica Moldova, unde aceasta problemă e nemai-pomenit de gravă.

Blocarea dezvoltării limbii e o tragedie pentru națiune, schimonosirea limbii, a acestui divin instrument spiritual, e o crimă. **Limba română în Basarabia este o limbă-martir**. Pentru ea eram duși în Siberia, puși la zid, dați afară din serviciu, deveneam muritori de foame... Iar o limbă, dacă nu se dezvoltă firesc, normal, nu se dezvoltă nici omul, nici poporul, nemai-vorbind de cultura națională. Trebuie să recunoaștem că, în marea majo-

ritate, ne bâlbâim, vorbim împiedicându-ne, de parcă am fi niște cai legați la picioare. Vorbim o limbă trunchiată, calchiată din alte limbi. Marele Tolstoi spune: **Limba e o armă a gândirii**. A cărei gândiri, Lev Nikolaevici? Semănăm cu niște ologi, care încearcă să danseze în „Lacul lebedelor”.

Dragi diriguitori, fiți consecvenți: ori să fie ascultată Academia de Științe, ori ea trebuie desființată. Scoateți-l și pe Eminescu din școli, eliminați-i pe Vasile Alecsandri, pe George Coșbuc, pe toți clasicii! Dacă e „mrakobesie” – apoi „mrakobesie” să fie până la capăt! Readuceți-l pe Ion Cana, pe Feodor Ponomari, pe Iacob Cutcovețchi – „realizările de vârf” ale regimului transnistrean. Scoateți-l și pe Druță, cel care a optat pentru alfabetul latin, din manuale. Desființați Uniunea Scriitorilor – acest bastion al renașterii naționale! Iar noi cu ce rămânem? Nazad, v RASSM?! Pentru că aceasta este tendința. E ca un film cu derulare inversă. Eu unul știu ce înseamnă „nazad”, am învățat în școala sovietică: pentru noi Eminescu încă nu se născuse, nici Alecsandri, nici Creangă!.. Ei nu existau, pentru că erau români, erau blestemați, blamați. Nu exista nici Mateevici, deși am învățat în aceeași școală de la Zaim, unde a învățat și el. Mai mult, dacă nu murea Stalin, Eminescu nu s-ar fi născut pentru noi nici azi. Ori ținem cont de aceste adevăruri, ori trebuie să admitem că suntem o republică fantomă, un stat de mucava. Iar adevăratul stat e cel de la Tiraspol cu grafia chirilică a RASSM. Acolo ajungem, deși URSS-ul s-ar părea că a sucombat. Sau probabil că el a rămas în noi. De aceea e atât de greu să scăpăm de el, pentru că e ca un cancer care ne-a pătruns până la oase. Vă puteți imagina un elev rus pentru care încă nu s-au născut Pușkin, Gogol, Tolstoi, Cehov?.. Ce fel de Rusie ar fi aceasta? Mai rău ca pe timpul tătarilor. Iată ce destin ne hărăzesc nouă și copiilor noștri prealuminații obscuranțiști de la Chișinău. Într-adevăr, frumosul e substituit de hidos, de urât, și urâtul e declarat frumos! Blestemul vrăjitoarelor din „Macbeth” e aplicat zi de zi în țărișoricuța noastră.

* * *

Și totuși, cum de-a apărut la Chișinău, în 1960, în plin regim sovietic, un miracol românesc – Teatrul „Luceafărul”? Douăzeci de tineri, proaspăt veniți din Moscova, – nu din București, nu din altă parte, – de la Moscova, unde cei mai buni profesori ruși ne-au predat arta actorului, vorbirea scenică, rezolvând rapid și corect problema limbii. Chișinăului cultural nu-i

venea a crede ochilor și urechilor. Cum de-a fost posibil așa ceva? Ne aflăm în plin „dezgheț hrușciovist”, dispăruse teroarea stalinistă, lumea spera că e posibil să fie edificat un comunism cu fața umană, pentru că, orice s-ar spune, capitalismul n-a reușit totuși să creeze o societate ideală. Deși, până la urmă, ne-am lămurit și ce-i cu comunismul: oricât l-ai reforma, l-ai adapta și machia, – religia urii, din care s-a născut, îl face inuman. Tot ce s-a creat bun în perioada sovietică, s-a făcut în pofida doctrinei comuniste: oamenii, prin munca lor, prin căldura sufletului lor, umanizau acest sistem. Nouă, de exemplu, la institutul teatral, ne-au predat profesori, care se întorsese din GULAG – iată de ce îndrăzneam să gândim liber, să-i molipsim și pe spectatori cu acest spirit de libertate.

În primul deceniu de activitate „Luceafărul” în toate spectacolele a promovat, întâi și întâi, o frumoasă limbă română, de „ți se topea inima, ascultând-o”, cum ne apreciau spectatorii. O altă sarcină a tânărilor colectiv a fost promovarea și încurajarea dramaturgiei naționale contemporane. Apropo, unul din dramaturgii care acum aproape 40 de ani a debutat pe scena Teatrului „Luceafărul” cu piesa *Minodora* – Andrei Strâmbeanu – a primit recent premiul Academiei Române pe anul 2008. Nouă ne aparține modestul merit de a intuit în tânărul scriitor un dramaturg prolific și viguros, creația căruia azi e încununată cu acest mai mult decât prestigios premiu. E de-ajuns să mai adăugăm, că piesa premiată – *Dictatorul* – se joacă la Teatrul Municipal „Satiricus” cu casa închisă, iar poemul dramatic *Oltea* a fost montat pe scena a două teatre naționale și e preluat de 19 teatre populare. Dl. Strâmbeanu chiar în aceste clipe se află în drum spre satul natal Fântâna Albă, unde va asista la deschiderea anului școlar la gimnaziul care de azi înainte îi va purta numele. Așa au hotărât unanim consătenii dumnealui. Dacă nu mă înșel, e primul gimnaziu din Republica Moldova care va purta numele unui dramaturg. Să mai zică cineva că astăzi teatrul joacă un rol minor în viața societății.

Dar să revenim la primul deceniu din istoria teatrului „Luceafărul”, când erau montate și piese românești, și dramaturgia universală în cele mai splendide traduceri de mari scriitori români. Toate astea însă, până-ntr-o zi, când totul a fost stopat: spectacolele fiind interzise unul după altul – din cauza tematicii, din cauza că-s traduse în limba română și nu „moldove-

nească”, că-i Caragiale, că-i Sebastian – scriitori români – afară din teatru! Pe ăștia cum să-i „traduci” în moldovenește? Deși, cu puțin timp înainte se încercase și tâmpenia de a traduce romanul *Nicoară Potcoavă* de M. Sadoveanu în „moldovenește”. Patriarhul literaturii române s-a supărat foc, a protestat vehement la Moscova (era Laureat al Premiului Internațional „Lenin”) și scandalul a fost mușamalizat.

Ivan Sergheevici Turghenev spunea despre limbă: „Frumusețea limbii ruse e singurul lucru care mă apără de-o iremediabilă disperare”. Dar ce-ar fi zis Ivan Sergheevici, dacă cineva i-ar fi mutilat limba rusă după modelul transnistrean de la noi – cu „crujioașili”, „iașeișili” și „zădășili”?.. L-ar mai fi apărat de disperare o asemenea limbă, sau s-ar fi dus unde-l duc ochii, numai să n-o audă? Și asta în timp ce Eminescu scrie:

De treci codrii de aramă de departe vezi albind

Și-auzi mândra glăsuire a pădurii de argint.

Acolo, lângă izvoară, iarba pare de omăt,

Flori albastre tremur ude în văzduhul tămâiet.

Sau din altă poezie:

De ce taci, când fermecată

inima spre tine-ntorn?

Mai suna-vei dulce corn

pentru mine vre-odată?

Mai suna-vei... – așa vorbesc zeii în Olimp, dragii mei, – e atâta muzică, atâta armonie! Frumosul va redeveni frumos atunci, când vom scăpa de blestemul vrăjitoarelor, iar urâtul – urât, ducă-se pe pustii. Spunea Dostoevski profetic: „**Frumosul va salva lumea**”. Nu ne băgați pe gât hidoșenia, voi, creaturi ale întunericului! *Huideo, potaie!* – cum exclama disperat Grigore Vieru.

În încheiere, aș vrea să apelez la cuvintele prietenului și colegului meu de școală de la Zaim Petru Cărare – un mare și inconfundabil poet:

Eu nu mă las de limba noastră,

De limba noastră cea română.

E și crezul meu. Într-adevăr, limba noastră română e un festin regesc. Mă întreb și vă întreb: de ce nu o prețuim? De ce le permitem unor ignorați să-și bată joc de ea?

Marele poet german Martin Opitz încă la începutul secolului al XVII-lea scria în poemul său *Zlatna, sau Cumpăna dorului*:

Și totuși limba voastră prin timp a străbătut.

E dulce cum e mierea și-mi place s-o ascult.

A auzit-o dincolo de munți, vorbită în regiunile, de unde am coborât și noi câteva sute de ani mai înainte. Și tot la el, la Martin Opitz:

Cu nici o armă însă dușmanul n-o să poată

Să vă răpească limba – nădejdea voastră toată.

Iar cu 350 de ani mai târziu, la Chișinău, poetul rus Naum Korjavin admira limba noastră, scriind un ciclu de versuri dedicate Moldovei:

Языки романской группы,

Юность древняя Земли!

Пусть порой теснят вас тупо –

Вы со сцены не сошли.

Отзвук вечной литургии,

Гармоничность без прикрас.

Здесь, в Молдавии, впервые

Поражает это нас.

И смущен ты чем-то вроде,

И чудно тебе сперва

Слышать в сельском обиходе

Вдруг ученые слова.

Неужели все так грустно,

И навек уйдут с земли

Ясность мысли, ясность чувства, –

Все, что вы в себе несли,

Звучность памяти и чести,

Благородство не на час?

Лучшие сгинуть с вами вместе,

Чем на свете жить без вас!

La aceasta ce am putea adăuga? Doar cuvintele lui Octavian Goga:

Privighetori din alte țări

Vin doina să ne-asculte...

Iată de ce poetul George Sion, încă acum 150 de ani, avea tot dreptul să întrebe cu durere:

*De ce limba românească
Să n-o cultivăm?
Au voim ca să roșească
Țărna, ce-o călcăm?
Limbă, țară, vorbe sfinte
La strămoși era.
Ei ar plânge în morminte
Când ne-ar asculta.
Al lor geniu ne șoptește
Din mormânt mereu:
O! Vorbiți, scrieți românește,
Pentru Dumnezeu!*

Acest *pentru Dumnezeu!* – nu e pus doar de dragul rimei și nu e deloc întâmplător. Ni se amintește încă o dată că „La început a fost Cuvântul. Și Cuvântul era de la Dumnezeu. Și Dumnezeu era Cuvântul”. Avem o responsabilitate uriașă – suntem patria unde s-a scris *Limba noastră*, cel mai frumos poem, închinat limbii române. Și iarăși, nu e deloc întâmplător că el a fost scris de un preot-poet. Și că acest poem, acest imn vine de la noi, din năpăstuită Basarabie. Așa a fost voia lui Dumnezeu. Deci, tot de aici poate veni o dezvoltare miraculoasă a acestei limbi, neasemuit de frumoasă. Dar pentru asta se cere trudă, se cere să nu precupețim niciun efort. Numai așa putem fi demni de marii noștri înaintași.

... Dacă-ai ști, ce dor ne e de tine, dulce, dumnezeiască limbă română! Ne e dor de tine – toată! – „din Hotin și pân’la Mare, de la Nistru pân’la Tisa”, pentru că așa, cum spunea Inocențiu Micu-Klein, „nu poți învia, decât în pământul Patriei tale, iar Patria noastră e limba română” (Nichita Stănescu).

Chișinău, 31 august 2009

DISCURS LA INTRAREA ÎN ACADEMIA MOLDOVEI

Adrian PĂUNESCU
Membru de onoare al AȘM

Onorată Academie, Domnilor oameni de cultură și știință, Domnule Președinte, fraților,

Ar trebui să fim liniștiți, din moment ce, după cum stă scris în Ioan, „La început a fost Cuvântul, și Cuvântul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul”. Dar putem fi liniștiți, când această sfântă taină o știu toți și par dispuși să o folosească în interesul propriu?

Înrobirea limbilor a fost efectul pervers al supremului adevăr, că la început a fost cuvântul. Ca un ostaș credincios și onest, cultul limbii a devenit prizonier și a fost schingiuit să-și piardă înțelesul. Dincolo de războaiele devastatoare, nu s-a potolit o clipă războiul cuvintelor.

Punerea unui popor sub semnul altei limbi decât cea pe care i-o dăduse Dumnezeu n-a fost mai morală decât agresiunea împotriva unor teritorii și asumarea prin forță a bogăției altor pământuri. În acest coșmar trăiește și moare lumea de mii și mii de ani. Așa trăim și noi, sub toate structurile și provocările care ne înconjoară. Limba dacică și limba latină au intrat într-o osmoză profundă, ca să cuprindă înaltul și adâncul ființei românești.

Dar trăim într-un bloc european cu pereții subțiri. Divina limbă română n-a putut să nu fie, din când în când, în cursul formării și al practicării ei, intersectată de influențe slave, maghiare, germane, franceze, poloneze, evreiești, turcești, grecești. Acestea au dat un farmec aparte limbii noastre. Și un plus de credibilitate. E o limbă vie, care nu-și refuză nici măcar câteva ore de boemă, dar, în esență, românii din Alba Iulia, Chișinău, Baia Mare,

Timișoara, Cernăuți, Craiova, Orhei, Cluj-Napoca, Ploiești, Mureș, Constanța, Iași, se înțeleg, esențial, în aceeași limbă română.

Felul în care pun aromânii problema fatalității limbii pe care o vorbesc poate crea fiori poligloților iuți de caracter. Cum spunea C. Belimaci, poetul național al aromânilor:

*Părinteasca dimandare
Ni spergiură cu foc mare
Frați di mumă și di-un tată
Noi, Armâni di eta toată!*

*Di sub plocile di morminți
Strigă-a noștri buni părinți
-Blastemare s-aibă-n casă,
Cari di limba lui se lasă!*

Aceeași pledoarie, din tranșeele Primului Război Mondial, marele poet basarabean, preotul dr. Alexei Mateevici:

*Limba noastră-i o comoară
În adâncuri înfundată
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.*

*Limba noastră-i limbă sfântă,
Limba vechilor cazanii,
Care o plâng și care o cântă
Pe la vatra lor țăranii.*

Cu cât tragism și cu câtă simplitate a scris Grigore Vieru, marele poet al regăsirii fraților și a căruia umbră o simțim încă printre noi, testamentul său despre limba maternă:

*În aceeași limbă
Toată lumea plânge,
În aceeași limbă
Râde un pământ
Ci doar în limba ta
Durerea poți s-o mângâi,
Iar bucuria
S-o preschimbi în cânt.*

În limba ta
Ți-e dor de mama
Și vinul e mai vin,
Și prânzul e mai prânz.
Și doar în limba ta
Poți râde singur,
Și doar în limba ta
Te poți opri din plâns.

Iar când nu poți
Nici plânge și nici râde,
Când nu poți mângâia
Și nici cânta,
Cu-al tău pământ,
Cu cerul tău în față,
Tu taci atunce
Tot în limba ta.”

De la București, cel ce vă vorbește acum scria el însuși:

Cum rar se mai poate da mână cu mână,
Că unii au nunți, iar ceilalți funeralii,
Noi, hai să vorbim, noi, mereu ilegalii,
Oriunde afla-ne-vom, Limba Română.

Hotarele strâmbe, făcute să doară,
Cătușe pun, iată, pe țară și țară,
Când oare zăvorul putea-va să sară,
Răpus dintre noi pentru ultima oară?

Ne-au luat și provincii, și râuri, și frații,
Ne-au luat și puțința de-a sta mână-n mână...
Ce triste trecând spre mormânt generații,
Dar este făcut și ceva să rămână.
Se află în noi – semn al singurei nații –
Adânc-ilegala rostire română.

Și-am zis, în propriile mele testamente:

*Mă rog pentru voi
Și vă rog,
Pentru numele lui Eminescu,
Să nu trădați limba română.*

În urmă cu șase decenii și ceva, măicuța mea, învățătoarea Floarea Ispas, a trebuit să plece cu abia născutul care eram, înapoi peste Prut, sub presiunea din ce în ce mai dură a frontului.

– Nu-mi închipuiam, zicea tata, că pierderea războiului se va răsfrânge total asupra vieților noastre, asupra recoltelor noastre, asupra educației copiilor noștri, asupra calității pâinii noastre, asupra pensiei bătrânilor de prin sate și de prin orașe, asupra limbii române. Parcă un plan diabolic și amănunțit a fost pus în operă, timp de două decenii.

– Ce voiau, tată?

– Sovietizarea și bolșevizarea României.

După 1964, 1965, 1968, iarba proaspătă a învins urmele de șenile și de abrutizare, românul s-a trezit la o nouă viață, peste toate criminalele datorii de război și cote obligatorii pe care le plăteau țărani români.

S-au petrecut, atunci, reforme cu fața la popor. România își recăpătase dreptul unui minim acces la echilibrul mondial. Nu, România nu devenise o țară capitalistă. Dar era acea țară din lume care dezvolta raporturi de colaborare cu marile țări capitaliste ale lumii. Nu ni se micșorau dificultățile, dar nu mai eram așa de singuri pe lume. Intelectuali români de toate vârstele au început să călătorească în Occident.

Cu această ocazie, paradoxal, am descoperit și partea frumoasă a Răsăritului în mijlocul căruia trăiam. Sâmburii libertății ne aduceau în memorie istoria adevărată și obligațiile fraterne, față de toți românii. Mari creatori, de pe ambele maluri ale Prutului, și-au regăsit responsabilitatea în destinul limbii care-i unea pe toți românii. S-a spart Gulagul și frânturi de mesaje ale fraților înlănțuiți au răsunit îndatoritor în noaptea dintre noi. Atunci am început să aflăm numele eroicei poezii, arte și conștiințe basarabene, cea care ar merita ea însăși Premiul Nobel: Vieru, Matcovschi, Damian, Cimpoi, Druță, Codru, Loteanu, Lari, Costenco, Doga, Hadârcă, Vodă, Aldea Teodorovici, Vatamanu, Cărare, Teleucă, Suceveanu, Strâmbeanu, Tarlapan, Valeriu Matei, Anatol și Tudor Chiriac, Josu și Ciubotaru.

S-a auzit peste toate zăbrelele chemarea lui Dabija: „Doru-ni-i de dumneavoastră / Ca unui zid de o fereastră”.

A luminat continentul puterea dovedită de jertfă a grupului Ilașcu, când Ilie – condamnat la moarte – a strigat din cușcă: „Vă iubesc, Popor Român!”

Pe fondul unei educații de familie curajoasă și corectă, am scris eu însumi poezii care au devenit opere orale, pe toate teritoriile locuite de români. N-aveam voie să fac un singur pas dincolo de Prut, până în august 1990, când – într-un triumf de început de lume – frații artiști basarabeni m-au recuperat și m-au sărbătorit pe 30 august 1990, în Piața Marii Adunări Naționale, de Ziua Limbii Române. De atunci am tot avut conflicte la graniță cu străjerii imperiului, pentru ca în 1994, să devin prizonierul lui Smirnov, răpit de legiunea lui la Tighina. Dar ce importanță mai are?

Au trecut aproape 67 de ani de la plecarea nou-născutului care am fost, din Basarabia. Dar eu prima gură de aer la Copăceni – Bălți am primit-o de la Dumnezeu. Basarabia e și în structura mea, precum e și Ardealul, cealaltă zeitate a credinței mele de român – iubitor de totalitatea românească. Am știut și știu câtă dreptate avea Const. Stere să lase ambelor maluri acest aforism incomparabil: „Nicio picătură de energie morală nu se risipește în zadar!” Dovadă, peste ani, regăsirea noastră în ceea ce e scris la intrarea în Catedrala Reîntregirii de la Alba Iulia: menirea de a fi împreună a poporului român.

Cum aş putea considera decât ca o încununare a întregii mele vieți, decizia Academiei Republicii Moldova de a mi se face onoarea să fiu primit în rândurile sale? Martorii acelor ani nu mai sunt. E doar Basarabia eternă, cu toate suferințele și speranțele ei. Și sunteți dv., memoria neamului. Vă mulțumesc recunoscător, cu atât mai mult cu cât normalitatea, care e pentru toți românii limba română, a fost și – uneori – mai este pentru mulți dintre dv. ocazia unei lupte, a unei jertfe, nu o simplă fatalitate geografică.

Mă rog pentru sufletele martirilor basarabeni care au fost aruncați și asasinați în gulagurile – siberiene și nesiberiene – staliniste, pentru credința și lupta lor împotriva ocupației și bolșevizării, în speranța libertății și regăsirii naționale. Și mă rog pentru sufletele martirilor ardeleni ruși pe roată, aruncați de vii în gropi cu var nestins, pentru credința și lupta lor. Parcă e un blestem că peste unul dintre poezii renașterii basarabene a trecut un

camion, ca să-i zdrobească oasele și credința. L-am omagiat și atunci, de la București, îl omagiez și acum, la Chișinău. Dumnezeu să te binecuvânteze, poete Dumitru Matcovschi!

A fost stigmatul și a fost noblețea, norocul destinului meu să caut, încă de tânăr, totalitatea românească. Fie că am găsit-o în forța destinică a Ardealului, fie că am descoperit-o în tragismul basarabenilor și bucovinenilor, fie că m-a luminat geniul lingvistic oltenesc, că am auzit Doina mântuitorului nativ – moldovean Eminescu pe râurile interioare, fie că am ucenicit la școala de stilistică muntenească, fie că m-a atras înflorirea sudică a spiritualității aromâne, n-am pregetat să trec oceanul, în 1970, spre a-l cunoaște pe Mircea Eliade, marele scriitor și academician căruia i s-a refuzat Academia. În zile și nopți fără seamă, am realizat împreună un dialog care se înscrie în actele de început ale epocii moderne a istoriei României.

Nu trebuie să vă spun eu cum mi s-a părut că sună, la Chicago, în mijlocul Americii, cursurile sale despre universalitatea miturilor și legendelor românești. Aveam 27 de ani când am aflat uimit ce bogată, nobilă și modernă este limba română. De 40 de ani, mă hrănesc din mărturisirea lui Mircea Eliade: „Scriu în limba română, limba în care visez” și nu mă mai satur să mă bucur de acest dar al firii: limba română. Nu avusesem până atunci distanța corespunzătoare pentru a-i măsura altitudinea. Dar, dacă omul de cultură, recunoscut ca atare de filosofi și scriitori de vârf ai omenirii, mi-a procurat această revelație, pot la rândul meu să vă spun astăzi dumneavoastră, academicienilor Republicii Moldova, oamenilor de știință și de cultură ai acestui pătimit pământ, care a produs lacrimi, istorie și genii, că am avut norocul să descopăr totalitatea românească nu numai geografic, nu numai istoric, dar și metafizic, în adâncimile insondabile ale gândului eliadesc.

Mircea Eliade era atunci mai tânăr decât sunt eu azi. Deși nu mi-a lipsit vocația pentru limbi străine, deși mi-a plăcut din când în când să recit în puternica limbă rusă „Mne grustno na tebea smotreti” sau în muzicala spaniolă „La muerte me esta mirando des las torres de Cordoba” sau în rotunda limbă engleză „The answer, my friend/ Is blowing in the wind” sau în italiana liturgică „Lasciate ogni speranza, voi due entrate” sau în universala franceză „Allons, enfants de la patrie”, deși respect toate limbile pământului, chiar și pe cele ale adversarilor tradiționali ai poporului meu, trăiesc, mă îmbolnăvesc,

mă vindec, lucrez, visez și scriu în limba română, limba în care, atunci când voi muri, îmi voi încredința sufletul lui Dumnezeu, să facă El ce crede cu acest suflet, pentru mai binele românilor de pretutindeni. Doamne, ocrotește-i pe români!

Și mă închin lui Eminescu, spiritul suprem al totalității românești: „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată”. El este grinda pe care s-a construit neamul. Oricât de multe bariere s-ar așeza între noi, noi nu ne putem muta din Eminescu, ne regăsim în Eminescu, cifrul secret al eternității noastre incoruptibile.

Oricâte reverii ne-ar oferi limba română, nu putem să nu-i cerem iertare, pentru toate stagnările și lașitățile, pentru toate erorile și încăpățânările de care nu totdeauna am știut să ne ferim. Așa se cuvine, cred, să-mi închei mărturisirea de credință către Academia Moldovei.

*De toată trădarea aceasta,
De toată pornirea păgână,
De toată vânzarea de frate,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

*De toată supunerea oarbă,
De toată iuțeala de mână,
De toată uitarea de sine,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

*De felul cum trecem Ardealul,
Ca marfa, din mână în mână,
De cinica negustorie,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

*De singurătatea în care
Moldova furată se-ngână
Și Prutul ne ghilotinează,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

*De harta aceasta bolnavă
Și scoasă silit din țâțână,
De Legi și Tratatate mizere,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

*De noi, ce-am ajuns interjecții
Și oameni cu fruntea-n țărână,
De toți surdomuții ce suntem,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

*De-aceste concesi, ce țara
O rană o fac să rămână,
De-aceste nedrepte hotare,
De neamul acesta, ce moare,
Tu, iartă-ne, limbă română!*

Să rămânem credincioși rădăcinii noastre, să ne batem pentru dezvoltarea și prosperitatea ambelor maluri ale Prutului, pentru regăsirea noastră în Europa și în spațiul legitim al spiritualității românești, pentru diversitatea și integritatea culturii naționale, pentru unitatea neamului, pentru demnitatea de a fi români – oriunde ne-am afla – și pentru a continua să visăm și să gândim în limba română.

Chișinău, 30 august 2010, AȘM

LIMBA ROMÂNĂ, „CASA A FIINȚEI NOASTRE”

Academician **Mihai CIMPOI**

Membru de onoare al Academiei Române

I. „Locul de adăpost al ființei”

De ce – iarăși – o conferință despre limba română, de ce această reluare de discuție – teoretică, dar și cu aplicare socio-lingvistică – despre limba pe care o vorbim și în care scriem în spațiul nostru moldavo-basarabean, de ce până și Imnul de Stat reproduce textul celebrului poem al lui Alexie Mateevici (în felul acesta constatăm – iată – că cel mai inspirat poem consacrat limbii noastre aparține *unui basarabean*), de ce mor încă poeți pentru ea, lăsând testamentar, precum Grigore Vieru, grija pentru „creșterea limbii românești” (Ienăchiță Văcărescu).

De ce?

Întrebarea se încarcă iarăși de o sporită semnificație reactualizatoare de cauzalul, de asemenea sporit, *Fiindcă...*

Să încercăm să descifrăm această legătură de subordonare, gândindu-ne mai cu seamă la pluralul ei: „legături de subordonare”.

Să intrăm, mai întâi, în domeniul filosofic al problemei dezbătute, lămurind astfel și prezența în titlul conferinței a acestei sintagme ce pare o ciudățenie metaforică, un trop: „casă a ființei noastre”.

Grație acestei definiții a ceea ce este limba – nu sub aspectul elementar al vorbirii, al „limbajului unei comunități umane istoricește constituită, alcătuit din structură gramaticală, lexicală și fonetică proprie”, ca „limbă naturală”, precum fixează toate DEX-urile – ci sub aspect profund ontologic,

Eminescu și Heidegger se întâlnesc la o distanță de aproape o sută de ani. (L-o fi citit autorul tratatului *Ființă și timp* pe Eminescu, l-o fi informat „studentul” său Noica. Or, de ce să ne punem altfel de întrebări când intuiția lucra sigur în firea amândurora?)

EMINESCU: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră...” (Eminescu, *Fragmentarium*, București, 1981, p. 241).

HEIDEGGER: „Omul se poartă ca și cum el ar fi făuritorul și dascălul limbii, când de fapt *ea* (subl. în text – *n. n.*) rămâne stăpâna omului. Atunci când acest raport de subordonare se răstoarnă, omul ajunge să urzească ciudate mașinațiuni”; „Limba nu este, de aceea, ceva ce se află în posesia omului, ci invers, ea este acel Ceva ce îl are pe om în posesia sa. Ce anume este omul – suntem un dialog. De când suntem un dialog, de când suntem obiectul unei adresări, de când suntem la nivelul limbii.

Poezia ctitorește ființa. Poezia este limba originară a unui popor. În această limbă survine starea de expunere în ființare, care, astfel, se deschide. Ca împlinire a acelei expunerii, omul este de ordinul istoriei. Limba este temeiul posibilității de istorie și nicidecum o invenție făcută abia în decursul creării istorice de cultură” (Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, București, 1982, p. 169).

EMINESCU: „Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte – care-a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală, este însăși floarea sufletului etnic al românimii” (*Ibidem*).

HEIDEGGER: „Limba este domeniul (*templum*), adică locul de adăpost al Ființei. (...) Deoarece limba este locul de adăpost al Ființei, noi ajungem la ființare străbătând neîncetat acest loc de adăpost” (*Ibidem*, p. 252).

Prin urmare: noi ajungem la ființare tot străbătând acest loc de adăpost, trăind, locuind în acest *aici* unde „se întrepătrund pământul și cerul, divinii și muritorii”.

Prin limbă, Poetul realizează o rostire esențială a Ființei. Iată că și nouă ne vine astăzi s-o rostim mai ușor, deoarece avem *rost*, atât de potrivit chiar

cu *rostul* lucrurilor și care ne dă și derivatul *rostire*, ce presupune azi, după cuceririle din genetică, matematică și metafizică nu numai o articulare a glasurilor și a undelor sonore, ci, așa cum spune Noica, și a celor mute din spectrul electromagnetic: „Rostirea omului este, dacă e potrivit gândită, solidară cu rostul lucrurilor. La capătul ei, deci, rostirea devine, într-un fel, tăcerea ființei” (Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, 1987, p. 26-27).

Eminescu se mai întâlnește cu Heidegger în modul de a înțelege limba ca *bun suprem*.

EMINESCU: „Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata zestre de la moși-strămoși, pe când partea traductibilă este comună gândirii omenești în genere. Precum într-un stat ne bucurăm toți de oarecare bunuri, care sunt a tuturor și a nimănu, ulițe, grădini, piețe, tot astfel și în republica limbilor sunt drumuri bătute cari sunt a tuturor – adevărata avere proprie o are însă cineva acasă la sine: iar acasă la dânsa limba românească este o bună gospodină și are multe de toate” (*Ibidem*, p. 241-242).

HEIDEGGER: „Limba este un bun în sens mai original. Ea dă garanție, adică oferă certitudinea că omul poate *să fie* ca ființă ce aparține Istoriei” (*Ibidem*, p. 297). Poezia ctitorește Ființa, această ctitorie fiind legată de semnele zeilor, cuvântul poetic rostește „vocea poporului”.

Poetul nostru vorbește, în *Epigonii*, despre sfintele firi vizionare care „au scris o limbă ca un fagure de miere”, semnificația expresiei eminesciene sporind prin comparația descoperită în *Biblia de la București* (1688) și folosită și de Sadoveanu („Fagure de miere cuvintele bune și îndulcirea lor leacul sufletului”), și prin amintirea versului lui Virgilius care se referă la mierea adusă ca ofrandă zeiței Ceres. În același spirit eminescian-heideggerian Mateevici vorbește despre limba noastră ca *limbă sfântă*.

Nu putem, prin urmare, să punem la îndoială această sfințenie și să intervenim cu speculații și aproximări în templul, sanctuarul pe care-l reprezintă.

Coborând adânc în istorie, dăm de o întâmplare semnificativă. M. Pompenius Marcellus aducea un reproș lui Tiberiu, că folosea un cuvânt născocit: ca suveran el putea interveni să se dea cetățenie romană oamenilor; în domeniul limbii însă nu avea dreptul să intervină ca să încetăte-nească vreun cuvânt.

Or, suveranii noștri s-au tot amestecat în fel și chip, stabilind și rolul de „bunică” pentru așa-zisa „limbă moldovenească” în raport cu nepoata ei, „limba română”.

Aș propune, dragi colegi, să nu mai îngăduim această imixtiune a politicului și să nu permitem nici viitorului președinte s-o facă. Să stabilim odată pentru totdeauna că singurul legislator în acest domeniu, așa cum propune și Vasile Bahnaru în recenta sa carte *Ascensiunea în descensiune a limbii române*, trebuie să fie Academia de Științe a Moldovei.

II. Ecuația limbă / identitate

Între limbă și ființă, ființa națională, e un raport de absolută identitate. Într-un articol, *România și Austro-Ungaria*, publicat în noiembrie 1876 în *Curierul de Iași*, Eminescu îl stabilește în mod decis: „spirit și limbă sunt aproape identice, iar limbă și naționalitate asemenea”.

Literatura unui popor este prin excelență *națională*. Poezia este, după Eliot, cea mai tenace națională.

Conferința lui Thomas Stearns Eliot *Funcția socială a poeziei*, rostită în 1943 la Institutul Anglo-Norvegian și, sub formă extinsă, rostită în public la Paris în 1945, nu este doar o profesiune de credință sau o expunere de program, un manifest estetic: este o prospectare de natură fenomenologică a limbii și limbajului poetic și, în special, a funcției sociale a acestora, privitye într-o interdependență structurală.

Runele și descântecelc cu scopurile lor magice sau utilitare, poezia epică ce păstra și transmitea amintirea celor mai importante evenimente istorice, oda pindarică legată de prilejuri sociale, poezia dramatică cu un efect puternic asupra unui număr mare de oameni.

Bineînțeles că poezia trebuie să ne aducă o plăcere estetică, asociată însăși comunicării unei experiențe noi de viață și a unui nou mod de a înțelege cele ce ne largesc conștiința și ne rafinează sensibilitatea.

Eliot vine apoi cu precizarea caracterului local și național absolut al poeziei, pentru că „spre deosebire de celelalte arte, poezia are pentru cei de același neam și aceeași limbă cu poetul o valoare care numai pentru ei o poate avea”.

În acest sens scoatem din demonstrația fenomenologică a lui Eliot o observație profundă care – *more geometrico* – se poate aplica procesului

de deznaționalizare metodic dirijate la noi: „Este mai ușor să gândești decât să simți într-o limbă străină. De aceea nicio artă nu este mai tenace națională decât poezia. Unui popor i se poate lua, i se poate suprima limba, impunând în școli altă limbă: dar până nu înveți poporul acela să *simtă* (Eliot subliniază cuvântul) în altă limbă, nu o poți dezrădăcina pe cea veche, care va reapărea în poezie, pentru că poezia este glasul sensibilității” (T. S. Eliot, *Eseuri*, București, 1974, p. 94).

Eliot mai precizează că datoria poetului, ca poet, este ca și cum indirectă față de poporul său, dar este directă față de *limba* lui pe care trebuie s-o păstreze, apoi s-o îmbogățească și s-o perfecționeze, dat fiind că este o personalitate distinctă de a semenilor săi. Aceasta este deosebirea dintre scriitorul care e doar excentric sau nebun și poetul adevărat” (*Ibidem*, p. 95).

Cei mai mulți nu înțeleg că nu ajunge să te mândrești cu marii scriitori ai neamului, ci să-i pomenesti în câte un discurs politic: ei nu înțeleg că „dacă țara lor nu va continua să dea mari scriitori și mai ales mari poeți, limba se va degrada, cultura însăși se va degrada, și va fi poate absorbită de alta mai puternică” (*Ibidem*, p. 96).

Eliot urmărește spectacolul implacabil al înnoirilor din cadrul limbii, afirmând că niciun poet englez de azi nu poate învăța cum să mânuiască cuvintele fără să-i studieze pe Shakespeare și pe toți cei care, în vremea lor, au înnoit limba.

Este absolut sigur să găsești o *universalitate* a limbii indiferent de *specificitatea* ei în diferite epoci. „Sau măcar ești sigur că o găsești atunci când cultura națională e vie și sănătoasă, fiindcă într-o societate sănătoasă există o neîncetată influență reciprocă și o interacțiune între toate părțile ei. Tocmai asta numesc eu funcția socială a poeziei, în sensul ei cel mai larg: în proporție cu vigoarea și calitatea ei, poezia influențează vorbirea și sensibilitatea întregii națiuni” (*Ibidem*, p. 98).

Despre caracterul național și „patriotic” al actului poetic vorbește și Nichita Stănescu al nostru: „A vorbi despre limba în care gândești, a gândi-gândire nu se poate face decât numai într-o limbă – în cazul nostru a vorbi limba română este ca o duminică. Frumusețea lucrurilor concrete nu poate fi decât exprimată în limba română. Pentru mine iarba se numește iarbă, arborele se numește arbore, malul se numește mal, iar norul se numește nor. Ce patrie minunată este această limbă! (...) Numele patriei este tot patrie.

O patrie fără de nume nu este o patrie. Limba română este patria mea.” (Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, București, 1990, p. 357).

Adrian Păunescu amintea, în discursul său cu ocazia acordării titlului de Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei, de ecuația limbă/ identitate, de faptul că fără de limbă „nu ești nimic”.

Solicităm Guvernului să acorde *Premii Naționale* anume în domeniul literaturii și artei, urmând ca altor domenii să li se acorde Premii de Stat sau Premii Speciale.

III. Coșeriu: argumentele teoretice supreme

Eugeniu Coșeriu, gigantul lingvisticii mondiale, ne pune pe tapet sub formă de catehism argumentele teoretice supreme.

1. *Din punct de vedere genealogic*, limba română este pur și simplu *latină* sau *latină* în toate aspectele ei „moștenite” sau derivate din cele moștenite și reprezentând structurile ei esențiale.

2. *Din punct de vedere tipologic*, limba română corespunde exact tipului lingvistic romanic general (fără franceza modernă).

3. *Din punct de vedere „areal”*, limba română cu toate dialectele ei reprezintă o arie autonomă în spațiul lingvistic romanic, fiind *singura reprezentantă a latinității orientale*.

1. Așa-zisa „limbă moldovenească” (care pur și simplu nu există din punctul de vedere genealogic) reprezintă dialectul dacoromân, ceea ce e caracteristic pentru dacoromână e caracteristic și pentru graiul românesc din Basarabia și Transnistria.

2. *Din punct de vedere tipologic*, graiul „basarabean” ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia și de subtipul dacoromân.

3. *Din punct de vedere „areal”*, graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână și a păstrat, în ciuda rusificării sistematice, proprietățile limbii comune și n-a fost atras într-o altă arie sau subarie lingvistică, el nedespărțindu-se niciodată de limba vorbită în dreapta Prutului.

4. Cei care susțin existența limbii „moldovenești” au confundat criteriul genealogic cu cel „areal” și istoria lingvistică cu istoria politică.

5. Prin impunerea noțiunii de „limbă moldovenească” s-a urmărit un proces bine dirijat metodologic de deznaționalizare, de „mancurtizare”

(după Aitmatov): „*Din punct de vedere politic*, promovarea unei limbi „moldovenesti” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice”.

Concluzia marelui lingvist sună cu tărie apodictică de adevăr absolut: „... A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural” (cit. apud vol. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, selecție și prefață: Alexandru Bantoș; coordonatori: acad. Silviu Berejan, prof. Anatol Ciobanu, prof. Nicolae Mățaș, Chișinău, 1996, p. 15-31).

Acest adevăr științific imparabil a fost reconfirmat în cadrul diferitelor conferințe, simpozioane, congrese ale filologilor români, ale romaniștilor din întreaga lume, inclusiv din fosta URSS, în intervențiile lui Klaus Haitmann și Raimond Piotrovski, în mesajul dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, în numeroase declarații ale Uniunii Scriitorilor și oamenilor de cultură, în cadrul ședinței largite a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei din 9 septembrie 1994 și a Adunării Generale a A.Ș.M. din 28 februarie 1996.

Credem, în finalul acestui compartiment, că Eugen Coșeriu ar merita mai mult în contextul grațitudinii noastre: traducerea celor două opere fundamentale ale sale, publicarea unui volum de opere literare și înființarea unei catedre – Catedra „Eugeniu Coșeriu”.

IV. Eroii, martiri, „paznici de far”

S-a vorbit adesea, și faptul este fixat documentar de istoriile culturale și literare, că omul de cultură și de litere basarabean este/ nu poate să nu fie și un om al Cetății, o figură apostolică.

Există, neîndoind, un *canon basarabean* care presupune (în spiritul lui Horald Bloom) o Artă a Memoriei, un cult al Eumenidelor, al Tradiției și al „cuvântului ce exprimă adevărul” (Eminescu), al Valorilor și Limbii române, care – așa cum spunea Blaga – e poemul original al unui popor.

Limbii române i s-a construit un adevărat *paladiu*, de felul statuii de lemn a lui Palas Atena, menită să ocrotească spiritul locului și să salveze acest bun suprem.

A fost/și este o perioadă de luptă și rezistență, cu toate formele specifice: exil interior, disidență intelectuală, cultivare rizomică a tradiției (cu tendințe constante de întoarcere la izvoare, la rădăcini, „la Ithaka”), limbaj esopic, dar și atitudini tranșante, neconcesive de declarare a adevărului. Acestea au generat *martíriul basarabean*, trăit și asumat cu întreaga lor ființă și la cele mai înalte cote etice (deontologice, zicem azi), conform datoriei sfinte față de limba română.

Martíriu, conform DEX-urilor, înseamnă „suferință, tortură sau moarte (în chinuri) pe care le îndură cineva pentru convingerile sale; pentru religia sa, martiraj (*inv.*, „martir”), iar martirologiu, în afară de sensul bisericesc de listă a „martirilor și sfinților”, „listă a celor care au suferit sau au murit pentru o convingere, pentru o cauză”.

„Listă” e, bineînțeles, puțin spus. Ar trebui să utilizăm un alt termen, acela de *izvod* (drag lui Blaga) sau de *codice*, un nou *Codex aureus*, în care numele celor care au suferit, au fost torturați și au murit (în chinuri) să fie imprimate cu litere de aur.

Înscriși în aceste Codice se cad cei deportați, maltratați în GULAG cu deosebită bestialitate numai pentru că erau români (și avem în acest sens mărturia autoritară a lui Aleksandr Soljenițin), grupul de scriitori transnistreni care în condiții infernale au păstrat limba română și au pledat pentru alfabetul latin, Petre Ștefănuță, cel care cu temeritate a refuzat să răspundă la interogatoriu în limba rusă și a murit bătut în cap cu propriile cărți scrise românește, Mihail Curicheru, Ioan Sulacov, Pan Halippa, Vasile Țepordei și toți cei imprimați pe Crucea Comemorativă din Sala Uniunii Scriitorilor, Nicolae Costenco, dus în Peninsula Taimîr pentru că a scris într-o „limbă burgheză”, adică română și că a propus, la o întâlnire cu un demnitar sovietic, ca „să construim comunismul, dar în limba română”.

Constantin Stere intră în acest Codice, datorită figurii sale de Om-luptător și vieții sale pline, precum zicea Ralea, „ca a unui aventurier, ca a unui sfânt și ca a unui tiran”, în care a dominat însă aspectul eroic.

Deghizat în personajul său Ion Răutu, răspunde la întrebarea jandarmului Paciewki de ce naționalitate este: „Sunt român”, iar în deportare poartă cu sine două cărți românești aduse prin contrabandă ca să nu uite limba.

De altfel, la 1894, Stere publică, în *Evenimentul literar*, un articol despre unitatea limbii române „vorbită încă din veacul al XV-lea atât în Moldova, cât și în Muntenia și în Transnistria” și despre faptul că „deși masele poporului n-au cules nici una din roadele civilizației și culturii creată de omenire până acum” s-a putut forma „o limbă literară adevărat românească”.

Alături de poetul Nicolae Țurcanu, s-ar cădea s-o includem în acest martiraj pe mama sa, împușcată pentru faptul că ținea ascunsă după icoană poezii scrise în limba română.

Calitatea de martir se cade să i-o atribuim și lui Grigore Vieru cel puțin pentru cele două testamente ale sale – documente ale slujirii martirizate a limbii lui Eminescu, căreia i-a consacrat poezii, cântece și aforisme și în care vedea *reazemul* (cuvântul e al poetului) ființei noastre (exact în sensul *temeiului* heideggerian și eminescian): „Dacă vom fi nevoiți să părăsim pământul natal cu același ritm, peste vreo 50 de ani s-ar putea să nu se mai vorbească românește pe la noi. Or, tocmai Limba și religia au ținut vie ființa noastră națională de-a lungul veacurilor. Gândindu-mă la asta, am uneori clipe de prăbușire sufletească. Mă ridic însă. Altfel n-aș mai putea scrie. Dar marele Shakespeare zicea: „Nu este destul întuneric în tot universul ca să stingă lumina unei plăpânde candelă”. Fie că au fost adevărați martiri, fie că și-au asumat mai modesta funcție de „paznici de far”, scriitori și publiciști, profesori de felul lui Valentin Mândăcanu, Alexandru Gromov, Avram Cotlear, Anatol Ciobanu, mai tinerii citați de Grigore Vieru – Vlad Pohilă și Valentin Guțu – au păstrat flacăra sacră a acestei candelă. (*Grigore Vieru – Poetul*, col. „Academica”, Iași, 2009, același text în vol. *Taina care mă apără*, Princeps, Chișinău, 2010, p. 414). La aceștia se cer adăugați profesorii și învățătorii noștri de limba și literatura română (Leonid Colibaba, cel care a ținut discursul fulminant de la Congresul III al Scriitorilor, Elena Vasilache, Parfenie Guțu, Petre Bacoș, Veronica Postolache. Martiră ar putea fi considerată însăși *cartea românească* – marginalizată, interzisă, arsă, dată la cuțit. Merită, indiscutabil un monument aparte.

Propunem, la finele acestui compartiment, publicarea unui Codice al martirilor basarabeni ale limbii române și edificarea unui Monument-simbol al Cărții Românești.

V. Un Anti-Codice „De-vina Comedie”

A existat / și mai există în evoluția / în ascensiunea în descensiune a limbii române din Basarabia / Transnistria un aspect tragicomic, determinat de încercările criminale – căci e vorba și de un genocid lingvistic iarăși unic pe mapamond – de inventare a unei „alte” limbi, înstrăinate de matricea stilistică firească – prin impunerea la nivel de stat a unei limbi „norodnice creată pe baze fals dialectale, traduceri silnice și născociri lexicale la alfabetul chirilic (de fapt rusesc), prin folosire abuzivă de rusisme.

Propunem în acest sens elaborarea unei *Cărți a rușinii* limbii „moldovenești”, în care să intre:

- expresii „trăsnite” din *Cuvântelnicul* lui I. D. Ceban și *Dicționarul moldo-român* al lui V. Stati;

- mostre de transcriere regionalistă moldo-transnistreană;

- invenții lexicale monstruoase de felul „acritură chișetică” (pentru acid), „șinșiancă” (pentru cincinal), „socoteală” (pentru scor), „Unirea Scriitorilor sfatniși moldovenești” (pentru Uniunea scriitorilor sovietici moldoveni) și multe alte asemenea;

- enormități din parlament (știm că Ion Hadârcă are o listă întreagă);

- stropșire de limbaj (după cum zicea Ibrăileanu despre Caragiale) de tot felul;

- inadvertențe stilistice, barbarisme, neologisme cu sens deformat. Etc.

În rest, vorba lui Shakespeare, e tăcere. Tăcere în jurul mult discutatei probleme despre limba română / „moldovenească”, despre istoria românilor, despre „poporul moldovenesc”.

E ora, domnilor, a înscăunării definitive și nepolitizate a Adevărului. Suntem români și punctum. Vorbim limba română și punctum. Avem o istorie comună a românilor și punctum.

Chișinău, 31 august 2011, AȘM

PARTEA NOASTRĂ DE VEȘNICIE – LIMBA ROMÂNĂ

Nicolae DABIJA

Membru de onoare al Academiei Române

I

Numind lucrurile – le stăpânim.

Gândindu-le – le putem lăsa moștenire.

Suntem, trăim, comunicăm – cu ajutorul, prin intermediul, în puterea cuvintelor.

Cu ajutorul lor am devenit stăpân pe ce am moștenit: lucruri și întâmplări pe care le cunosc și pe care încă nu mi le aduc aminte.

Cu ajutorul lor – spunem ne-spusul, încă-nezisul, ne-mai-rostitul. Iar lumea de idei devine palpabilă. Ca să poată fi lăsată moștenire.

Datorită lor – viața mea dintre cuvinte nu se va stinge odată cu mine.

Iată de ce cred în puterea cuvintelor.

Ele fac legătura dintre generațiile trecute și viitoare, dintre oameni și lucruri, dintre amintiri și vise.

Ca să fim, ca să comunicăm cu semenii, cu lumea, cu lucrurile fiecare dintre noi are nevoie de o limbă.

Pentru mine ea este limba nașterii mele.

Cu ea comunic cu cerul.

„Fiecare să-și spună rugăciunea în limba în care s-a născut,” ne îndeamnă Sfânta Scriptură. Astfel ni se sugerează că Cel de Sus te înțelege mai lesne comunicând cu ajutorul cuvintelor și tăcerilor materne. Ea e sacră, afirma Alexei Mateevici, poetul de la Căinari:

*Limba noastră îi aleasă,
Să ridice slavă-n ceruri,
Să ne spună-n hram și-acasă
Veșnicele adevăruri.*

II

Creatorul a făcut omul după chipul și asemănarea Sa și – dintr-o mare generozitate – i-a dăruit acestuia Cuvântul, cel care a fost începuturile a toate.

Dacă nu s-ar fi întâmplat acest lucru și Tatăl Ceresc ar fi păstrat Cuvântul doar pentru sine, cum oare s-ar fi înțeles oamenii, cum și-ar fi cunoscut gândurile sau și-ar fi transmis unul altuia dorurile, bucuriile, durerile?! Lipsit de Cuvânt, prin ce s-ar fi deosebit acesta de dobitoace, animale și păsări?! Cum și-ar fi scris cărțile, cum și-ar fi orânduit discursurile, cum și-ar fi perpetuat descoperirile?!

Ar fi emis și el aceleași sunete onomatopeice, adresându-se unul altuia cu: cip-cirip!, pit-palac!, chiț-chiț!, oac-oac!, mââr-mâr!, ham-ham!, miau!, mu-uul!, be-he-he! Ș.a.m.d.

Omul ar fi zbierat, mugit, nechezat, mârâit, scheunat, urlat etc. la semenii săi ca să se facă înțeles.

Iată însă că pământeni au la îndemână această mare minune, rămășițe din Cuvintele Dintâi, care au făcut cerurile și pământul și tot ce le populează și le fac fără de seamă în Univers.

Prin limbă Dumnezeu l-a făcut pe om un egal cu Sine.

III

Limba stă la fundamentul unei culturi, așa cum credința stă la fundamentul unui sanctuar.

Pe ea se clădesc valorile unui neam.

Limba este întâia caracteristică a unui popor.

Sufletul lui.

Limba este poporul.

Poporul este limba.

Limba e locul unde un vorbitor e toți vorbitorii. Totalitatea vorbitorilor trăiește, se regăsește, la rândul său, într-un singur vorbitor.

Nu există Patrie în afara limbii. Nici țară. Nici stat. Nici independență. Nici libertate. Nici popor.

Nu există cultură, civilizație, istorie, literatură, știință fără limbă.

Cuvintele unei limbi aruncă punți între oamenii care au fost și îi fac să comunice, să se înțeleagă, să conlucreze.

Lumea cuvintelor e una care trăiește cu noi.

Noi suntem rost-itorii ei, cu sentimentul că ea ne rost-ește, ne dă un **rost** pe acest pământ.

IV

Un grai se asemuiește cu oamenii care îl vorbesc.

Limba noastră seamănă cu păstorul care a îngânat „Miorița”, cu Eminescu și cu codrii lui bătuți de vânturi, cu țăranii care-o plâng și care-o cântă, de milenii, la vatra lor, cu mama lui Vieru care merge călcând pe semințele ce zboară între ceruri și pământ, cu dorul și cu doinele noastre, cu horele și holdele, cu ogoarele și izvoarele...

Limba noastră seamănă cu părinții și strămoșii noștri, cu copiii și cu viitorul lor, care îi îngână de pe acum. Ea seamănă cu fiecare dintre noi.

Limba Noastră cea Română...

V

Sintagma **Limba Română** ar trebui să se scrie – cu recomandarea Academiei de Științe, acest deziderat incluzându-se și-n Dicționarele de Ortografie și Ortoepie – cu majuscule.

De asemenea, ar trebui să se recomande ca această sintagmă nu doar să se scrie, ci și să se rostească cu literă mare, așa cum se pronunță doar cu majusculă cuvinte ca: Dumnezeu, Patrie, Eminescu...

Astfel vom pune respectul pe care-l merită în noțiunea care ne înseamnă ca neam pe pământ.

VI

Limba e duminica noastră. Și rana noastră.

Din păcate, în acest colț de Europă scriitorii, lingviștii, savanții, intelectualii sunt puși în situația de a demonstra zilnic adevăruri evidente. Că $2 \times 2 = 4$, că albul nu e negru, că noi, chiar și în această perioadă a globalizării, mai avem nevoie de limbă, că alfabetul latin este cel mai potrivit pentru un popor de proveniență latină, că numele corect al limbii noastre este doar unul.

Dar la ora actuală limba vorbită de basarabeni are cele mai multe denumiri din lume. I se zice: limbă de stat, limbă oficială, limbă națională, limbă maternă, limbă moldavă, limbă strămoșească, limbă natală, limbă de instruire, limba noastră, limba lui Eminescu, limba lui Vieru, limba clasicilor, limba părinților, limba Moldovei...

Și asta – numai ca să nu i se spună pe nume.

Iar numele ei este unul: Limba Română.

VII

Unii necunoscători afirmă că Ștefan cel Mare ar fi vorbit „limba moldovenească”.

Nimic mai fals.

Documentele de la curtea lui sunt alcătuite în valahă (română). Vedeți în acest sens mesajul lui Ștefan cel Mare către dogii Veneției din 8 mai 1478 (rostit în *limba valahă – ideomate valachio*) sau referințele la jurământul de la Colomeea din 15 septembrie 1485 („*tradus în limba latină din cea valahă (română)*” – „*haec inscripcio ex valachio in latinum respo est*”).

Dar, cred, cea mai importantă mărturie din perioada domniei lui Ștefan cel Mare aparține umanistului italian Antonio Bonfini, care va spune la 1492: „Sub valuri de barbari, valahii lui Ștefan își apără limba valahă (română) și, ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atâta îndârjire, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea vieții lor, cât pentru limba lor valahă (română)”.

Noțiunea de „limbă moldovenească”, ca un alt sinonim al limbii române vorbită în Moldova și nicidecum ca un antipod al ei, va apărea mai târziu, pe la 1600, pentru prima dată fiind atestată pe vremea domnitorilor Movilă și întrebuințată în Moldova în paralel cu celălalt termen folosit în Transilvania și Muntenia.

VIII

În *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, marele cărturar Dimitrie Cantemir constată: „Limba nebiruit martor iaste.”

În aceeași lucrare înaintașul clarifică lucrurile pentru toți vasilestati-i vremii sale și nu numai.

„Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească, astfel că dacă vrem să-l întrebăm pe un

străin de știe limba noastră nu-l întrebăm: „Știi moldovenește?” (în latină: Scis moldavice?), ci: „Știi românește?”, adică (în latinește – n.n.) „Scis Romanice?”. Iar dacă aceste neamuri n-ar fi obârșia lor români, cum, mă rog, ar fi putut să-și ia, prin minciună, și numele, și limba românilor?..

Zice Cantemir la 1717.

IX

Despre măreția și frumusețea valahei vorbite de moldoveni vor vorbi mulți dintre călătorii străini care vizitează țările române în Evul Mediu.

Unul dintre cei care au elogiat-o în versuri a fost neamțul Martin Opitz, care la 1624 va scrie o carte despre români, intitulată *Zlatna sau despre liniștea sufletului*, unde va spune:

*Iar slavii vă-nconjoară
Ca marea într-un clește...
Și totuși limba voastră
Prin timp a străbătut;
E dulce cum e mierea
Și-mi place s-o ascult!
Cu nici o armă însă
Dușmanul n-o să poată
Să vă răpească limba,
Nădejdea voastră toată...*

Pentru acest poem, împăratul Germaniei Ferdinand al II-lea îi va acorda lui Martin Opitz titlul de nobil, iar vienezii îi vor decerna cununa de lauri pentru poezie. Prin mesajul său în versuri Opitz ne transmite mărturie că și atunci, la 1624, limba noastră era dușmănită, interzisă, umilită pe propria moșie.

Dar limba și vorbitorii ei au fost mai rezistenți.

Ea a învins.

X

În această parte a lumii limba a avut cel mai mult de pățimit. Ea a fost, odată cu vorbitorii ei, trasă pe roată, a căzut rănită pe câmpurile de luptă, a fost prizonieră în temnițele de la Edicule și Lubianka, a fost deportată în Siberii și Kazahstanuri, a fost pusă la zid, a fost bătută în cuie pe răstignirile veacurilor...

Dar a înviat de fiecare dată ca Iisus.

Și nu ne-a părăsit.

Faptul că e cu noi, că ne aparține, e meritul ei și mai puțin al nostru.

XI

În acest spațiu dreptul de a ne vorbi limba a fost plătit de multe ori cu viața.

Peste 30 de lingviști și scriitori din RASS Moldovenească, între care Nichita Marcov, Leonid Madan, Nae Ploieșteanu, Alexandru Dâmbul, Dumitru Milev, Pavel Chioru, Tudor Malai, Mihail Andriescu, Samuil Lețir, Ion Corcinschi, Sofia Soloviov, Emilian Bagrov, Filimon Săteanu, Ecaterina Ralli-Arbore, au fost împușcați în 1938, pentru că „au îngunoioșat limba moldovenească cu cuvinte românești”, „au introdus în limba moldovenească termeni și expresii românești”.

Aceștia au fost aduși în fața plutoanelor de execuție, pentru că au folosit în articolele sau în discursurile lor cuvinte considerate „românești” în locul altor cuvinte „moldovenești”, de fapt un sinonim în locul altui sinonim:

„Oră” în loc de „ceas”

„Ziar” în loc de „gazetă”

„Succes” în loc de „ajuns”

„Caz” în loc de „întâmplare”

„Invers” în loc de „dimpotrivă”

„Stradă” în loc de „uliță”

„Salariu” în loc de „plată”

„Necesar” în loc de „trebuincios”

„Fericire” în loc de „noroc”

„Mediu” în loc de „mijlociu”

„Atenție” în loc de „băgare de seamă”

„Anunț” în loc de „înștiințare”

„Danemarca” în loc de „Dania”

„Popor” în loc de „norod”

„Elveția” în loc de „Șvețaria”

„Plantă” în loc de „crestătură”

„Elev” în loc de „școlar”

„Timp” în loc de „vreme”

„Uzină” în loc de „zavod”
„Fluviu” în loc de „râu”
„Chibrituri” în loc de „sârnișe”
„Gară” în loc de „stanție”
„Ocrotire” în loc de „apărare”
„Analfabet” în loc de „necărturar”
„Căsătorit” în loc de „însurat”
„Regiment” în loc de „polc”
„Revistă” în loc de „jurnal”
„Mitralieră” în loc de „pulemiot”
„Drapel” în loc de „flag” ș.a.

(Lista cuvintelor considerate „fasciste”, „naționaliste”, „burgheze de salon”, ca și alte mărturii despre represiunile la care a fost supusă limba și purtătorii ei le puteți găsi în cartea istoricului Alexei Memei *Teroarea comunistă în RASSM (1924-1940) și RSSM (1944-1947)*, p. 432-433).

Majoritatea „specialiștilor”, care i-au învinuit pe scriitorii și lingviștii de la Tiraspol că „au românizat limba moldovenească transformând-o într-o limbă neînțeleasă de popor” (S. Țaranov, S. Zelenciuc, M. Corneev, T. Constantinov), la conferințele regionale de partid își începeau discursurile lor de obicei cu una și aceeași frază de serviciu:

„Eu nu cunosc limba moldovenească, dar...”

Și urmau învinuiri dintre cele mai grave: „Spectacolele teatrale din cauza cuvintelor românești nu sunt înțelese de populație...”, „cărțile îngunoioșate cu cuvinte românești nu sunt citite de nimeni, pentru că moldovenii nu înțeleg limba română” ș.a.m.d.

La 19 mai 1938 „Comitetul Țentral a RASS Moldovenești treșe scrisu moldovenesc de la alfavitu latin la alfavitul rus”, la „șerințele truditorilor Moldovei”. În recomandările făcute se menționează că, fără literele Ъ, III, Ё, Ю, Ь, Ъ, Я și altele care lipseau în alfabetul latin, limba și scrisul moldovenesc nu pot fi exprimate în toată plinătatea lor.

Toate cărțile editate cu grafie latină, din motiv că „sunt împânzite de cuvinte românești” au fost „trecute la pierderi”, adică arse.

Lingviștii din Transnistria, creatori ai unei „limbi moldovenești” distinctă de limba română (L. Madan, P. Chioru, A. Dâmbul ș.a.) au fost arestați și împușcați și ei, ca „naționaliști moldoveni” și „spioni ai limbii române”.

XII

Pentru mai multe generații de după 1940 neabandonarea limbii a fost o dovadă de curaj. Ca și faptul de a o fi vorbit și folosit adecvat în perioada când se încerca a fi impus dialectul transnistrean cu toate exagerările lui în școală, administrație, cultură.

Generații întregi au fost culpabilizate atunci pentru faptul că aveau studii românești și nu vorbeau „o corectă limbă moldovenească” – pe cea artificială, nefirească, creată în laboratoarele cominterniste.

Menționăm rolul deosebit întru menținerea limbii române în Basarabia a scriitorilor Andrei Lupan, Emilian Bucov, Bogdan Istru, George Meniuc, Liviu Deleanu...

Ei nu s-au lăsat înfrânți, iar odată cu ei nu s-a lăsat înfrântă nici limba moștenită.

Atunci Andrei Lupan a scris în „*Mea culpa*”:

*Îs vinovat pentru tributul
Ce l-am plătit la nătărași
Cu-o stihuire mai limbută
Și c-un glosar ștampat de ei...
Când m-am luat fărțat de mână
Cu tactul strâmb al drâmbei lor,
Când am stâlcit literatura
Și l-am jignit pe cititor...*

XIII

Orice poem despre limbă, chiar cu numele impropriu de „limbă moldovenească”, era nedorit, considerat naționalist, în contextul în care cele 200 de popoare ale ex-URSS în comunism urmau să vorbească cu toate o singură limbă.

Desigur că acea limbă nu era nicidecum limba română.

Cenzura scotea din cărțile de poezii pe cele dedicate strămoșilor, lui Ștefan cel Mare, lui Eminescu, dar mai ales – cele dedicate Limbii.

În 1988, când Grigore Vieru a publicat în „Literatura și Arta” poemul *Limba noastră cea română*, a fost imediat convocată plenara Comitetului Central al Partidului Comunist, care a luat în discuție această poezie. Simion Grosu, prim-secretar al CC al Partidului Comunist al Moldovei, a spus atunci: Prin această poezie Grigore Vieru își trădează mama care l-a născut.

Iar la o ședință a comisiei Interdepartamentale în problemele limbii, când mari lingviști din fosta URSS ca Piotrovski, Lebedev, Bronștein ș.a. au adus dovezi că limbile română și „moldovenească” sunt identice, speriat, conducătorul partidului moldav a rostit o frază ce a rămas pentru totdeauna în memoria celor care au auzit-o: „Limbile română și moldovenească sunt identice, dar – felurite.”

XIV

Mulți dintre tinerii de azi nu știu că până la 31 august 1989 în Constituția RSS Moldovenești era trecută drept limbă de stat rusa. Limba noastră se aflate până atunci în ilegalitate. A o vorbi dincolo de curtea sau de casa în care locuiai era considerată o încălcare a Constituției.

Că pentru simpla folosire a alfabetului latin mai mulți concetățeni de-ai noștri au făcut închisoare.

Savantul Aurel Mariunciuc povestește de o cunoștință a Eufrosiniei Kersnovski, un bărbat cu vederi de stânga, care a fost auzit în timpul războiului într-o gară din Federația Rusă vorbind cu sora celebrei deținute a lagărelor sovietice românește. Acesta a fost scos imediat de niște militari afară din sala de așteptare și împușcat sub ochii prietenei lui, fiind bănuț că ar fi „spion”.

Scriitorul Petre Ștefănuță a fost condamnat la moarte pentru că a încercat să afirme în 1940 că limba vorbită de moldoveni e română. Prozatorul Mihail Curicheru e pus la zid în închisoarea de la Taișet pentru „vina” de a-și fi apărat limba. Poetul Nicolae Costenco e deportat la Polul Nord, pentru că a susținut că scrisului nostru i-ar sta mai bine cu alfabet latin. Alexei Marinat, Nicolae Țurcanu, Boris Baidan, Sanda Lesnea, Constantin Bobeică, Leonid Grigoriu ș.a. sunt întemnițați în lagăre din Siberia și Kazahstanul de Nord, pentru că și-au apărat graiul.

XV

Un popor care se dezice de limba lui se condamnă de bună voie la dispariție.

Iată ce i-a făcut pe compatrioții noștri să-și riște propriile vieți, precum altădată plăieșii lui Ștefan cel Mare, când a fost vorba de Grai.

Timp de 200 de ani acesta s-a aflat într-un permanent pericol.

Încă în timpul Rusiei Țariste, genialul poet ucrainean Taras Șevcenco anunțase:

От молдованина до финна

Во всех языках все молчат.

(De la moldovean la finlandez –

În toate limbile – toți tac!)

La recensământul din 1989 în RSS Moldovenească fuseseră atestați 280 000 de moldoveni care nu mai cunoșteau limba părinților și care-și declaraseră drept limbă maternă a lor – limba rusă.

Poporul nostru era unul dintre cele mai rusificate în fosta URSS.

În 1989, când ieșisem în stradă cu sutele de mii ca să ne cerem dreptul la limbă și alfabet, când zilnic erau operate arestări ale celor mai activi participanți la mitingurile neautorizate, când eram amenințați că se va trece cu tancurile peste noi – o făcusem nu din curaj, cum se afirmă azi, ci din frică. Din frica de a dispărea de pe această palmă de pământ ca neam, ca etnie, ca popor.

Pentru că în cele două veacuri de străinie nu limba ne-a fost în pericol. Însăși existența ne-a fost amenințată.

La 31 august 1989, după lungi peregrinări și umilințe, limba română a revenit Acasă.

Dar am învins atunci, pentru că alături de noi, în bătaia (e firesc să folosim aici un termen militar) pentru limbă s-au aflat toți marii noștri voievozi și toți marii noștri cărturari: Bogdan, Ștefan cel Mare, Dosoftei, Varlaam, Eminescu, Alecsandri, Mateevici, Stere, strămoșii, dar și nepoții noștri de peste veacuri.

XVI

Problema limbii de stat în RSSM a fost pusă la microfoanele Congresului Deputaților din URSS după primele alegeri libere inițiate de M. Gorbaciov, aceasta fiind una comună pentru toate naționalitățile care conviețuiau în fostul imperiu.

Oficializarea limbii române în Basarabia a însemnat, de facto, primul pas către independența statală.

Aș îndrăzni să cred că prăbușirea Imperiului de la răsărit vine de la suprimarea limbilor celor aproape 200 de popoare câte fuseseră atestate în 1920, limbi din care, în 1989, mai rămăseseră doar 86.

Una dintre ele era și limba vorbită de basarabeni.

Ea se salvase, salvându-ne.

Iar o vorbă veche zice: fă-ți cruce cu limba în gură și diavolul va dispărea. Noi ne-am făcut cruce cu Limba Română și diavolul care a avut aici mai multe nume – „URSS”, „PCUS”, „colhozurile” ș.a. – a dat înapoi.

Dacă vom uita de ea, de limba noastră, e posibil să se arate iar cel-cu-cornițe, care a ajuns să-și facă de cap până și-n sfintele biserici și care a și pus mâna pe unele partide revanșarde, antinaționale.

XVII

Din păcate, am strigat „Limbă! Alfabet!” și, după ce parcă le-am obținut, ne-am împrăștiat fiecare pe la casele cui ne are.

N-a fost prezent un entuziasm de lungă durată.

Faust, eroul lui Goethe, afirmase: „Pentru libertate trebuie să lupti în fiecare zi.”

Parafrazându-l, am putea susține și noi: Pentru limbă, dacă dorești să o ai, trebuie să lupti în fiecare zi.

XVIII

Într-o localitate găgăuzească de la sudul republicii, am oprit mașina în dreptul unor copii și i-am întrebat unde se află primăria.

După ce aceștia mi-au explicat într-o bună limbă românească, i-am întrebat:

– Dar voi de ce naționalitate sunteți?

Și unul dintre ei mi-a răspuns:

– Noi suntem de naționalitate copii.

Iată, mi-am zis, într-o republică atât de împărțită în diferite interese, partide, autonomii, numai copiii nu fac „politică”.

Tot atunci mi-am spus: bașcanul Furmuzal, care nu știe nici românește, nici găgăuzește, ar trebui să-i aibă drept pedagogi pe acești copii, care să-l învețe și limba de stat, și limba maternă.

Acum câteva săptămâni președintele republicii domnul Nicolae Timofti i-a exprimat lui Grigori Karasin, ministru-adjunct al externelor Federației Ruse, o doleanță: „Etnicii ruși să manifeste mai mult interes pentru a învăța limba oficială a statului, în semn de loialitate și respect față de țara în care trăiesc.”

Pentru această observație deputatul comunist Grigore Petrenco l-a numit imediat pe președintele statului „fascist” și „neofascist”.

La noi, din păcate, dacă încerci să-i vorbești unui Petrenco în limba țării sau să-i spui că limba e română, te face imediat „naționalist”, „fascist”, „neofascist”.

Această deformare a unei realități lingvistice vine din perioada fostei URSS, unde se concluziona că dacă cunoști trei limbi – ești sionist, dacă cunoști două limbi – ești naționalist, iar dacă știi doar una – ești internaționalist.

Minoritarii ruși reproșează că pentru a vorbi limba țării în care trăiesc nu le-au fost create condiții, fără să specifice care anume.

În 1812, ca și în 1940, strămoșilor, bunicilor și străbunicilor noștri, care nu cunoșteau niciun cuvânt rusesc, atunci când au intrat armatele țariste, apoi cele sovietice în Basarabia, nu li s-au creat condiții speciale (nu cred că Gulagurile au însemnat o astfel de condiție), și, cu toate acestea, ei au însușit limba noilor stăpânitori într-o noapte.

De ce în Federația Rusă, spre exemplu, limba rusă e obligatorie pentru toți, inclusiv pentru moldoveni, iar în Republica Moldova limba de stat nu mai e obligatorie pentru toți?!

V-ați imagina în Duma de Stat a Federației Ruse deputați care n-ar cunoaște limba rusă și un sfert dintre ei ar cere să li se ofere traducere în limba minorității lor?!

Acum câțiva ani am citit în ziarul *Obșcina*, organ al comunităților rușesti, următorul îndemn cules cu litere mari: „Nu vorbiți limba lor, chiar dacă o cunoașteți. Numai așa ne vom obține drepturile.”

Astfel, cele 4,8 la sută de etnici ruși cred că vor obține ca rusa să devină a doua limbă de stat în Republica Moldova.

Acest lucru, pe care îl doresc și unii politicieni moldoveni, va însemna, de facto, moartea lentă a limbii noastre. Pentru că dacă, pe lângă limba română, va fi decretată și limba rusă de stat – doar limba rusă va fi de stat.

Din simplul motiv că toți românii basarabeni cunosc rusa, iar rușii, în marea lor majoritate, nu cunosc româna, iar atunci cu atât mai mult nu vor mai dori s-o cunoască.

În acest sens mi se pare semnificativ un caz prin absurdul lui care mi s-a întâmplat în avionul Roma-Chișinău. Acesta era plin cu moldoveni care

se întorceau de la munci. Cu toate acestea, stewardesele comunicau cu ei și făceau toate anunțurile doar în rusește. La reproșul meu: „Fetelor, de ce vorbiți cu pasagerii în limba rusă? Doar toți sunt moldoveni?...”, una dintre ele mi-a răspuns senin: „Pentru că toți moldovenii știu rusește.”

XIX

Suntem responsabili și de destinul cultural al conaționalilor noștri care locuiesc în alte republici foste sovietice. Suntem datori să-i ajutăm și să-i apărăm, inclusiv de minciună.

Recent, Rada Supremă a Ucrainei a aprobat un proiect de lege ce prevede funcționarea, în paralel cu limba ucraineană, a unor limbi regionale. Între acestea au apărut ca limbi separate: româna și „moldovenească”. Astfel, în aceeași localitate, Noua Suliță, regiunea Cernăuți, spre exemplu, există toate șansele ca în aceeași școală, unde studiază și români, și moldoveni, să se predea și limba română, și „limba moldovenească”.

Un alt caz plin de haz trist a avut loc la CEDO, unde Pavel Lebedev, reprezentantul Federației Ruse în acest for european, s-a arătat revoltat de faptul că CEDO folosește termenul de „limbă română” în loc de „limbă moldovenească”, calificând acest lucru drept „discriminare” și cerând ca documentele CEDO să fie traduse din limba română în „limba moldovenească”.

Cred că aici își are de spus cuvântul Academia de Științe, prin difuzarea unor mesaje explicative, pentru ca să se evite pe viitor enormități precum cele atestate mai sus.

În cadrul Universității din Leipzig (Germania) profesorul Klaus Bochmann a inițiat (în 1996) proiectul internațional de cercetare „Limba română vorbită în Moldova istorică”, la care participase și regretatul Silviu Berejan.

Savantul explica marele său interes pentru Republica Moldova prin faptul că atât poporul german, cât și al nostru, a avut soarta aceleiași izolări intelectuale după anul 1944.

XX

De multe ori în fosta URSS eram întrebat dacă există deosebiri între limba română și „limba moldovenească”.

Marele nostru savant, cel mai mare lingvist în viață, membrul corespondent Anatol Ciobanu, îmi povestea că prin anii '60 o celebritate a lingvisticii ruse sosită la Chișinău formulase în felul următor deosebirea dintre cele

două denumiri ale uneia și aceleiași limbi: «Молдавский и румынский – это одно вино в двух бутылках с разными этикетками» (Moldovenească și româna sunt unul și același vin turnat în două sticle cu etichete diferite).

E timpul ca speculanții politici care au procedat ca falsificatorii de vinuri pentru a nu plăti accize, să-și dezlipească etichetele contrafăcute și să se dezică a se lăuda că au descoperit un alt „Negru de Purcari”. Când se știe că „Negru de Purcari” este doar unul: și cel pe care-l bea regina Angliei, și cel pe care-l bea scandalagiul Stati.

Scriitorul Pavel Boțu, în anii '70, atunci când un poet rus l-a întrebat dacă există diferențe între limba română și „limba moldovenească”, a răspuns: „Moldovenii care vorbesc corect – vorbesc limba română, moldovenii care vorbesc stâlcit – vorbesc limba moldovenească.”

În concluzie am putea afirma: noțiunea de „limbă moldovenească” o apără mai ales cei care o cunosc cu aproximație sau cei care n-o cunosc deloc.

Faptul că „regele este gol” îl află nu doar copiii, ci și unii maturi.

Un transnistrean, ajuns la începutul anilor '90 în capitala României, nu înceta să se mire:

– D' apoi, că tot Bucureștiul vorbește moldovenește.

El descoperise un lucru: că limba noastră, oricum i-ai spune, e aceeași pentru toți urmașii lui Decebal și Traian.

Există totuși o deosebire de ordin psihologic între cele două denumiri ale uneia și aceleiași limbi: a vorbi „limba moldovenească” înseamnă a fi purtătorul unei limbi primitive, neevoluate, impuse de conjuncturi politice, pe când a vorbi „limba română” înseamnă a vorbi o limbă a Uniunii Europene, o limbă de cultură la a cărei dezvoltare au contribuit genii ale literaturii și civilizației, o limbă comună pentru românii din România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei, Transcarpatia, Timocul din Serbia și Timocul din Bulgaria, Voievodina, Estul Ungariei, Transnistria, Sudul Basarabiei ș.a.

Stimularea diferențelor de către guvernele țărilor vecine din intenția, de multe ori declarată, „de a încuraja separatisme” față de Limba Română, nu va duce la apariția altor limbi romanice în țările nominalizate, cum s-ar crede (Igor Smirnov vorbise în acest sens de nașterea unei limbi noi dincolo de Nistru: „limba nistreană”), ci doar la umilirea, sărăcirea și deteriorarea unui și aceluiași grai vorbit de către purtătorii acestuia din toată lumea.

XXI

Din păcate, în Republica Moldova noțiunea de limbă e politizată.

La noi, dacă afirmi că limba este **română**, faci un fel de politică, iar dacă afirmi că e **moldovenească** – un alt fel de politică.

Limba a devenit o anexă a politicii.

Denumirea, alfabetul, corectitudinea rostirii nu mai depind de Adevărul Științific, ci de partidul sau partidele care se află la putere.

S-a ajuns la enormități de genul: „*Limba e română din punct de vedere științific și „moldovenească” – din punct de vedere politic.*” Pe când logic e, credem noi, ca 2x2 să fie egal cu 4 atât din punct de vedere științific, cât și din punct de vedere politic.

Politicienii noștri de după 1990 se declară toți ca unul mai cunoscători în materie de limbă, de istorie, de etnografie. Când li se spune că între Prut și până dincolo de Nistru se vorbește limba română, ei dau a lehamite din mână, adică: „Las’ că știm noi mai bine ce limbă vorbim!”

Academia de Științe, savanții, scriitorii, intelectualii, clasicii noștri, cărora sus-numiții au o plăcere deosebită să le acorde lecții de limbă, de istorie, de patriotism, sunt suspectați că n-ar ține suficient la patria lor, din motiv că, afirmă ei, ar pleda pentru limba „altui stat”. Sub pretenția nobileă că apără statul, toți ei apără minciuna.

Se știe că o mulțime de state vorbesc limba arabă, mai multe țări vorbesc spaniola, portugheza, germana, engleza (Oscar Wilde afirmase că „Anglia și SUA sunt două state despărțite de o limbă comună”), dar n-am auzit nicăieri să se spună că limba spaniolă ar submina independența Cubei, germana – pe cea a Austriei sau portugheza – pe cea a Braziliei. De ce atunci la noi speculanții politici cred că limba română ar atenta „la suveranitatea tânărului nostru stat?!”

E o aberație la care trebuie să se renunțe, și cât mai curând.

Dacă admitem că un stat nu poate fi clădit pe minciună, atunci sensurile care se pun în sintagma „limba moldovenească” – o limbă separată, săracă în noțiuni, opusă limbii române – sunt antistatale.

XXII

Unii demagogi, ca să demonstreze existența unei limbi „moldovenești”, fac trimitere la o ediție a *Atlasului Lingvistic European* de la sfârșitul anilor

'40, când, la insistența lui I. Stalin și a lingviștilor săi, a fost atestată apariția unei noi limbi romanice – „limba moldovenească”.

Din păcate, acest lucru s-a făcut și cu asentimentul a doi mari lingviști români, Alexandru Graur și Iorgu Iordan, ultimul numind „limba moldovenească” „mama limbii române”.

Dar – la începutul anilor '90 – la insistența lingviștilor ruși, și ca o scuză pentru faptul că tot dâșii politizaseră atlasul respectiv, în *Atlasul Lingvistic European*, în dreptul țării „Republica Moldova” se precizează limba vorbită de locuitorii acestui stat – „româna”.

Astfel, la recomandarea Comitetului Internațional Permanent al Limbilor, la ora actuală, în *Atlasul Limbilor Europei (Atlas Linguarum Europae)*, vol. I, fascicula VI, editat de UNESCO în anul 2002, la pagina LX e menționată țara noastră – „Moldova” și limba vorbită de cetățenii ei: „roumain (R)” – „româna”.

Deci, din punct de vedere al științei universale, „limba moldovenească” nu există.

Menționăm că atlasul respectiv e considerat a fi de cea mai mare autoritate științifică în materie de lingvistică din Europa.

XXIII

Fosta ambasadoare a SUA în Republica Moldova, Pamela Hyde Smith, înainte de a-și lua rămas bun de la autoritățile chișinăuene, le-a reproșat, nedumerită: „...nu înțeleg de ce unii numesc limba vorbită de majoritate „limba moldovenească”, în timp ce toată lumea știe că ea este „limba română”. Există, desigur, unele diferențe de stil dintre București și Chișinău, dar ele există și între Londra, New York și Sidney, și totuși noi toți vorbim engleza.”

Ea, care studiasse româna încă din SUA, mai înainte de a ajunge la Chișinău, s-a arătat surprinsă să priceapă „de minune și limba moldovenească”.

Ambasadorul SUA în România, Michael Guest, un alt cunosător involuntar de „limba moldovenească”, declarase și el: „E regretabil faptul că se încearcă și astăzi să se inventeze o „limba moldovenească”, atunci când se cunoaște că limba care se vorbește în Republica Moldova e româna.”

Un alt ex-ambasador, de astă dată al Chinei în Republica Moldova, Excelența Sa Xu Zhonykai, fiind întrebat în 2003 unde a însușit atât de bine limba de stat a Republica Moldova, a răspuns:

– La București.

Reiese oare de aici că în instituțiile de învățământ din România se predă la un înalt nivel profesional „limba moldovenească”?!

XXIV

Parlamentul Republicii Moldova are o datorie: să elaboreze o nouă Legislație Lingvistică, ce ar ține cont de noile realități.

E necesară nu reactualizarea Legii despre Funcționarea Limbilor, apărută în contextul URSS, ci rescrierea acesteia.

În momentul adoptării ei, românii basarabeni constituiau o minoritate națională în URSS și Legea e scrisă, de fapt, pentru o minoritate națională, cu o limbă de stat și o alta – de comunicare.

Azi Republica Moldova este stat suveran, băștinașii constituie (fără Transnistria) 82 la sută din totalul populației, și nu ca-n 1989 când a fost elaborată, când moldovenii constituiau 0,5 la sută din totalul populației statului din care făceau parte.

Legea votată atunci e o lege a concesiilor, discriminatorie pentru populația băștinașă, lege dictată și acceptată în zorii luptei de Eliberare Națională de către Moscova.

Și atunci de ce ne-am mira că în Republica Moldova limba altui stat este limba de comunicare, că 40 la sută din învățământul superior se desfășoară în limba rusă?!

De ce ne-ar nedumeri faptul că atunci când președintele Chinei Jiang Zemin, absolvent al unei instituții de învățământ superior din România, la înmânarea scrisorilor de acreditare, i-a vorbit în română ambasadorului Republicii Moldova la Pekin, domnului Șova, acesta i-a răspuns:

– Вы извините, но я китайский язык не понимаю! („Mă scuzați, dar eu nu cunosc limba chineză!”)

Pentru mulți dintre demnitarii noștri limba vorbită de populația pe care au condus-o a fost și mai rămâne un fel de „chineză”.

XXV

Am participat acum câțiva ani la o conferință din cadrul Academiei Române dedicată științei și religiei, la care erau reprezentate bisericile ortodoxe din Europa.

S-a vorbit despre necesitatea apropierii bisericilor ortodoxe.

Am susținut că un prim pas în acest sens ar trebui să fie unificarea calendarelor. Și am pus câteva întrebări retorice:

- Mersul stelelor este făcut de către oameni sau de către Dumnezeu?
- De către Dumnezeu.
- Calendarul este făcut de către oameni sau de către Dumnezeu?
- De către oameni...
- Și atunci, ce schimbăm: mersul stelelor sau calendarul?

Același lucru se întâmplă și cu articolul 13 din Constituție.

– Ce e mai ușor să schimbăm: articolul 13 din Constituție sau toată istoria noastră, Adevărul Științific, afirmațiile clasicilor, concluziile celor mai mari lingviști din lume?

Nu ne putem dezice de un adevăr de dragul unui articol promovat de niște persoane care sunt, poate, buni specialiști în agricultură, în zootehnie, în creșterea curcilor, dar – ignoranți în probleme de limbă și care au dorit să impună o „părere” a lor unei republici, unei culturi, unei istorii.

Academia de Științe a Moldovei de după independență n-a recunoscut niciodată existența așa-zisei „limbi moldovenești”.

Este un caz unic în lume când în Constituția unei țări este fixată o limbă nerecunoscută în școli, universități, Academii: în Constituție e indicată drept limbă oficială „moldoveneasca”, iar în școli se studiază româna.

Articolul 13 din Constituție trebuie rectificat și revotat în Parlament, ținându-se cont de temeiurile științifice și nu de necesitățile politice.

Acest articol conține un neadevăr.

Atunci când sunt investiți, aleșii poporului, miniștrii guvernului, președintele statului jură așezând mâna, ca pe Biblie, pe acest neadevăr.

Dar cum să respecti minciuna?

Cum să avem guverne eficiente, dacă membrii lui jură mincinos?

Este stringent necesară readucerea Legii Supreme în context cu Declarația de Independență. Or, acum aceste documente, cele mai importante ale statului, se bat cap în cap.

Cărui document să-i dăm prioritate? Declarației de Independență sau Constituției?

Dar se știe: întâiul document al constituirii unui stat este Declarația de Independență. El este unicul act oficial care nu poate fi schimbat sau

redactat. Pe când Constituția poate fi oricând, cu un anume număr de voturi, revăzută, adaptată, rectificată.

De aceea, în nicio țară din lume cea care este ajustată nu e Declarația de Independență, ci toate celelalte acte legislative, inclusiv Constituția, sunt aduse în concordanță cu Declarația de Independență a statului.

XXVI

Ca să depolitizăm acest domeniu sensibil, există o singură soluție: să procedăm cum se procedează în majoritatea statelor care se respectă. Toate problemele lingvistice să fie declarate a ține de competența forurilor științifice, a Academiei de Științe, în primul rând, care, așa cum propune dl Vasile Bahnaru, directorul Institutului de Filologie al Academiei, anume ea să fie odată și pentru totdeauna competența supremă, unicul legislator în acest domeniu, iar deciziile ei să devină decizii de Guvern, când e vorba de limbă. În acest fel Academia de Științe i-ar feri de declarații hazardate pe oamenii politici, ajutându-i să nu mai fie învinuiți de incompetență și de speculații în teme pe care nu le cunosc.

XXVII

Limba română este una dintre limbile cele mai bogate din lume: fondul activ de cuvinte, sinonimele, nuanțele de sens pe care le acordă cuvintelor o așază între limbile cele mai evolute.

A te dezice voit de bogățiile ei înseamnă a o sărăci de averile pe care le-au adunat, ca într-o hazna, de-a lungul câtorva milenii, zeci de generații de vorbitori.

Mihai Eminescu o aprecia în felul următor: „Limba română la sine aca-să e o împărăteasă bogată cărei multe popoare i-au plătit bani în metal de aur, pe când ea pare a nu fi dat nimănui nimic. A o dezbrăca de averile pe care ea le-a adunat, în mai bine de o mie de ani, înseamnă a face din împărăteasă cerșetoare...”

Cea mai săracă limbă de pe glob e a tribului taki din zona Guineei franceze, care e alcătuită doar din 340 de cuvinte. Membrii tribului mărturisesc că ei se înțeleg de minune și cu 340 de cuvinte. Câteodată am impresia că și unii basarabeni, mai ales din domeniul politicului, vorbesc o „limbă taki”, când nu le ajung cuvinte, dar nici nu depun eforturi să le caute, să le găsească și să le folosească.

XXVIII

Limba unui stat trebuie cunoscută nu numai de către filologi, scriitori, savanți, intelectuali, ci și de către oamenii politici. De ce necunoașterea nu-anțelor limbii, a gramaticii, lipsa unui vocabular este periculoasă pentru cei care fac politică?

E celebru cazul cu Ecaterina a II-a: când un condamnat la moarte i-a adresat o cerere de grațiere și țarina a scris în rezoluție „Kazniti nelzea pomilovati!” („A-l executa e interzis a-l grația”), lipsa virgulei a provocat interpretări contradictorii. Ea a decis soarta unui condamnat.

Un scriitor australian, aflat pe patul de moarte, când a fost anunțat că japonezii au ocupat Manciuria, a afirmat: „Nimic din toate acestea nu s-ar fi întâmplat, dacă oamenii ar fi fost mai atenți la modul cum folosesc virgula.”

Pentru scriitorul american Saul Bellow, laureat al Premiului Nobel, toate relele lumii vin din coruperea limbii, din folosirea incorectă a semnelor de punctuație.

Iată de ce cred că cei care nu cunosc gramatica n-au ce căuta în politică.

Aș mai îndrăzni să afirm: suntem țara cea mai săracă din Europa, pentru că nu ne cunoaștem limba, istoria, geografia.

Mai cred: vom ieși din criza economică atunci când îi vom învăța pe oamenii noștri politici unde se pune virgula.

XXIX

O constatare: *marginea*, acolo unde limba e cea mai amenințată, a dat limbii române pe cei mai mari lingviști români: pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alecu Russo, Eugen Coșeriu, Valeriu Rusu, Boris Cazacu, Grigore Nandriș, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu...

Lor le datorăm armonizarea vocabularului cu cel al românilor de pretutindeni, conservarea limbii române în această parte de lume, păstrarea unității ei pe ambele maluri ale Prutului.

XXX

Întâiul cuvânt rostit de un prunc, cu rarele excepții desigur, e cuvântul MAMA.

O limbă este însușită odată cu laptele supt de la mama, întâiul învățător al fiecăruia dintre noi.

De aceea și spunem limbă maternă.

Limba noastră ne-a fost lăsată drept moștenire de către strămoșii noștri romani.

De aceea îi spunem Limba Română.

Limba este un atribut al statalității. Ca și imnul. Ca și drapelul. Ca și stema.

Ea trebuie cinstită de cei pe care i-a ales pentru a-i însemna cu mirul ei pe acest pământ.

Ea ne aparține, cu sentimentul că și noi îi aparținem.

Noi o vorbim cu impresia că și ea ne vorbește.

O limbă va renaște mereu prin vorbitorii ei.

Să avem încredere în Limba Română, așa cum a avut ea încredere în noi, să fim cu ea așa cum a fost și ea cu noi din veacul veacurilor, îmbărbătându-ne și ajutându-ne să fim.

Cel mai mare elogiu, un elogiu zilnic, pe care-l putem aduce limbii noastre este să o vorbim corect și să-i cucerim bogățiile.

A iubi țara înseamnă a iubi limba ei.

A vorbi pocit limba țării înseamnă a-ți iubi pocit țara.

Să ne facem datoria de fii ai Limbii Române și să împlinim testamentul boierului poet Ienăchiță Văcărescu, cel care acum mai bine de două sute de ani ni s-a adresat cu multă încredere fiecăruia dintre noi:

*Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și a patriei cinstire.*

Chișinău, 31 august 2012, AȘM

POEZIA ȘI MUZICA (Gânduri neordonate)

Mihail MUNTEAN

Doctor Honoris Causa al AȘM

Excelența Voastră domnule Președinte al Republicii Moldova Nicolae Timofti! Stimate domnule Președinte al Academiei de Științe a Moldovei, academician Gheorghe Duca! Stimată doamnă ministru Monica Babuc! Stimăți membri ai Academiei, doamnelor, domnișoarelor și domnilor!

Astăzi e Ziua Limbii Române. Pentru mine limba română este o muzică. Se spune că poeții sunt fericiți când le vine muza. Cu siguranță – cuvântul *muzică* provine de la cuvântul muză (nu insist să fiți de acord cu mine!). Când citim poeziile lui Mihai Eminescu, Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija sau Octavian Goga, nu numai *auzim*, ci și *simțim* deosebita lor muzicalitate. Mai mult, textul poeziei imprimă muzicii un potențial estetic dublu. Pe de o parte, ascultătorul beneficiază de savoarea sonoră a înălțurii sunetelor muzicale, iar pe de altă parte, el profită de semnificația cuvintelor poeziei care au o valoare triplă: muzicală, semantică și emotiv-logică.

Fiecare din noi aude diferit melodia poeziei, muzica ei venită din inima poetului. Mulți compozitori n-au putut rezista în fața frumuseții cantabile a limbii române. Versurile lui Eminescu „De ce nu-mi vii...”, „Pe lângă plopii fără soț” și multe altele au devenit nemuritoare și datorită faptului că sunt mereu cântate de tot românul. Pregatindu-mă pentru aceasta întâlnire cu Dumneavoastră, am răsfoit câteva cărți despre Mihai Eminescu și pentru a câta oară am rămas profund impresionat de marea dragoste a marelui poet

pentru muzică. Asculta o doină, o romanță, de multe ori cu ochii umezi de lacrimi pătrunzând cu sufletul în fiecare sunet, în fiecare cuvânt.

Eminescu este în perioada gazetăriei ieșene, un cronicar statornic în ceea ce privește Teatrul Liric, iar în cronicile sale din „Curierul de Iași” sunt prezentați foarte mulți compozitori și opere muzicale. Poetul comentează în termeni elogioși în „Timpul” și în corespondența sa cu Iacob Negruzzi concertele lui Pablo Sarasate și face demarcație între artele plastice și muzică. El manifestă, de asemenea, o mare admirație, alături de Pablo de Sarasate, și pentru Palestrina și pune preferințele sale și în seama eroului din romanul *Geniu pustiu*.

Viena și Berlinul i-au prilejuit întâlniri cu operele lui Mozart și simfoniile lui Beethoven, despre audițiile cărora poetul se destăinuia cu deosebite emoții prietenilor săi. „Muzica în poezia lui Eminescu – scria academicianul Constantin Popovici – e un component indispensabil, care se impune pe tot parcursul ei. Cu cât mai mult te apropii de poezia lui, cu atât culorile ei, ale poeziei, se împletesc într-o armonie muzicală de rară frumusețe”.

Și într-adevăr, încărcătura sonoră e permanentă în poezia lui Eminescu: *Peste vârfuri trece luna, / Codru-și bate frunza lin, / Dintre ramuri de arin / Melancolic cornul sună. / Mai departe, mai departe, / Mai încet, tot mai încet, / Sufletu-mi nemângâiet / Îndulcind cu dor de moarte. / De ce taci, când fermecată / Inima-mi spre tine-ntorc / Mai suna-vei, dulce corn, / Pentru mine vreodată?*

Creația marelui nostru poet a fascinat de-a dreptul și, se poate afirma fără exagerare, că nu există gen muzical, care să nu fie reprezentat ca având drept filon geniul lui Eminescu; de la larg răspândită romanță și cântecul clasic românesc, în vogă la începutul veacului, la spectacolul de operă și balet, la muzica de cameră, la muzica simfonică.

Capodopera eminesciană *Luceafărul* rămâne cea mai ispititoare sursă de inspirație pentru compozitorii noștri. De la premiera operei *Luceafărul*, scrisă și montată în 1921, la Opera din Cluj, de Nicolae Bretan, și până în prezentarea câtorva tablouri din oratoriul balet *Luceafărul* de Gh. Dumitrescu la Ateneul Român, în cadrul centenarului, celebrul poem eminescian a mai dat titlul *Simfoniei a VII-a* de Wilhelm Berger, unui poem simfonic de Pascal Bentoiu, *Simfoniei a V-a cu cor* de Anatol Vieru și alte opere.

Relația *Eminescu – muzică* se justifică la ade- văratele ei dimensiuni prin cel puțin doua direcții: extraordinara muzicalitate a versului eminescian și fascinația valorii marelui Poet pentru compozitorii români, care s-au aplecat cu interes, respect și pio- șenie asupra cuvintelor sale vrăjite.

Pe acest Orpheu al literaturii noastre de multe ori îl numeau cântăreț în loc de poet. Versurile *Și dacă ramuri bat în geam, Pe lângă plopii fără soț, Mai am un singur dor, Ce te legeni, codrule, De ce nu-mi vii* – au devenit cu adevărat cântece populare. Compozitorii Dima, Șorban, Schelleți, Musicescu, Caudella au creat melodii care cu timpul au fost considerate populare. Mai mulți compozitori din Basarabia au scris pe versurile lui Eminescu: Coca, Zagorschi, Gurov, Rotaru, Mustea și alții.

O serie de creații ale academicianului Eugen Doga le-am interpretat și eu, și studenții mei de la Academia de Muzică, Teatru și Arte plastice. *De-aș avea și eu o floare, O, rămâi, Misterele nopții, Prin nopți tăcute* din ciclul vocal *Ochiul tău iubit*. Creația de vârf a lui Eminescu, *Luceafărul*, l-a inspirat pe Eugen Doga să compună baletul *Luceafărul*. Și aici nu a rezistat compozitorul în fața cuvântului, încredințându-l sopranei, tenorului și corului în această creație, aș spune, aproape vocal-simfonică.

Despre lied în creația lui Eminescu a scris cu mai mulți ani în urmă Adriana Peicu-Moldovan (București, Editura muzicală, 1977). Citez: „Nu știm dacă greșim sau nu, dar experiența liedului contemporan izvorât din poeziile lui Eminescu parcă ne determină să observăm că, oricum s-ar interpreta versurile marelui poet, ambianța romantică pe care o respiră se face pretutindeni prezentă. E o constantă atât de adânc înfiptă în lumea poeziei, încât ea nicidecum nu poate fi ignorată. Dimpotrivă, oricum s-ar modela muzical, culoarea romantică își impune puternica amprentă, fiind nașterea unei expresii neoromantice care pare a fi caracteristică liedurilor inspirate din lirica lui Eminescu”, am încheiat citatul. Precizăm că primele lieduri aparțin unui muzician de școală germană, Gheorghe Dima, printre cele mai valoroase numărându-se cele cinci creații pe versuri eminesciene, la sfârșitul secolului al XIX-lea: *Dorința, De ce nu-mi vii, Peste vârfuri, Și dacă ramuri bat în geam, Somnoroase păsărele*. Prin ele, în cadrul întregii sale muzici vocale, compozitorul realizează o primă sinteză între elementul popular romantic, cântecul popular și romanța orășenească.

Poeziile considerate romane, datând din anii de maturitate, par a se fi născut în imediata vecinătate a muzicii, în modul cel mai concret. George Călinescu remarcă: „Sunt în opera de maturitate a lui Eminescu câteva poezii pe care prin forma și conținutul lor e nimerit să le numim romane. Cam așa le-au numit contemporanii, căci junimiștii le socoteau *cantabile* și le cântau în cor”.

Marele nostru poet național va inspira permanent compozitorii să creeze lucrări pe versurile sale, cu atât mai mult că „muzica prin fond și prin formă, poezia lui Eminescu, după cum observa Garabet Ibrăileanu, nu mai are nevoie de niciun fel de melodie”. *Când amintirile-n trecut / Încearcă să mă cheme, / Pe drumul lung și cunoscut / Mai trec din vreme-n vreme. / De-asupra casei tale ies / Și azi aceleași stele, / Ce-au luminat atât de des / Înduioșării mele.*

Îl voi cita și pe profesorul, doctor Viorel Cosma, care la una din conferințele bucureștene, consacrate operei lui Mihai Eminescu, a spus: „Pornind de la *poezia muzicii* din sufletul lui Eminescu, vom regăsi mai ușor *muzica poeziei* sale, cu lirismul cântecului de dor și dramatismul baladei, cu ritmul jocului popular și culoarea instrumentului tradițional. Mai avem mult de a simți în moștenirea eminesciană farmecul sonor al lumii în care a trăit – fascinat – genialul poet”.

Nu pot să nu amintesc aici și de marele nostru contemporan Grigore Vieru, a cărui slove sunt de fapt, după cum spunea Tudor Chiriac, „imnurile noastre de credință românească”. Grigore Vieru a cântat în creația sa ceea ce avem mai sfânt: **Mama, Dumnezeu, Eminescu și Limba românească.**

Trei mari iubiri ce mă-ncălzesc / Viața-ntregă / Măicuța, Graiul părintesc, femeia dragă.

De câte ori cânt această romanță de Gheorghe Mustea, mă trec fiorii.

Aproape 40 de cântece sunt scrise pe versurile marelui poet... *Pentru ea la Putna clopot bate, / Pentru ea mi-i teamă de păcate, / Pentru ea e bolta mai albastră, / Pentru limba, pentru limba noastră.*

Aș aminti astăzi și de regretatul Dumitru Matcovschi, a cărui poezie cântată este o răscolitoare destăinuire sau o armă de luptă pentru demnitatea noastră națională. Este un exemplu de adevărată poziție civică în zilele noastre, care se vor mult mai clare. Din lipsă de timp mă voi opri aici, dar nu înainte de a-i mulțumi astăzi lui Alexei Mateevici pentru *Limba noastră*,

vers așezat cu multă iscusință pe muzica lui Alexandra Cristea și cântat cu solemnitate și dăruire ca Imn al țării mele.

Știu că zilele acestea, în Academia de Științe, va avea loc Congresul Internațional al Eminescologilor. Mă folosesc de ocazie, ca de la această înaltă tribună să urez mult succes organizatorilor evenimentului, tuturor participanților lui, fiind sigur că spusele Domniilor lor la acest forum vor completa știința eminescologică, știința despre creația celui mai luminat poet al neamului românesc.

Onorată asistență! Viața unui om este împresurată de întâmplări și evenimente. Unele din ele frumoase, chiar și foarte frumoase, altele îmbucurătoare, dar și cele triste nu ne ocolesc. Sunt și clipe fericite, pe care niciodată nu le poți uita, pentru că se întipăresc în suflet pentru toată viața. Cu siguranță că azi trăiesc una din cele mai emoționante zile din viața mea, simțind o adâncă mândrie pentru onoarea ce mi s-a acordat de a purta înaltul titlu de Doctor Honoris Causa al Academiei de Științe a Moldovei.

Adânci plecăciuni în fața Dumneavoastră!

Chișinău, 31 august 2013, AȘM

UN SFERT DE VEAC DE REVENIRE LA NORMALITATE LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Valeriu MATEI

Membru de Onoare al Academiei Române

Excelență, domnule Președinte al Republicii Moldova,
Stimate domnule Președinte al Academiei de Științe a Moldovei,
Onorați membri ai Academiei,
Doamnelor și domnilor parlamentari, miniștri,
Excelențe, doamnelor și domnilor reprezentanți ai corpului diplomatic,
Dragi prieteni!

Permiteți-mi, în primul rând, să vă adresez tuturor felicitări cu prilejul Zilei Limbii Române și împlinirii unui sfert de veac de la legiferarea limbii române ca limbă oficială în Republica Moldova și de la revenirea acesteia la alfabetul latin. În al doilea rând, să-mi exprim gratitudinea pentru ocazia ce mi s-a oferit să vorbesc despre un eveniment care a marcat profund istoria și spiritualitatea națională din ultimele decenii și a pus începutul unei perioade a revenirii la normalitate lingvistică și culturală în acest spațiu vitregit de istorie.

Căutând modalitatea adecvată de abordare a acestui subiect și de omagiere a celor ce au contribuit la succesul Mișcării de eliberare națională declanșată în Basarabia la finele anilor '80 ai secolului trecut, mi-a revenit în memorie un gând al filosofului Martin Heidegger: „Abia când ne întoarcem gândind asupra deja gânditului, suntem folositori pentru ceea ce este încă de gândit”, idee ce ne reamintește și de versurile din nemuritoarea *Glossă*

eminesciană: „Viitorul și trecutul/ Sunt a filei două fețe. / Vede-n capăt începutul / Cine știe să le-nvețe”.

Voi încerca, așadar, să rememorez nu doar evoluțiile din anii 1987-1989, care au precedat evenimentul de la 31 August 1989 – legiferarea limbii române și reintroducerea alfabetului latin, ci și întreaga mișcare de rezistență anticomunistă din perioada ocupației sovietice, fiindcă revendicările mișcării democratice de eliberare de sub jugul sovietic pot fi mai lesne înțelese doar raportându-le la politica diabolică de asimilare națională promovată de regimul comunist sovietic. Totodată, vă voi îndemna să ne îndreptăm gândurile spre viitorul imediat, când complexitatea problemelor ce își așteaptă soluționare în spațiul de la răsărit de Prut implică și factorul de conștiință civică și națională, ce are drept temelie dragostea față de limba română, atașamentul sincer la valorile culturii naționale.

Vicisitudinile istoriei au făcut ca teritoriul nostru național (flancat la vest de valea Tisei și la est de cea a Nistrului, de frontierele Maramureșului istoric la nord și de Marea Neagră la sud) să fie încorsetat, începând cu finele veacului al XVIII-lea, de trei imperii în expansiune, ceea ce s-a soldat cu ocuparea și scindarea statelor românești.

Deosebit de crunt a fost regimul pe care Moldova de la răsărit de Prut a trebuit să-l suporte după fatidicul an 1812, când acest teritoriu a fost ocupat și anexat de imperiul rus. Nu mă voi referi la acea perioadă de 106 ani de ocupație rusească țaristă, fiindcă acum doi ani, în cadrul uneia dintre cele mai reprezentative conferințe științifice consacrate anului 1812 și efectelor ocupației țariste a Basarabiei, eveniment la organizarea căruia au contribuit Academia de Științe a Moldovei, Academia Română și ICR *Mihai Eminescu* la Chișinău, fenomenul a fost examinat pe multiple planuri.

Remarc doar faptul că în perioada ocupației țariste persecutarea limbii române, scoaterea ei din uzul public, din instituțiile de cultură și învățământ, din lăcașele de cult, interzicerea valorilor literaturii și culturii române, au fost elementele de bază ale politicii de rusificare și neantizare a românilor moldoveni. Atunci conaționali noștri de la răsărit de Prut au trecut cea dintâi probă de foc a trăinicieii naționale. Au rezistat și au știut să-și urmeze elitele în anul de grație 1918.

Revenirii la normalitatea unei vieți economice, sociale și naționale în cei 22 de ani ai perioadei interbelice, le-au urmat cumplitele evenimente începute odată cu ocupația sovietică din 28 iunie 1940.

Pentru a defini cu exactitate tabloul îngrozitor al nimicirii populației Basarabiei și politica diabolică, specifică în materie de deznaționalizare și asimilare, pe care autoritățile sovietice de ocupație le-au desfășurat față de populația românească majoritară, termenul *genocid*, utilizat în raport cu asemenea fenomene, trebuie completat cu un altul – *etnocid*, cu sensul de nimicire fizică și morală a populației și, în primul rând, a intelectualității ca purtătoare a conștiinței civice și naționale, cultivarea urii față de propria națiune, interzicerea istoriei și culturii naționale, promovarea politicii aberante de creare a unei noi națiuni și a unei noi limbi. Realizând acest proiect diabolic, regimul comunist de ocupație a ținut cont de așa-zisele greșeli ale țarismului în materie de asimilare și deznaționalizare în Basarabia, proporțiile genocidului și ale etnocidului fiind dezastruoase în raport cu numărul total al populației: peste 850 de mii de oameni supuși represaliilor directe și alte peste 500 de mii de oameni trimiși la munci forțate în diverse regiuni ale imperiului sovietic, dintr-un total de 2,4-2,5 mil. de locuitori câți rămăseseră în Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, la 28 iunie 1940 sau la cea de-a doua ocupație – la finele lui august 1944.

Acțiunile de substituire a identității românilor basarabeni au fost permanente și deosebit de dure. Scopul era distrugerea limbii, literaturii, spiritualității și a credinței, afectarea însăși a „axelor creșterii organice” a culturii românilor basarabeni, regimul de ocupație urmărind „planul conștient” al înlocuirii culturii naționale cu amalgamul unor construcții pe cât de artificiale, pe atât de nocive, antiumane. Se urmărea distrugerea unității stilistice în cultură, sau cum menționa Lucian Blaga, impunerea unui „amestec haotic de stiluri” străine firii culturii noastre, în care rolul de ax definitoriu îl aveau preceptele ideologice, atât cele generale comuniste, cât și cele menite să justifice implementarea unui „proiect” diabolic unic în chiar cuprinsul imperiului sovietic – crearea artificială a „unui întreg din parte”, a unui nou „etnos”, denumit *națiune sovietică moldovenească*. Noua „comunitate istorică” trebuia încropită prin colonizarea masivă a acestui ținut cu „cetățeni sovietici” aduși în locul sutelor de mii de țărani și intelectuali basarabeni deportați în Siberia, masacrați în beciurile NKVD-ului sau în lagărele staliniste, prin interzicerea valorilor culturale și spirituale proprii, impunerea unei alte conștiințe naționale și civice, crearea și propulsarea unor pseudovalori în ceea ce se voia a fi artă, literatură, sau, în general, cultură, acțiune în care s-au încadrat „plener”

atât noua clasă a „intelighenției” creată de regim, cât și unii intelectuali afirmați în perioada interbelică și convertiți la preceptele ideologice ale regimului comunist de import. Aceste cohorte de slugi ale partidului comunist trebuiau să impună prin toate mijloacele concepția *moldovenismului sovietic*, bazată pe falsificarea istoriei românești, condamnarea trecutului „burghez”, transformarea graiului moldovenesc în „limbă moldovenească”, fabricarea unor dicționare („cuvântelnice”) artificiale și impunerea acestora ca normă lingvistică, scoaterea din circuit sau falsificarea operelor clasicii literaturii române, distrugerea tradițiilor populare autentice și înlocuirea acestora cu „tradițiile omului nou”, *homo sovieticus*, impunerea prin școală, biserică, acțiuni de propagandă a miturilor istorice și etnoculturale ale Imperiului Rus și ale celui sovietic referitoare la români și la România, la rolul mesianic al imperiului de la răsărit în „salvarea” popoarelor balcanice și europene de „jugul” otoman în perioada modernă, și de cel fascist, în perioada contemporană. Lupta politică a românilor moldoveni de la răsărit de Prut cu autoritățile sovietice de ocupație trebuia transformată treptat într-un conflict identitar dintre „români” și „moldoveni”, unirea Basarabiei cu Patria-mamă România la 27 martie 1918 trebuia prezentată ca „ocupație română”, iar actele de ocupație sovietică din 1940 și 1944 – ca „eliberare”. Despre cârdășia sovieto-nazistă din 1939-1940 și conlucrarea dintre Hitler și Stalin la distrugerea Poloniei, ocuparea Estoniei, Letoniei și Lituaniei și la dezmembrarea Finlandei și României nu trebuia să se amintească vreodată.

Preceptele *moldovenismului sovietic* nu admiteau existența în teritoriile ocupate a unei intelectualități de formație românească purtătoare a conștiinței civice și naționale. Iată de ce acțiunea cea mai urgentă, în viziunea ocupanților sovietici, era lichidarea tuturor celor care se puteau opune acestor planuri diabolice.

Schimbarea structurii etnice a teritoriilor ocupate, diminuarea elementului românesc era scopul urmărit de conducerea imperială prin aplicarea acestor metode diabolice: execuții fizice, foamete organizată, deportări în masă, deznaționalizare forțată, colonizare, distrugerea instituțiilor de cultură și a celor de învățământ, a bibliotecilor publice și private, a structurilor societății civile. Sovieticii urmăreau continuarea politicii naționale, lingvistice și culturale impuse, la sfârșitul anilor '30 ai secolului XX, în Transnistria, în RASS Moldovenească. În acest scop din RASSM au fost transferate în

RSSM toate instituțiile și cadrele care aveau experiența organizării represaliilor din anii '30, a depistării dușmanilor poporului și a reprimării acestora. Lor li s-au alăturat, în 1940-1941, militanți ai Kominternului, trimiși să se antreneze în sfera aplicării măsurilor represive.

Vorbind de represaliile comuniste, trebuie să amintim dintru-nceput faptul că acestea nu au încetat vreodată în cei 51 de ani de ocupație sovietică. Au fost desigur deportări în masă precum la 13-14 iunie 1941, 5-6 iulie 1949 sau aprilie 1951, dar a vorbi de represalii doar cu referire la aceste zile negre în istoria românilor de la răsărit de Prut, nu ar fi nici suficient și nici corect.

Cea dintâi a fost lichidată intelectualitatea: învățătorii și profesorii, preoții și medicii, scriitorii, ziariștii, studenții și liceenii, artiștii, savanții care în perioada interbelică au întreținut tumultoasa viață culturală, științifică și literară a Basarabiei și care nu s-au conformat cerințelor ideologice ale regimului de ocupație. Sunt reperați membrii partidelor democratice, foștii deputați în *Sfatul Țării*, care n-au reușit să se refugieze peste Prut. În primele zile ale ocupației sovietice dispar fără urmă Panteleimon Sinadino și Teodor Uncu, foști deputați în *Sfatul Țării*, iar în primele două luni de ocupație, iulie-august 1940, sunt arestați, torturați și apoi exterminați în GULAG alți unsprezece foști deputați în *Sfatul Țării*.

În beciurile sediului NKVD din Chișinău, str. Livezilor, au fost torturați și uciși peste 500 de intelectuali, alți peste cinci sute de oameni sunt lichidați în barăcile de la marginea orașului (actuala str. Miorița). Cadavrele acestora au fost descoperite în iulie 1941.

În prima zi a ocupației, 28 iunie 1940, dispare fără urmă Elena Dobroșinchi-Malai, secretar al Societății Scriitorilor și Publiciștilor Basarabeni, autoare a patru cărți de versuri și a unui volum de nuvele, poetă care de la debutul ei în chiar anul Unirii – 1918, s-a bucurat de o bună receptare critică, fiind considerată o „Elena Farago a Basarabiei”.

În 1941 este exterminat de securitatea sovietică talentatul poet și prozator de numai 33 de ani, Ioan Sulacov, autor a trei romane – *Însemnările unui flămând* (1937), *Studentul din Bugeac* (1938) și *Fiul poporului* (1939).

În cumplitul an 1940-1941 sunt arestați și exilați în Siberia poetul Nicolae Costenco, redactor al revistei *Viața Basarabiei*, poetul și dramaturgul Gheorghe A. Rusu, prozatorul Mihail Curicheru, criticul și istoricul literar

Emil Gane, poetul și traducătorul Alexandru Terziman, poetul Al. Cezar Stoica. Doar doi dintre aceștia – Nicolae Costenco și Emil Gane au supraviețuit, revenind în Basarabia după mulți ani de GULAG.

Doar în prima săptămână de ocupație, între 28 iunie și 4 iulie 1940, în câteva localități – Chișinău, Cernăuți, Bălți, Cetatea Albă – sunt arestate 1 122 persoane, alte câteva sute dispar fără urmă. Spre sfârșitul anului 1940, în închisorile Basarabiei își așteptau sentința 2 624 persoane, iar în iunie 1941 numărul întemnițaților era de 3 951 persoane.

În noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, călăii sovietici arestează fără niciun temei 5 479 persoane și deportează în Siberia alți 24 360 oameni nevinovați, dintre care majoritatea o formau femeile și copiii. Spre exemplu, din 5 787 persoane deportate în regiunea Novosibirsk, 2 532 erau femei și 1 958 – copii.

Doinele de jale se înalță și azi peste câmpiile și colinele de la Fântâna Albă, ținutul Herța, unde la 1 aprilie 1941 sovieticii au săvârșit una din cele mai odioase crime dintre cele comise în teritoriile românești ocupate. Știind de dorința românilor din mai multe localități din nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța de a se refugia în România, autoritățile sovietice de ocupație au anunțat că vor permite trecerea frontierei pentru toți doritorii de a pleca în România la 1 aprilie 1941 în preajma satului Fântâna Albă. Peste 15 mii de români, maturi și copii, de pe valea Siretului, au pornit în zorii zilei spre graniță, cu odoare bisericești în mâini. Călăii sovietici i-au mitraliat în câmp deschis. Aproape 7 000 de oameni au fost uciși, cei răniți au fost hăcuți cu baionetele, apoi au fost aruncați în 35 de gropi comune, unii încă vii, pământul asupra gropilor mișcându-se timp de două zile.

O altă metodă, camuflată, de efectuare a represaliilor a fost recrutarea forțată la muncă, prezentată opiniei publice drept „înrolări benevole”. Acest aspect tragic al istoriei noastre încă nu e suficient studiat, dar din datele incomplete ce le deținem, numărul celor care au avut de suferit de pe urma acestor campanii care s-au ținut lanț în perioada de ocupație sovietică, depășește cifra de 500 mii de oameni.

Prima acțiune de acest fel a avut loc la 9 august 1940, când din localitățile rurale ale Basarabiei au fost duși cu forța 20 000 muncitori, majoritatea tineri. La 28 august 1940 Moscova îi cere din nou conducerii de la Chișinău

să facă „recrutări suplimentare în județele RSS Moldovenești”. Și de această dată executarea n-a întârziat: în total în această a doua campanie au fost duși la munci forțate încă 40 500 tineri și tinere din satele basarabene. La 4 noiembrie 1940, conform hotărârii guvernului RSS Moldovenești încă 3 000 de tineri au fost duși forțat la șantierele de construcții din Rusia.

În total, în primul an de ocupație sovietică (28 iunie 1940-9 iulie 1941), potrivit unor date preliminare, au fost supuse represaliilor circa 300 mii de oameni din Basarabia și nordul Bucovinei, iar numărul celor condamnați la moarte doar în Basarabia, de tribunalele militare sovietice, în perioada 28 iunie 1940-iulie 1941, conform unor date de arhivă încă incomplete, a fost de 5485 persoane.

În iunie-august 1944, odată cu reinstaurarea ocupației sovietice, represaliile împotriva populației civile reîncep cu o nouă forță: în perioada 1944-1949 vor avea de suferit circa 250 mii de oameni. În august 1944 sunt reînființate structurile represive ale regimului totalitar bolșevic și de la Moscova i se ordonă NKVD-ului să identifice „elementele chiaburești cu stare de spirit antisovietic”, iar serviciilor de securitate să întocmească de urgență listele „chiaburilor, trădătorilor și complicilor ocupanților”. În 1946 au fost condamnate de tribunalele sovietice 15 500 persoane, în 1947 – 21 707, iar în prima jumătate a anului 1948 – 6 903 persoane.

Frica și teroarea s-au instalat din nou în toate localitățile Basarabiei, iar cântăreții de serviciu ai partidului scriau doar ode ale înfloririi și articole despre permanenta înăsprire a luptei de clasă, despre „apropierea artistului de popor, până la contopirea lui totală cu soarta acestuia”. „Contopirea totală” în realitate nu însemna nimic altceva decât minciuna totală. Astfel, nu semnalăm în presa vremii niciun ecou al foametei organizate de autoritățile sovietice în iarna anului 1946-1947, când în RSSM au murit peste 226 mii de oameni.

Recrutările forțate la muncă iau o amploare și mai mare după război și, mai ales, în timpul și după infernul foametei organizate, astfel că anul 1947 a fost unul dintre cei mai tragici. În toiu foametei, la 14 februarie 1947, guvernul URSS emite o hotărâre privind „recrutarea organizată a muncitorilor în RSS Moldovenească” și 51 000 de tineri din satele basarabene sunt trimiși la muncă forțată. La 21 mai 1947, când Basarabia abia ieșea din ghearele

foametei, Moscova emite o altă hotărâre privind recrutarea de muncitori din Basarabia pentru industria carboniferă și de combustibil, iar Biroul CC al PC(b) din RSSM le cerea ultimativ autorităților locale „îndeplinirea planului de angajare a muncitorilor până la 21 decembrie 1947”. Fiindcă satele din Basarabia erau practic lipsite de tineri, autoritățile comuniste încep recrutarea adolescenților, folosind o nouă metodă de recrutare forțată – mobilizarea premilitarilor (14-18 ani) prin comisariatele militare și trimiterea lor la școlile profesionale din fabrici și uzine (așa-numitele FZO). În septembrie-octombrie 1947 sunt astfel recrutați 8 536 premilitari pentru a fi duși în regiunea Donețk. Mulți adolescenți reușesc să fugă, astfel din cele 8 536 persoane înrolate forțat spre a fi duși la Donețk, doar 3 000 ajung la destinație. Autoritățile represive sovietice adoptă măsuri dure de pedepsire a fugarilor. În bazinul Donețk au fost retrimise 1 012 persoane, iar ca o măsură de pedeapsă suplimentară, în a doua jumătate a anului 1948 au fost mobilizați și trimiși în regiunile Stalingrad, Voroșilovgrad, Kirovograd și Rostov tinerii născuți în anul 1928. În 1949-1950 sunt recrutate forțat la muncă și duse în cuprinsul imperiului sovietic alte 96 000 de persoane din satele basarabene.

O nouă noapte a Sfântului Bartolomeu are loc la 5-6 iulie 1949, când autoritățile represive realizează hotărârea conducerii partidului comunist bolșevic din URSS privind deportarea „chiaburilor” din RSS Moldovenească. Era sinistru operațiune numită conspirativ de autoritățile sovietice *Sud*, în cadrul căreia au fost deportate 11 342 familii de țărani basarabeni în număr de 35 786 persoane (9 864 bărbați, 14 033 femei, 11 889 copii).

În aprilie 1951 urmează o altă operațiune a autorităților comuniste sovietice, numită conspirativ *Nord*, când au fost deportate în Siberia 723 familii, 2 617 persoane „martori ai lui Iehova”.

În primul deceniu postbelic continuă și drama celor care au apărât limba și cultura națională. În chiar prima zi a noii ocupații, 23 august 1944, dispare fără urmă scriitoarea Iulia Dicescu-Siminel, președinta Societății Ortodoxe Naționale a femeilor române din Chișinău și județul Lăpușna și autoare a studiului *Cântecele moldovenești din Basarabia* (1933), volum dedicat „marilor patrioți moldoveni, iubitului meu tată Pavel Dicescu și amicului lui, Gheorghe Gore”, și prefătat de Nicolae Iorga, care remarca „începutul bun, datorit unei Române inimoase”.

Majoritatea poetilor și scriitorilor români din Basarabia țin cont de experiența anului 1940 și se refugiază peste Prut, dar în scurt timp regimul comunist e adus pe vârful baionetelor sovietice și instalat cu forța și în România, astfel că mulți dintre ei (Pan Halippa, Petru Stati, Boris Baidan, Dimitrie Iov, Sergiu Matei Nica, Al. Tambur, Andrei Ciurunga, Vasile Țepordei s.a.) sunt arestați, aruncați în temnițe sau dați pe mâna sovieticilor și deportați în Siberia. Marea majoritate a condeierilor au fost nevoiți să renunțe la scris, manuscrisele unora au fost confiscate și arse sau au fost pierdute. Perdeaua de plumb a neantului s-a așternut peste mulți dintre ei. Doar câțiva dintre scriitorii români din Basarabia au reușit să ia calea amară a exilului și să se realizeze în Occident (Eugen Coșeriu, Sergiu Grosu, Alexandru Lungu, Eugen Holban, Eugen Lozovan ș.a.).

Publicistul, poetul și tribunul Pan Halippa, unul dintre artizanii Unirii cu Țara la 27 martie 1918, liderul grupării literare de la revista *Viața Basarabiei*, deputat în Parlamentul României și ministru în mai multe guverne, este arestat la București în 1950 și întemnițat la Sighet, iar doi ani mai târziu este dat pe mâna sovieticilor care îl condamnă la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. În 1955, la doi ani după moartea lui Stalin, e readus în România și închis la Gherla până în 1957. Anii de refugiu și de temniță nu l-au frânt, autorul *Florilor de pârlăoagă* și al *Testamentului pentru urmași* fiind, până la sfârșitul vieții, în avangarda luptei pentru dezrobirea Basarabiei.

Suportă ani grei de temniță poetul, eseistul, criticul literar și traducătorul Petru Stati, animatorul vieții literare și culturale a Bălțiului interbelic, autor care impunea un „moment aparte în poezia basarabească și în cea română” (M. Cimpoi). Arestat la București în 1952, el este predat sovieticilor și revine în țară după 12 ani de tortură, chinuri și muncă silnică în Siberia, în 1964. Un destin tragic l-a avut poetul, traducătorul și publicistul Boris Baidan, realizatorul primei traduceri în limba română a *Cântecului despre oastea lui Igor*, monumentul cel mai important al literaturii ruse vechi – o transpunere excelentă, apreciată de Lucian Blaga, Constantin Daicoviciu și Romulus Vuia. Arestat la București la finele anului 1947 de autoritățile sovietice, el este condamnat „pentru trădare de patrie” la 10 ani de pușcărie, 5 ani de exil și 3 ani lipsire de drepturi cetățenești. Nu i se permite reîntoarcerea în România, în 1968 se stabilește la Chișinău, dar nu mai poate reveni și la preocupările literare și științifice de altădată, și după câțiva ani

de muncă în calitate de muzeograf și corector la ziare, se sinucide la 8 mai 1984. „Talentatul zugrav al vieții simple moldovenești” și „bunul cunoscător al sufletului și limbii române” – după aprecierea lui Mircea Străinul – poetul Dimitrie Iov, cel care alături de Gheorghe A. Rusu, Paul Vataman și Elena Dobroșinschi Malai menținuse la cotele cele mai înalte viața literară și culturală interbelică a ținutului Soroca, este arestat în 1945, la Craiova. După 14 ani de detenție, autorul tulburătorului volum de versuri *Covor basarabean*, poetul „adâncurilor vulcanice ale ființei” (M. Cimpoi) se stinge din viață la 22 august 1959 în pușcăria de la Aiud.

În 1951 este arestat și încarcerat la Jilava și la Aiud cel mai personal dintre tinerii poeți basarabeni, Sergiu Matei Nica, trimis apoi la muncă silnică la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Cel a cărui poezie are, după aprecierea lui Nichifor Crainuc, „un caracter de clocot turbure și de spontaneitate de improvizație și trecere repede”, nu mai este acceptat în viața literară, și, după eliberare, în 1955, lucrează doar ca muncitor necalificat. Moare, cu trei zile înainte de a împlini vârsta de 56 ani, la 17 august 1973, lăsând mai multe creații în manuscris: poezii, romanul *Țara lui Dragobete*, volumul de nuvele *Degetele moarte* și o carte de reportaje cu titlul *Pământ de graniță*.

În 1952 este arestat și întemnițat în Siberia scriitorul Alexandru Tambur, personalitate cu un destin zbuciumat și spectaculos, capăt de acuzare la proces fiind volumele sale ce demascau regimul comunist sovietic pe care îl cunoscuse în tinerețe – nuvelele *Alb și roșu*, *Bandiții*, *Osândiții la moarte*, *Povoljanca*, publicate în 1938 la Bălți, sub genericul *Povestiri din viața sovietică* și reunite apoi în volumul *Spre Golgota* (Bălți, 1939).

Pentru poemul *Salutarea noastră*, este arestat la 27 iunie 1944 și condamnat la ani grei de detenție poetul transnistrean Nicolae Țurcanu, prozatorul din Transnistria Alexei Marinat e condamnat pentru colaborare cu autoritățile române, iar scriitorul și preotul Vasile Țepordei e arestat în 1949, la București, la comanda NKVD-iștilor, pentru articolele sale ce demascau bolșevismul și teroarea țaristă în Basarabia în anii 1812-1918.

Marele poet al rezistenței anticomuniste și antisovietice Andrei Ciurunga, care până în 1946 semna Robert Cahuleanu, fondatorul revistei *Cahulul literar*, este arestat în 1950 pentru volumele sale de versuri dedicate Basarabiei și este trimis la muncă forțată la Canalul Dunăre – Marea Neagră (1950-1954). Regimul bolșevic nu-i putea ierta poeme precum

În țara lui Roș Împărat: „În țara lui Roș Împărat/ Durerea se culcă cu trupul în pat,/ Durerea se suie cu sufletu-n cer.// Demult, un copil de dulgher/ A spus: – Să fugiți de păcat/ Și de țara lui Roș Împărat!..”, sau patriotismul ardent din *Cântec*: „Stăm în tranșee tupilați, mărunți,/ Și gând întreg ne miruie pe frunți:/ – Nu-i vis la care jertfa să nu suie,/ Cum România fără Nistru nu e!”. Având interdicție de semnătură, el continuă să scrie și în 1958 este identificat ca autor al versurilor *De la Canal*, aflate în circulație orală, e arestat și condamnat la 18 ani de muncă silnică. Va continua să scrie până la sfârșitul vieții, dar, din păcate, mare parte din arhiva sa a fost pierdută.

Genocidul spiritual ia amploare în perioada postbelică, ideologii regimului impunând în prim-planul vieții culturale și literare din RSSM dogmele proletcultiste, staliniste despre „construcția socialistă”, „ascuțirea lup-tei de clasă”, „lipsa de conflict în societatea sovietică”, „construcția națiunii sovietice moldovenești”, ateismul militant. Devin cronice aprigele campanii de demascare a „naționaliștilor”, a adeptilor „mărginirii naționale”, idealizării trecutului, a „spionilor imperialismului”, a „românizatorilor limbii moldovenești” făurite în Transnistria. O dată în doi ani, CC al PC (b) din Moldova, urmând exemplul PCUS, ține plenare sau adunări consacrate limbii și literaturii, culturii, luptei împotriva religiei și bisericii. Deși obediența debutanților în literatură în perioada interbelică, convertiți la comunism – E. Bucov, A. Lupan, G. Meniuc, B. Istru ș.a., era de netăgăduit, aceștia nu se puteau nicidecum adapta la „normele” impuse de „cuvântelnicele” și gramaticele transnistrene ale așa-zisei „limbi moldovenești”, devenite obligatorii pentru presă și literatură. Cu tot trecutul „ilegalist-comunist”, suspiciunile colegilor transnistreni și ale conducerii comuniste planau asupra lor pentru simplul fapt că studiaseră în școli și universități românești. Astfel, deja în toamna anului 1944, Biroul CC al PC(b) din Moldova adoptă hotărârea *Despre activitatea Uniunii scriitorilor sovietici din Moldova*, iar în octombrie 1946, „inspirat de hotărârea CC al PCUS cu privire la revistele *Zvezda* (Steaua) și *Leningrad*, CC al PC (b) din Moldova convoacă la Chișinău o adunare a scriitorilor și oamenilor de artă cu genericul *Pentru calitatea ideinico-artistică a literaturii*, în cadrul căreia liderii de partid și colegii de breaslă blamează „înfrăurirea burgheză încă nedezrădăcinată” în creația lui George Meniuc, Liviu Deleanu, Emilian Bucov și David Vetrov, precum și tendințele formaliste, „abstracționiste”, decadente și cele de „idealizare a trecutului”.

În 1948, înainte de convocarea unei noi reuniuni de partid în problemele literaturii, o nouă campanie e declanșată de transnistrenii Ion Cana, I. D. Ceban și V. Egorov printr-un articol apărut în oficiosul CC al PC (b) din Moldova *Sovetskaia Moldavia (Moldova Sovietică)*. Ținta atacurilor sunt „naționaliștii”: „În zilele aeste naționalistii româno-moldoveni îndeosebi înaintează activ pe frontul ideologic, răspândindu-și înrăurirea lor vătămătoare în literatura moldovenească și în limba literară”.

Nu e trecută cu vederea nici problema limbii literare: „Bucov susținea, că „exemplu pentru sintaxa moldovenească – este moldovanul, care n-a resimțit influența altor limbi”. Se știe, că metodologia marxistă respinge teoria reacționară despre puritatea limbii. ...Em. Bucov... stă pe poziții dușmănoase, străine științei literare și lingvisticii marxiste și în creația lui reflectă ideologia burgheză”.

A urmat o nouă hotărâre a biroului CC al PC (b) din Moldova *Despre starea literaturii artistice moldovenești și despre măsurile pentru îmbunătățirea ei*, prin care soldaților literari ai partidului li se cerea o mai mare „pătrundere în esența construcției socialiste”, „oglundirea rolului partidului, al lui Stalin, al poporului rus în eliberarea și refacerea economiei Moldovei”, a „luptei de clasă” ș.a., urmată în 1952 de o altă hotărâre a aceluiași birou al CC-ului – *Cu privire la activitatea Uniunii Scriitorilor Sovietici din Moldova*, în care sunt reluate aceleași indicații pentru breasla obedientă. Cu toate criticile și atacurile la care au fost supuși, niciunul dintre protagoniștii acestor campanii n-a fost exilat sau deportat. Servilismul lor față de regim, fidelitatea cu care au aplicat în operele lor schemele ideologice rigide ale realismului socialist, a făcut ca unii dintre ei să dețină, în primul deceniu postbelic, importante funcții politice și administrative, participând la acțiunile de „construire a socialismului”, a „omului nou” și a „națiunii sovietice moldovenești” nu doar cu condeiul.

Încercările oficialităților de a impune, în primii ani postbelici, ca normă literară „limbajul” proletcultist fixat în „*cuvântelnicele*” transnistrene din anii '30 au trezit dezbateri aprinse încă în 1948-1951, discuții care s-au încheiat abia în anii 1987-1989. În acea perioadă însă, impactul unor asemenea decizii, politica cenzurii atotputernice de „arestare” a cuvintelor, care în opinia acestei instituții erau *românești* și nu *moldovenești*, a fost dezastruos pentru literatura de limbă română din Basarabia, afectându-i chiar și

pe autorii școliți în perioada interbelică la universitățile românești. Cele mai aprigi dezbateri privind dezvoltarea „limbii moldovenești” s-au dat în cadrul a două sesiuni științifice organizate de Institutul de istorie, limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. în decembrie 1951 și în mai 1953. Nu s-a ajuns la o soluție definitivă, – varianta transnistreană a fost respinsă, dar nici normele limbii române literare n-au fost acceptate.

Profitând de această aparentă liberalizare a vieții politice și culturale, un grup de scriitori – criticii și istoricii literari Vasile Coroban, Ion Vasilenco, Gheorghe Bogaci, Nicolae Romanencu, Eugen Rusev, M. Ianover, sprijiniți, periodic, de poeții și prozatorii George Meniuc, Petru Zadnipru, Andrei Lupan, dar mai ales de tinerii care debutau în literatură în acea vreme – încep o curajoasă acțiune de introducere în circuitul cultural și în programele de studiu din școli și universități a operelor clasicii literaturii române, a marilor compozitori români, o campanie publicistică de revenire la principiile autonomiei esteticului. Ei reușesc să substituie aberantele teorii proletcultiste-transnistrene privind istoria literaturii naționale, revenind, timid și precaut, la principiile interbelice de studiere a literaturii române. Sesiunea științifică din 1953, după moartea lui Stalin, ia în discuție problema valorificării moștenirii artistice și cea a editării operelor unor scriitori clasici români. Inițial au fost acceptați și I. Slavici, I. L. Caragiale, G. Coșbuc ș.a., treptat însă autoritățile comuniste au impus editarea unor opere doar ale clasicii literaturii române originari din Moldova.

Editarea, în anii 1954-1959, a operelor clasicii literaturii române (chiar dacă unele scrieri erau trunchiate, epurate de tot ce putea deranja regimul sovietic din RSSM), a avut o importanță deosebită nu doar pentru inițiatorii acestui proces, cât, mai ales, pentru generația tânără, pentru debutanții ce vor constitui generația șaizecistă, care aveau la îndemână veritabile modele de limbă literară și de măiestrie artistică. Pentru prima dată în Basarabia postbelică, apar volume din operele lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Spătarul Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Asachi, Constantin Stamati, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Donici, Ion Creangă, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Constantin Stamati-Ciurea, George Coșbuc, Alexei Mateevici, Victor Crășescu, Mihail Sadoveanu ș.a., în sălile de spectacole se interpretează opere muzicale ale lui Ciprian Porumbescu și George

Enescu, se pun în scenă la teatrele din Chișinău piese de I. L. Caragiale, V. Alecsandri, M. Sebastian ș. a., la Chișinău se deschide o librărie de literatură română în care sunt aduse ediții de peste Prut, se inaugurează în grădina publică din centrul Chișinăului Aleea Clasicilor (în capul aleii însă e adus din altă zonă a parcului și instalat bustul lui Pușkin), apar primele studii și monografii despre literatura română veche și cea clasică, sunt lansate publicații literar-culturale (în 1954 revista *Cultura Moldovei*, în 1957 revista de satiră și umor *Chipăruș*), altele își schimbă numele și, parțial, orientarea și calitatea (de la 1 ianuarie 1957 revista *Octombrie* devine revista *Nistrul*) și în paginile acestor reviste își fac debutul majoritatea scriitorilor care vor alcătui primul val al generației șaizeciste: Grigore Vieru, Emil Loteanu, Petru Cărare, Vasile Vasilache, Victor Teleucă, Vladimir Beșleagă, Mihai Cimpoi, Ion Vatamanu, Liviu Damian ș.a., dar și cei din al doilea val al aceleiași generații: Mihail Ion Ciubotaru, Gheorghe Cutasevici, Nicolae Esinencu ș.a. Pentru prima dată apar în Basarabia postbelică, în 1957-1959, articole semnate de scriitori din București, Iași sau Cluj (Mihail Sadoveanu, Mihai Beniuc, Aurel Baranga ș.a.) interviuri cu personalități ale vieții culturale și literare din România, studii despre literatura, pictura, teatrul și cinematografia românească, articole de omagiere a lui Nicolae Costin, Mihail Kogălniceanu, George Enescu, Nicolae Grigorescu, Mihail Andriescu, Ioan Slavici, Nicolae Gane, Alexandru Odobescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Zubcu-Codreanu, Jean Bart, Gala Galaction, Alexandru Vlahuță, Alexandru Sahia ș.a. Apar primele manuale de literatură română și primele schițe de istorie a literaturii.

Toate aceste „cuceriri” au fost obținute în urma unor bătălii date atât în interiorul breslei scriitoricești – Uniunea Scriitorilor Sovietici din RSSM – cât și în publicațiile literare și culturale și în cadrul diverselor întruniri, simpozioane, conferințe, cu forurile superioare de partid și cu instituțiile lor de supraveghere, intimidare și reprimare. Aceste instituții vegheau continuu și din chiar primul an al așa-zisului *dezgheț hrușciovist*, pregăteau acțiunile de contraatac. Nu încetează nici recrutările forțate la muncă, camuflate în anii '50 cu lozinca acțiunii eroice de desțelenire a stepelor Kazahstanului, unde sunt trimiși aproape 100 mii de tineri basarabeni. Abordarea de către Vasile Coroban a problemei specificului național în literatură în articolul *Noțiuni despre specificul național în literatură și măiestria artistică* (revista *Nistrul*, 1959, nr. 2) a trezit reacția violentă a autorităților comuniste care

interveneau prompt prin porta-vocea fidelă a staliștilor, poetul „ilegalist-comunist”, Emilian Bucov, atacurile fiind apoi amplificate în officiosul *Comunistul Moldovei* într-un articol semnat de trei autori de încredere ai partidului, aceștia aruncând acuzații și sentințe și în adresa altor autori ai unor studii și articole despre literatura română veche: E. Russev, N. Romanenco ș.a. Crezând că a sosit timpul unor polemici în spiritul democrației, revista *Nistrul*, în nr. 6 din același an, răspunde acestor atacuri prin două articole semnate de Nicolae Romanenco și N. Munteanu (pseudonim).

Această luare de atitudine a revistei i-a scos din minți pe oficialii de partid de la Chișinău, care se așteptau ca cel puțin articolul celor trei autori publicat de *Comunistul Moldovei* să fie luat drept călăuză de către „obștimea științifică din republică” care urma să organizeze, în colaborare cu „catedrele de filosofie de la școlile superioare și cu Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS”, o „discuție creatoare asupra problemelor evocate”. După nici o lună de zile, la 22 septembrie 1959, este convocată o plenară specială a CC al PCM, în cadrul căreia primul secretar al partidului de atunci Z. Serdiuc a atacat redacțiile revistelor *Nistrul* și *Chipăruș* și o seamă de autori: prozatorul V. Beșleagă pentru un „pamflet naționalist” publicat în revista *Chipăruș*, criticul V. Coroban pentru păcate de tot felul față de partid și de ideologia comunistă, criticul R. Portnoi pentru că neagă „rolul revoluționarilor democrați ruși asupra dezvoltării literaturii moldovenești”, poetul P. Cărare, versurile căruia conțin „atacuri asupra sistemului sovietic” ș.a.m.d. Erau stigmatizați scriitorii și pentru „discuțiile fără teme, inutile și periculoase privind trecerea la alfabetul latin”, partidul considerând că „ideologia naționalismului burghez își face drum mai ales în sfera construcției culturale și în cea a politicii de cadre”. Drept dovadă erau aduse afirmații naționaliste ale unor tineri absolvenți ai universității, ucenici ai lui V. Coroban, – Andronachi, Bătrânu, Badiu, Ababii, Tecuci ș.a.

Scriitorii Petru Zadnipru și George Meniuc au fost dați afară din funcțiile de redactori șefi ai revistelor *Chipăruș* și *Nistrul*. Partidul reinstituie vechea practică a convocării frecvente a unor plenare, conferințe de partid în problemele literaturii și artei, așa cum a fost în perioada proletcultismului, pentru a reacționa prompt și a „strânge șuruburile”, cum spuneau scriitorii. De fapt, reacțiile agresive ale partidului și ale organelor sale represive au existat totdeauna.

A fost de ajuns ca tânărul poet Petru Cărare, angajat de mai vârstnicul său coleg Petru Zadnipru la redacția revistei *Chipăruș*, să prezinte în 1956 revistelor și editurii câteva poeme ironice vizând realitățile din RSSM, care – după respingerea lor – s-au răspândit în rândurile tinerilor scriitori și ai tineretului studențesc, ca cerberii regimului să intervină în forță. De o largă popularitate s-a bucurat mai ales poemul *Scrisoare mamei (Poem subiectiv)*, în care tânărul de 21 ani, într-un răvaș imaginar trimis mamei, făcea o veritabilă radiografie a societății totalitare din colonia sovietică. Iată care era starea presei ținută-n frâu de cenzura comunistă: „Mi-i sărac serviciu-n fapte, / Ce să-ți spun? Mă port modern:/ Vin la nouă, plec la șapte/ Și-s cu grad de subaltern.// N-am să caut pete-n soare,/ Dar spun drept – ca jurnalist, / Nu că n-am nici o valoare, / Pur și simplu nu exist.// Nu am drept să scocior tină/ Și să nasc idei nouă,/ Pot să critic o găină, / Când aceasta nu se ouă.”

Despre aberanta politică lingvistică, axată pe impunerea „cuvântelnicelor” transnistrene, promovată de autoritățile imperiale, tânărul poet relatează laconic: „Tipi destui în capitală / Ne tot strâmbă vechiul grai;/ De prin hăuri dau năvală/ Straturi verzi de mucegai...” Pentru aceste poeme tânărul Petru Cărare a fost blamat la fel de fel de întruniri, conferințe, congrese timp de șapte ani de zile. Tânărul Cărare nu s-a lăsat intimidat, și, în luna august 1959, era printre inițiatorii sărbătoririi a 600 ani de la întemeierea Țării Moldovei și împreună cu alți colegi depun flori la monumentul lui Ștefan cel Mare. Această ultimă acțiune se soldează cu darea afară de la serviciu (era foiletonist la revista de satiră și umor *Chipăruș*) și lipsirea de dreptul de a mai locui la Chișinău (e silit să se stabilească cu traiul la Telenești).

Începutul anilor '60, timp în care majoritatea protagoniștilor primului val al șaizeciștilor debutaseră deja în volum, e marcat profund de aceste frecvente ședințe și întruniri de partid cu atacuri în adresa oricărei opinii ce nu cadra cu linia oficială trasată în discursurile lui Hrușciov pe marginea literaturii și artei. Astfel, atunci când liderul comunist a detractat cartea lui I. Erenburg *Oameni, ani, viață*, tânărul poet și regizor de film Emil Loteanu, „la plenara Uniunii Scriitorilor din Moldova, în luna decembrie a anului trecut (1962 – n.n.), a numit noua creație a lui Erenburg a treia tinerețe a acestui scriitor și chiar tinerețea întregii literaturi sovietice”, fapt care l-a revoltat pe secretarul CC al PCM D. Cornovan, care a afirmat că „Loteanu a dat dovadă de miopie”. Nu putea

să nu atragă asupra sa focul atacurilor de partid curajosul lingvist și istoric literar Ion Vasilenko, unul din artizanii revenirii la clasicii literaturii române și la normele limbii literare. E singurul care a îndrăznit să pună, într-un articol publicat în ianuarie 1963 în revista *Cultura Moldovei*, problema reeditării operei lui Constantin Stere, fapt care a fost atacat în termeni duri de CC al PCM. I. Vasilenko e dat afară din serviciu, terorizat de KGB până ce moare în urma unui acces cardiac.

În condițiile terorii permanente, rezistența față de regimul sovietic a fost o reacție firească a populației din teritoriile ocupate, această stare de spirit fiind reflectată și în unele cântece de jale apărute încă în 1940-1941: „Foică fo de mure, / Hai, ascunde-mă, pădure, / Că sânt tânăr și fugar / De când rusu' iar îi țar / Și cu foc și sabie / Dă prin Basarabie. / Ne ia pâinea de la gură/ Și calu' din arătură, / Ne ia frații și ni-i duce / În Siberii fără cruce. / Foică fo de mure, / Fă-mi o casă tu, pădure, / Că-n a mea, la mine-n sat / Întră rusu' nechemat / Cu Stalin și cu satana, / Vai de viața mea, sărmăna.”

Mișcarea anticomunistă de rezistență a continuat pe toată perioada de ocupație, luând forme dintre cele mai diferite: organizații clandestine, ce au cuprins în primul an de ocupație și în anii postbelici zeci de localități ale Basarabiei: *Majadahonda* (1940-1941); *Organizația Națională din Basarabia „Arcașii lui Ștefan”* (1945-1947); *Organizația revoluționarilor din Basarabia* (1945-1949); *Partidul Libertății* (1949-1950); organizația *Sabia dreptății* (1949-1950); *Armata Neagră* (1946-1950); *Partidul Democrat Agrar* (1950-1953); *Uniunea Democratică a Libertății* (1951-1952); grupări țărănești de rezistență în anii 1946-1950, conform unor date preliminare peste 250; organizații și grupări clandestine ale intelectualității (*Frontul Național Patriotic*, 1968-1970; *gruparea istoricilor naționaliști* din anii 1982-1983 ș.a.); rezistența prin cultură (lupta pentru limba română 1951-1957, lupta pentru publicarea și editarea operelor clasicii literaturii române în anii 1952-1960, lupta pentru revenirea la alfabetul latin – congresul scriitorilor moldoveni din 1965), acțiuni de protest contra reamplasării statuii lui Ștefan cel Mare (1964), a invadării Cehoslovaciei (1968); manifestările tineretului din iulie-august 1970; acțiuni individuale contra regimului de ocupație – Gheorghe Muruziuc (28 iunie 1966), Lilia Neagu și Asea Andruș (1 octombrie 1970); opoziția unor grupuri de studenți și profesori din anii '70-'80; revolta scriitorilor față de conducerea comunistă a RSSM în perioada martie 1987–aprilie 1990 ș.a.

Documentele din arhivele deschise recent atestă faptul că între 1945 și 1950 în Basarabia au acționat peste 250 de grupuri țărănești de rezistență, cele mai cunoscute fiind cele conduse de Vasile Verejan și Grigore Oprea (în raionul Edineț), Mihail Șestacovschi (raionul Baimaclia), Mihail Bordeianu (raionul Cimișlia), Alexandru Jalbă (în Drochia), Afanasie Magari (în Strășeni) ș.a. Cea mai bine organizată a fost *gruparea antisovietică țărănească a lui Filimon Bodiu*, care a activat în raioanele centrale ale Basarabiei – Chișcăreni, Sângerei, Telenești, Călărași, organizație care-și propunea apărarea țăranilor contra acțiunilor sovietice de colectivizare, lipsire de proprietate și înfometare, organizație ce s-a bucurat de un larg sprijin în rândul populației.

În acțiunile de rezistență față de regimul sovietic abordarea chestiunilor identitare, apărarea și cultivarea limbii române, promovarea valorilor culturii și istoriei naționale, a tradițiilor și obiceiurilor strămoșești au avut o importanță deosebită, aceste deziderate fiind prezente la toate etapele mișcării.

În primul an de ocupație sovietică – 1940-1941, acțiunea de rezistență cea mai răsunătoare le-a aparținut unor elevi din Orhei, de la Școala Pedagogică și de la Școala nr. 2, care au întemeiat organizația *Majadahonda*, scopul căreia era boicotarea și răsturnarea puterii sovietice de ocupație și reunirea Basarabiei cu România. 40 de elevi au fost arestați de organele NKVD, fiind supuși timp de patru luni interogatoriilor și torturilor bestiale, 25 fiind duși în Siberia, alți 15 fiind împușcați în ziua de 27 iunie 1941.

Reluarea represaliilor în 1944, foametea organizată de autoritățile sovietice în 1946-1947 au ecou în folclorul rezistenței basarabene: „Arde-ai, Doamne, arde-ai zău / Pușcărie-n Chișinău. / Acolo-am stat sub zăbrele / Și-am îndurat zile grele / Făr’ de pat, făr’ de lumină / Două luni ș-o săptămână, / Flămând, bolnav am zăcut / Și nici soare n-am văzut, / Iar bucățica de pâine / Mi-o zvârleau ca la un câine. / De trei ori era să mor / Și doar n-am făcut omor, / Și nici n-am făcut păcat / Doar postavcă nu le-am dat / Că n-am pâine și nici carne / Mor copiii mei de foame”.

În memoria colectivă a celor care au cunoscut infernul pușcăriilor comuniste și al deportărilor în Siberia s-au păstrat texte ce fixează momentele tragice ale istoriei Basarabiei din primul deceniu postbelic: „Pune-mă, Doamne, sub cruce / Zori de zi să nu m-apuțe, / Că-i mai bine în țărână / Decât sub cizmă străină, / Că mai bine sub pământ / Decât aici suferind. /

Trupul tot îmi sângerează / Și sufletul lăcrămează.”; sau: „De-aș fi știut, mamă, eu / Că oi duce atâta greu, / Mi-aș fi făcut moarte bună, / Moarte grea cu a mea mână. / Decât, mamă, să îndur / Iadul greu jur-împrejur, / Decât, mamă, în taiga / Să-mi înghețe inima.”

În aceste vremi cumplite, limba română îi ajuta pe cei cu demnitatea neștirbită să-și exprime revolta și durerea. S-au păstrat texte, ce confirmă amploarea rezistenței țărănești la colectivizarea forțată: „Hai, măi frate, în pădure, / Știu că nu-i timpu’ de mure, / Da e vremea de secure. / Că de când ne fac colhoz / Îi plin tot satu’ de boz, / Și de foame, și de jăle, / De străini și de lichele... // Hai, măi frate, în pădure, / Pune mâna pe secure, / Să scăpăm de zile grele, / De străini și de lichele.”

Anton Romașcan, unul dintre liderii *Organizației Naționale din Basarabia* „*Arcașii lui Ștefan*”, e și autorul unui poem păstrat în dosarul de condamnare – *Zile rele, fără soare* – tânărul descriind astfel realitatea din satele Basarabiei, de nerecunoscut ca urmare a terorii, jafurilor și foametei declanșate de sovietici: „Zile rele, fără soare, / În Moldova azi trăim. / Viața noastră-i jale mare / Și de ea cu toți murim... // Stalin ne-a-nsemnat o cale / Să fugim prin bălării... // Numai cum răsare ziua / Mii pornesc înspre tufiș. / Vine lumea ca în mare, / Toată fuge pe furiș.” Scopul urmărit de sovietici în alegerile din 1946 e evident: „Iată cum e scris în lege / (Și vă rog să nu uitați): / Cei mai răi noi să-i alegem / Și să-i facem deputați.”; laudata constituție sovietică nu e decât un paravan al fărdelegilor și al foametei organizate de autorități: „Constituția nebună / Multe drepturi ne-a mai dat, / Căci acum privim la lună / Și ne facem c-am mâncat... // La mormânt se duce fiica, / O trimit la odihnit, / Căci aceasta e hodina, / Când muncești ca om cinstit”... Poezia se încheie cu un blestem în adresa „tătucului popoarelor”: „Să plesnești, tovarăș Stalin, / Ce bun drum ne-ai arătat / Și cu sfatul dumitale / Viața noastră s-a scurtat”.

Mișcarea de rezistență nu încetează nici după dezavuarea cultului lui Stalin în iulie 1956. Ia însă alte forme, prioritare fiind apărarea lăcașelor de cult, a limbii române, a valorilor culturii și ale istoriei naționale.

Se cuvine să menționez meritele generației literare a anilor ’60, cea care într-o mare măsură restabilește legăturile cu tradițiile literaturii române interbelice, „repune limbajul în albia naturală a românescului, poeticul în cea a firescului, realul în tabloul obiectiv al diversității lui polimorfe, sensibilitatea în matricea dialecticului, a dramatismului...” (M. Cimpoi). Apar și cazuri

sporadice de rezistență fățișă (Vasile Vasilache, Ion Druță, Petru Cărare), precum și primele cărți sau manuscrise interzise de cenzură. Lirica subversivă și cea evazionistă sunt tot mai frecvente, incifrarea, parabola, alegoria sunt menite să camufleze gesturile de sfidare a preceptelor ideologiei comuniste (Grigore Vieru, Liviu Damian, Victor Teleucă, Mihail Ion Ciubotaru, Ion Vatamanu ș.a.).

În deceniul șase au loc acțiunile de protest ale tineretului împotriva înlăturării din centrul Chișinăului a statuii lui Ștefan cel Mare (1964), urmate de arestarea și condamnarea liderului acestei mișcări, Mihai Moroșanu. În cadrul congresului scriitorilor moldoveni din 1965 se abordează problema revenirii la alfabetul latin, acțiune ce pune pe jar autoritățile comuniste. În anul următor, 1966, în chiar ziua ocupării în 1940 a Basarabiei – 28 iunie, muncitorul Gheorghe Muruziuc înalță tricolorul românesc pe coșul înalt al fabricii de zahăr de la Cupcini și îl apără timp de două zile. Sfârșitul deceniului șase e marcat de măsurile restrictive drastice și de intensificarea propagandei antiromânești după evenimentele din august 1968. E lichidată singura librărie unde se vindeau și cărți românești, sunt scoase din biblioteci toate cărțile și revistele editate în România socialistă. În pofida acestei intensificări a propagandei antinaționale și a înăspririi persecuțiilor din motive politice, deceniul șapte al secolului trecut debuta în Basarabia cu manifestările curajoase, anticomuniste și antisovietice ale tineretului din iulie-august 1970 și cu două procese politice de răsunet, unul asupra Liliei Neagu și Asei Andruh, care la 1 octombrie 1970 au scris pe unele edificii centrale din Chișinău lozinci împotriva ocupației sovietice și, altul, asupra liderilor *Frontului Național-Patriotic* (Gheorghe Ghimpu, Alexandru Usatiuc, Valeriu Graur, Alexandru Șoltoianu), care-și propuneau consolidarea intelectualității în jurul ideii de eliberare a Basarabiei de sub jugul sovietic.

Un alt act de curaj are loc la 15 aprilie 1975, când studentul Alecu Reniță dă jos, în semn de protest, placa pe care autoritățile comuniste o instalaseră pe edificiul Academiei de Științe pentru a aniversa 35 de ani de la așa-zisa „eliberare” a Basarabiei, acțiune pentru care a fost condamnat la trei ani de detenție.

Deceniul șapte, al apariției unei noi promoții literare (L. Lari, N. Vieru, V. Romanciuc, I. Filip, M. Benea, L. Tuchilatu, I. Hadârcă, N. Dabija, S. Belicov, N. Josu, A. Suceveanu, V. Grosu ș.a), care va continua linia șaizeciștilor,

se încheia în literatura română din Basarabia cu un eveniment ce a pus pe jar autoritățile sovietice, făcându-le să înăsprească, în anii '80, vigilența organelor represive și acribia cenzurii comuniste. În 1980 a fost nimicit întregul tiraj al cărții *Hora luminii*, al treilea volum al unui poet din cel de-al doilea val al generației șaizeciste, Gheorghe Cutasevici. Placheta, care urma să apară în 1978, a fost amânată din cauza absenței unor poeme patriotice, cerute insistent de redactorul cărții, criticul Ion Ciocanu. La cererea redactorului, autorul a inclus, conștient și subversiv, șapte poeme despre patrie cu titlul generic *Patria în freamăt verde*, cel de-al șaptelea fiind compus din primele rânduri ale poemelor precedente și din ultimul rând: *Asta-i Patria, etern cuvânt*, în acrostih se citea cuvântul *România*. „Diversiunea” descoperită de un „cititor vigilent” a bulversat autoritățile comuniste. Gheorghe Cutasevici a fost eliberat din serviciu fără a mai fi angajat undeva, a fost exclus din partid și din Uniunea ziariștilor, i s-a interzis să mai publice și să editeze, iar redactorul cărții, care l-a obligat să scrie la temele „majore”, a fost trecut la un alt serviciu mai prost plătit.

Campania de recrutare la muncă forțată a tinerilor e camuflată în acest deceniu de mitul măreței *magistrale Baikal-Amur*, unde sunt trimiși circa 150 mii de tineri, mulți dintre care au populat „orașul moldovenesc” Alonka.

E indiscutabil că rezistența prin cultură în perioada postbelică a contribuit la menținerea și perpetuarea conștiinței civice și naționale a românilor de la răsărit de Prut și la declanșarea resurecției naționale și artistice de la sfârșitul deceniului opt al secolului trecut.

Amploarea mișcării declanșate în primăvara anului 1987, dezideratele și revendicările formulate au fost ample, cu un ecou social și național larg. Această mișcare a fost, desigur, și o reacție la politica aberantă a autorităților comuniste de la Chișinău promovată după evenimentele din 1968-1970, politică ce nu admitea niciun fel de schimbări, chiar și după demararea de către Mihail Gorbaciov a „Perestroikăi”. Conducerea comunistă locală, cu mentalitate vetustă, era depășită de evenimente, presa era obedientă, menținându-se în limitele impuse de regim, ierarhiile valorice comuniste păreau de neclintit.

De la chiar declanșarea acestei mișcări, rolul scriitorilor și, în special, al poezilor a fost unul deosebit. Autoritățile comuniste reușiseră, prin amenințări și tertipuri, să mențină sub control breasla scriitoricească la congresul

din 1986, impunând alegerea unui consiliu de conducere docil, așa cum reușiseră și la întrunirile altor uniuni profesionale de creație. Dar în danemarca literaturii oficiale la finele anului 1986 aproape totul era putred. Se cuvine să amintesc aici actele de curaj ale celor care la finele anului 1986 - începutul anului '87 au publicat în *Literaturnaya gazeta*, publicație a Uniunii Scriitorilor din URSS, primele articole critice privind realitățile din fosta RSS Moldovenească: S. Saca, D. Matcovschi și Capitolina Kojevnikova (ziaristă care locuise anterior la Chișinău), articole ce au stârnit agresiunea autorităților comuniste, dar și a conducerii Uniunii Scriitorilor de la Chișinău aleasă la congresul din 1986. Reacțiile inadecvate ale acestora, scrisorile de sorginte stalinistă trimise la Moscova de secretarii Uniunii Scriitorilor din RSSM și redactorii-șefi ai publicațiilor USM au provocat revolta unui grup de scriitori - S. Saka, L. Lari, A. Marinat ș.a., care, în februarie 1987, au început acțiunile în vederea schimbării conducerii breslei scriitoricești, formulând și primele revendicări ale mișcării de eliberare națională - statutul limbii române, revenirea la alfabetul latin, repunerea în drepturi a istoriei noastre naționale, protejarea mediului ambiant.

La aceștia au aderat, treptat, alți peste o sută de scriitori, semnând petiția celor 108, care a și stat la temelia convocării Adunării Generale a Scriitorilor din noaptea de 19 spre 20 mai 1987, în cadrul căreia a fost schimbată conducerea Uniunii Scriitorilor și au fost formulate primele revendicări democratice - trecerea la alfabetul latin, oficializarea limbii române, revenirea la istoria națională în procesul educațional, restaurarea și redeschiderea bisericilor și mănăstirilor, încetarea nesăbuitelor procese de chimizare a agriculturii și protecția mediului ambiant în Basarabia, revelarea adevărului despre represaliile staliniste și comuniste, abolirea dictaturii nomenclaturii comuniste. Era începutul confruntării fățișe între Uniunea Scriitorilor din Moldova și Comitetul Central al PCM care va dura până în aprilie 1990, când din Constituția RSSM vor fi eliminate articolele despre rolul conducător și diriguitor al partidului comunist.

La o săptămână de la eveniment, pe 27 mai 1987, în articolul de fond al oficiosului CC al PCM *Sovietskaia Moldavia* scriitorii sunt etichetați ca „reziduuri nestrivite până la capăt ale țăranștilor și liberalilor burghezi”, „legionari și cuziști”, „cămile care se uită peste Prut”. Scriitorii îi dau vot de blam Comitetului Central al PCM și se adresează lui Gorbaciov să

schimbe nomenclatura stalinistă de la Chișinău. Se dezlănțuie manifestările stradale, se organizează cenacul *Alexie Mateevici*, iar CC al PCM dă cu regularitate indicații procurorului general să-i pedepsească pe liderii mișcării. Cei mai importanți scriitori ai momentului se implică plenar în această mișcare, plasându-se în fruntea mulțimilor pe care le organizează întru obținerea revendicărilor formulate la adunările scriitoricești din primăvara anului 1987. Confruntările iau amploare, la mișcare aderă tineretul studentesc, unii savanți lingviști și istorici, cercuri tot mai largi ale intelectualității tehnice și de creație, învățătorii, profesorii și medicii de la țară, și în fine, țărani noștri care în condițiile cele mai grele și-au păstrat atașamentul la tradiție și obiceiuri, la valorile creștine și la cele ale limbii române.

Recuperarea trecutului se face rapid, cu setea celui exilat timp îndelungat în deșert de unde nu se întrevedea nicio speranță. Presa literară și unele publicații nou apărute (revistele *Literatura și arta*, *Nistru*, *Glasul*, *Deșteptarea*) inserează masiv opere literare, în special poeme, interzise de regim: *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* și *Doina* lui M. Eminescu (în nr. 1 din 1988 revista *Nistru* inserează toate versiunile *Doinei* eminesciene), poeziile lui Octavian Goga, George Coșbuc, Aron Cotruș, poeziile din închisori ale lui Nichifor Crainic, Radu Gyr, Andrei Ciurunga ș.a.

CC al PCM procedează la crearea de comitete muncitorești de grevă în Transnistria, punând bazele mișcării separatiste.

În cadrul acestor manifestări de protest împotriva nomenclurii comuniste Grigore Vieru lansează poemul *Treisprezece strofe despre mancurți*: „Ei ne hăcuiă graiul. / Și doina, și harta! / Ei, care astăzi vânează / *Literatura și arta!* / Ei datina o spurcară. / Barbar și sinistru! / Ei, care astăzi adulmecă / Revista *Nistru!* / Ei gâtuiră prădalnici / Biserici frumoase! / Ei ne răstigniră pe cruce / În 46.... / Ei lingușesc străinul / Cu struguri și glume! / Ei spun *zdrasti* / Propriei mume! / ...Ei și prin lacrimă graniță / Trag și-n două o taie! / Ei, înnoații nerușinării! / Huideo, potaie!”

Pentru a-i convinge pe semeni să sprijine revendicările scriitorilor privind revenirea la alfabetul latin, la istoria autentică a neamului, Ion Vatamanu lansează poezia *Ce vor scriitorii*: „Pe-aceste câmpii ale noastre, latine, / Arde veșmântul rupt al istoriei, / Fratele meu, ne cheamă părinții – / Iată ce vor scriitorii... // Ne-am săturat de momeli și minciuni, / Astăzi țara își spulberă norii, / Fratele meu, adevărul nu iartă – / Iată ce vor scriitorii...”

E o perioadă a efervescentei creatoare, dezideratele mișcării sunt sprijinite de compozitori, pictori, actori și regizori, corpul profesoral. Apar cenacluri literar-artistice în majoritatea localităților Basarabiei, care adună la întrunirile lor zeci de mii de oameni. Fără să mai aștepte acordul autorităților comuniste oamenii încep restabilirea lăcașelor de cult. Scriitorii sunt oaspeți așteptați la întrunirile în care oamenii discută dezideratele mișcării, poezia și cântecul, imaginile lui Eminescu și Ștefan cel Mare, alături de icoane însoțesc aceste manifestări.

Confruntările cu autoritățile au continuat pe tot parcursul anului 1988. În iunie 1988 se constituie *Mișcarea Democratică*, sub egida căreia se organizează, la 28 iunie, prima acțiune de protest de amploare legată de actul de ocupație al Basarabiei de la 28 iunie 1940. La mitingul de doliu din piața centrală a Chișinăului, la care au participat câteva zeci de mii de oameni din toate colțurile Basarabiei și din nordul Bucovinei, se pun problemele reflectării veridice a represaliilor comuniste, a ocupației sovietice, se cere lichidarea consecințelor pactului Ribbentrop-Molotov. La indicația CC-ului presa comunistă declanșează o campanie dură de falsificare a istoriei și de denigrare a liderilor mișcării, de organizare a unor contramanifestări la Tiraspol, Bălți și în alte orașe.

Manifestările stradale de protest vor spori la finele anului 1988, mai ales după publicarea așa-ziselor *teze* ale CC al PCM în problema limbii și a alfabetului, semnificativă fiind blocarea sediului CC al PCM la 12 martie 1989, ampla manifestare de la 28 iunie 1989, acțiuni ce au pregătit terenul pentru convocarea primei Mari Adunări Naționale la 27 August 1989, la care au participat reprezentanți ai majorității localităților românești de la răsărit de Prut. Voința sutelor de mii de oameni, concretizată în Documentul final *Despre suveranitate și despre dreptul nostru la viitor*, a stat la temelia acțiunilor celor care la 31 August 1989 au legiferat oficializarea limbii române și revenirea la alfabetul latin.

* * *

A trecut de atunci un sfert de veac – o perioadă s-ar părea scurtă, dar plină de evenimente dramatice: probleme de ordin economic, social și spiritual, politic și geopolitic, agresiune militară fâțișă din partea Rusiei, embargo comercial, cărora nu totdeauna liderii mișcării au știut, din păcate,

să le facă față. Dacă ar fi fost altfel, destinul nostru era demult înscris pe coordonatele europene și euroatlantice.

Pe de o parte, e evidentă relativa revenire la normalitate în sfera spirituală; au fost recuperate multe valori ale culturii și istoriei românești, a crescut nivelul de cunoaștere a limbii române, s-au implementat treptat unele norme democratice de drept. Pe de altă parte, degingolada economică provocată de dezmembrarea celui mai mare imperiu din istorie, ezitarea și întârzierea în realizarea unor reforme de structură în economie și în sfera socială, ambiguitatea în politica internă și în cea externă, au dus la aprofundarea sărăciei și la dezorientarea unei bune părți a societății. Ca rezultat, nivelul scăzut de trai, emigrarea masivă a cetățenilor, mai ales a intelectualității – garantul conștiinței civice și naționale.

Acest sfert de veac a cunoscut perioade de flux și reflux democratic, o obositoare alternare a unor perioade de promovare a valorilor naționale și europene (1990-1993), (1998-2001), (2010-2014), cu altele de revanșă a forțelor vechiului regim totalitar puse pe revizuirea și anihilarea cuceririlor democratice, incluzându-le și pe cele privind statutul limbii române (1994-1997), (2001-2004).

Perioada 1990-1993 este marcată de evenimentele care au dus la ieșirea din captivitatea sovietică: în aprilie 1990 noul parlament de la Chișinău abolește dictatura partidului comunist, cenzura, adoptă noile programe de învățământ, legiferează tricolorul, schimbă denumirea RSS Moldovenești în RSS Moldova, apoi în Republica Moldova. La 30 mai 1990 Parlamentul Republicii Moldova recunoaște independența Republicii Lituania, iar la 23 iunie 1990 Parlamentul adoptă *Declarația privind suveranitatea și Avizul privind aprecierea politico-juridică a Pactului Ribbentrop-Molotov*. În replică, Moscova stimulează pe toate căile mișcarea separatistă de la Comrat și din Transnistria. Republica Moldova respinge la 17 martie 1991 referendumul anunțat de Moscova privind păstrarea URSS, iar la 27 august 1991 își proclamă independența față de imperiul sovietic. Persistă însă și însemnele revanșei forțelor trecutului comunist: în toiul campaniei pentru alegerile prezidențiale din octombrie-decembrie 1991, Mircea Snegur resuscitează elementele antiromânești din societate, iar la 21 decembrie 1991 el semnează hazardat, la Alma-Atâ, actele de constituire a așa-zisei *Comunități a Statelor Independente*, motivând gestul cu necesitatea soluționării problemei separatismului transnistrean. Cu toate

acestea, la 2 martie 1992, când Republica Moldova e acceptată ca membru în ONU, separatiștii de la Tiraspol și Armata a 14-a a Federației Ruse dezlanțuie războiul de agresiune. La 21 iulie 1992 președintele M. Snegur semnează la Moscova cu liderul separatist I. Smirnov și președintele Rusiei B. Elțin un act de încetare a ostilităților, echivalent cu o capitulare și o permanentizare a regimului separatist creat de Moscova în stânga Nistrului. La 24 decembrie 1992 e reactivată Mitropolia Basarabiei în cadrul Patriarhiei Române și, în aceeași zi, M. Snegur, în discursul său ținut în Parlamentul de la Chișinău, lansează acuzații grave la adresa României și a Bisericii Ortodoxe Române. Democrații din Parlamentul de la Chișinău reușesc să stăvilească, până în 1994, ratificarea actelor de constituire a CSI semnate de M. Snegur în decembrie 1991.

Acțiunile antidemocratice din 1991-1992 pregătesc terenul pentru revenirea la putere a forțelor revanșarde ale trecutului totalitar în martie 1994. Alegerile parlamentare sunt precedate de congresul de tristă faimă *Casa noastră – Republica Moldova*, organizat de cei trei lideri ai coaliției agro-socialiste de atunci – M. Snegur, P. Lucinschi și A. Sangheli, acțiune nesăbuită, antinațională și antidemocratică, ce amintea de campania isterică antiromânească din 1968. Pe post de oratori, alături de liderii coaliției, se produc ideologii de serviciu din perioada comunistă, adversarii legiferării limbii române și ai revenirii la alfabetul latin.

Devenind majoritari în Parlamentul de la Chișinău, aceștia resping proiectul de Constituție elaborat în anii 1991-1993, unde *Declarația de Independență* era preambul constituțional, și adoptă în grabă o Constituție cu prevederi contradictorii cât privește separația puterilor în stat, delimitarea prerogativelor autorităților centrale și ale celor locale, precum și formulări ce nu corespund adevărului științific – se introduc noțiunile staliniste *popor moldovenesc* și *limbă moldovenească*, se legiferează unele enclave separatiste. Guvernul format de această coaliție adoptă decizii privind înlocuirea istoriei românilor cu un curs integrat de istorie, făcut după calapod sovietic, și preconizează revizuirea statutului limbii române.

În primăvara anului 1995, în piața centrală a Chișinăului, încep acțiunile de protest ale studenților, elevilor și profesorilor, susținute și de forțele de opoziție. Acestora li se alătură intelectualitatea, părinții elevilor. Academia de Științe a Moldovei se pronunță pentru limba română. Coaliția neo-comunistă se vede nevoită să cedeze. La scurt timp izbucnesc conflictele din

interiorul coaliției între M. Snegur și adepții săi, pe de o parte, și P. Lucinschi și A. Sangheli, pe de alta, ceea ce le permite forțelor democratice să apere cu mai mult succes cuceririle democratice. În alegerile prezidențiale din 1996 confruntarea atinge cotele cele mai înalte.

În urma alegerilor generale din aprilie 1998 se constituie o coaliție democratică de guvernământ – *Alianța pentru Democrație și Reforme*. Se adoptă primele programe de guvernare având drept scop integrarea în Uniunea Europeană, la 1 iulie 1998 intră în vigoare Acordul de Parteneriat și Cooperare între Republica Moldova și UE, peste 250 de acte legislative ale Republica Moldova sunt supuse exercițiului de compatibilizare cu normele UE. În primăvara anului 1999 președintele P. Lucinschi începe o luptă acerbă contra coaliției democratice de guvernare, avându-i ca aliați pe comuniștii conduși de Voronin și pe așa-ziiși creștin-democrați conduși de Iu. Roșca. În toamna anului 1999 ei destituie guvernul democratic, compromițând șansele Republica Moldova de a avansa pe calea integrării europene. Confruntarea se extinde pe mai bine de un an și jumătate. Alegerile parlamentare anticipate devin inevitabile. În degringolada creată, în primăvara anului 2001 învinge în alegeri partidul comuniștilor.

Vor urma opt ani de regres democratic și blocare a procesului de apropiere de UE. Regimul lui Voronin repetă tentativele agrarienilor de a elimina din programele școlare istoria românilor, de a revizui statutul limbii române, ceea ce duce la izbucnirea revoltelor, folosite de aliatul ascuns al lui Voronin, Iu. Roșca, drept paravan pentru a ataca forțele de opoziție față de regimul comunist. Regimul reanimează toate aberantele teorii din perioada sovietică privind identitatea românilor, în general, și cea a românilor basarabeni, în special. Ideologi ai regimului Voronin devin, alături de mai vechiul plastograf V. Stati, nou încropiții doctori în istorie V. Stepaniuc și M. Tcaciuk. Aceștia repun în circulație noi teorii migraționiste, aberante și jignitoare, privind proveniența *poporului moldovenesc* în Evul Mediu din popoarele nomade care au trecut prin spațiul dintre Prut și Nistru, afirmând că „limba (aces-tuia – n.n.) – un dialect latin răsăritean – a fost impusă de circumstanțele politice ca mijloc de comunicare după retragerea mongolilor”.

Guvernarea comunistă nu putea avea un alt sfârșit decât cel din aprilie 2009 – să cadă în urma revoltei tinerilor, care n-au mai putut suporta umilințele și batjocura.

În anul 2010 noua coaliție democratică a reluat programul de integrare europeană, întrerupt în 1999, și a reușit, în noile condiții, să avanseze în promovarea reformelor democratice, fapt soldat cu semnarea în 2014 a Acordului de Asociere a Republicii Moldova la UE. Dacă evoluția Republicii Moldova în ultimul sfert de veac nu ar fi fost marcată de aceste fluxuri și refluxuri ale democrației și reformelor, de lupte sterile și inutile, de mișcări separatiste stimulate de forțele proimperiale din est, puteam astăzi vorbi cu certitudine de realizarea dezideratelor noastre naționale fundamentale.

Ca o comparație: în perioada interbelică, de doar 22 de ani, Basarabia reușea o deplină revenire la normalitatea unei vieți economice, culturale și naționale, grație stabilității interne, menținerii unui regim democratic, cu toate fluctuațiile cunoscute ale vremii.

Cauzele instabilității și nesiguranței care mai stăruie încă în societatea din Republica Moldova rezidă în absența, pe parcursul acestui sfert de veac, a unui atașament sigur al majorității populației la o orientare strategică de durată, oscilațiile clasei politice între poli diametral opuși.

Sunt convins însă, că semnarea la 27 iunie a.c. a Acordului de Asociere la UE poate fi acel punct de sprijin pentru consolidarea orientării strategice de bază a societății din Republica Moldova, vectorul coagulant și numitorul comun al acțiunilor majorității cetățenilor acestui stat și al forțelor politice democratice. Cu atât mai mult că implementarea *Aquis*-ului comunitar, raccordarea la sistemul de reglementări ale UE poate demara mult mai rapid, acestea fiind puse la dispoziție gata traduse în limba română. Menționăm și faptul că România e în mod firesc avocatul de încredere al Republicii Moldova la UE, iar țările membre ale UE tratează Republica Moldova cu simpatie și respect.

Integrarea pe multiple planuri a Republicii Moldova în UE e o necesitate vitală pentru societatea moldovenească, și, totodată, singura cale de evoluție spre normalitatea unei vieți economice și sociale demne, la standardele modernității europene. Și în domeniul cultural și spiritual efectele nu pot fi decât benefice, normele UE de protejare a patrimoniului material și imaterial fiind exacte și stricte. Dar mai întâi e necesar să fie reevaluat și refăcut întregul spectru de valori naționale (repunerea în circulație a operelor scriitorilor români din Basarabia interbelică poate fi un exemplu), cunoașterea adecvată a trecutului și trecerea la un climat de stabilitate în

sfera identității naționale. Poate că e timpul ca, după un sfert de veac de discuții inutile, clasa politică din Basarabia să lase în pace electorală problemele limbii române, ale lingvisticii, literaturii și istoriei, să le lase cu încredere în seama savanților lingviști, a istoricilor, a forurilor științifice și culturale (a Academiei Române și a Academia de Științe a Moldovei, a universităților, uniunilor profesionale de creație).

Ceea ce trebuie reglementat, prin voință politică și act legislativ, sunt măsurile de protecție a limbii oficiale a statului, protecție de poluare și denaturare (de când a dispărut din cadrul Guvernului Departamentul limbilor, străzile Chișinăului și ale altor orașe, spațiul public e invadat de texte agramate, astfel că doar în Republica Moldova autoturismele nu sunt „de vânzare” ci *se vând* pe ele însele, magazinele poartă pe frontispiciu anunțuri de felul „Ne-am deschis”, iar băncile comerciale vociferează cu glasul unor actori ambulanti: „Puterea stă în noi!”). Se impun, totodată, și reglementări privind utilizarea limbii oficiale în toate sferele vieții publice. Republica Moldova e singura țară din spațiul ex-sovietic unde reprezentanții aleși în organul reprezentativ suprem – Parlamentul – nu cunosc limba oficială a statului și, chiar și după un sfert de veac de la stabilirea prin lege a limbii oficiale, au nevoie de traducere simultană.

Limba maternă e caracteristica fundamentală a ființei, a fiecăruia în parte, dar și a colectivității, a entității, ea e chiar o entitate de putere făcătoare de ființă. Pierderea ei echivalează cu pierderea sinelui, cu neantizarea propriului eu și a entității, etnosului, națiunii din care facem parte. Să avem grijă de limba română și să o protejăm. De azi înainte și totdeauna! Așa să ne ajute Dumnezeu!

Chișinău, 31 august 2014, AȘM

LIMBA ROMÂNĂ VERSUS POLITICA

Ion HADÂRCĂ

Membbru corespondent al AȘM

Limba, Credința, Istoria și Armata sunt
Atlașii neobosiți, pe umerii cărora se ține
bolta albastră a Unității Naționale.

Ion Hadârcă

Onorat for academic!

Țin să mulțumesc din capul locului pentru onoarea ce mi s-a oferit de a colocvia astăzi în fața înaltului for academic!

La sugestia direcției Institutului de Filologie al AȘM și în urma discuțiilor purtate cu președintele AȘM, mi-am asumat până la urmă acest travaliu, onorabil și dificil totodată, de a aborda un subiect pasibil de un mai extins studiu monografic – raportul limbii cu puterea. Mi l-am asumat din două motive – unu: pentru că am fost martorul și participantul mai multor evenimente cruciale din istoria noastră recentă și doi: consemnăm, în aceste clipe, 25 de ani de la instituirea oficială și desfășurarea primei sărbători a Limbii Române și 20 de ani de la legiferarea Imnului de stat *Limba noastră*, prilej cu care, permiteți-mi, să Vă felicit și să ne felicităm reciproc!

În preludiul acestui discurs, pe fundalul unui regres vizibil în dinamica integrării noastre europene, a unui an vădit în declin sub aspect politic și economic, în același timp, dând Cezarului, adică Limbii Române, ce-i a Cezarului, mă frământă, ca și pe alții, sper, mai multe întrebări:

- Sunt 25 de ani de sărbătoare, dar întrebarea rămâne: OARE?
- Oare ne sărbătorim limba după cum ar merita-o?

– Oare o protejăm cum se cuvine și o înălțăm aievea prin faptele noastre?
– Oare nu i-au umbrît fața ei cea de icoană alte probleme ale cotidia-
nului?

În condițiile în care mai tolerăm, după sindromul ancestral al carului național cu două proțapuri, fenomenul cronic al dedublării: două limbi, două biserici, două direcții geostrategice, două oligarhii – una națională și alta pro-rusă, când înalți demnitari de stat și de partid declară că „din punct de vedere științific este limba română, dar, din punct de vedere politic, este moldovenească”, îndoielile continuă să mă frământe. Și totuși... Prin cultivarea forței morale și a puterii spiritual se pot învinge orice obstacole...

Chiar dacă mă încearcă uneori gândul să afirm că avem, în spațiul nostru, exact atâta limbă română, câtă independență avem! Paralelisme sunt circumstanțiale și modale.

Drumul biblic către libertate este egal cu drumul omului/neamului către propria sa identitate.

Poate că nimic mai mult nu consolidează o societate decât limba. Și poate că nimic mai mult nu dezbină indivizii unei societăți decât rătăcirile, cultivarea mankurtismului și înstrăinarea de propria limbă maternă.

Însă laptelui matern, ca și limbii materne, nimeni și niciodată nu are dreptul să le ceară pașaport de identitate!

Aceasta înseamnă dreptul de a sărbători o Limbă – capacitatea de a-i înălța permanent demnitatea și privilegiul de a o putea vorbi exemplar!

A

Aidoma anticilor Argonauți, avântați în căutarea Lânii de Aur, ne avântăm și noi în abordarea unui subiect nobil și complex, cu aură de limbă adamică – Limba Română!

Suntem adunați sub aceeași paradigmă providențială a Asului dublu nichitastănescian „de Acasă – Acasă” și în această dublă săgeată concentrică descifrăm intuiția marelui poet pentru unica direcție a „întemeierii ființiale”: „Patria mea este Limba Română”.

Nuanțele metaforice vin doar să revitalizeze în modernitate universul cuprinderii noastre arhetipale cu precizie matematică formulate de geniul eminescian: „De la Nistru pân’ la Tisa”.

Aspirația pulsionară a voutelor centripetentropice este una binară – între teluric și sublim.

În măsura evoluției, cunoașterii și a asumării propriiei noastre identități onto și gloto-ființiale, pro- pulsate spre Centru, aventura Eului se încarcă de noi și noi valențe polisemantice. Gustul cunoașterii este infinit și „pe mine mie redă-mă” nu are capăt.

Este exact ceea ce a intuit Mircea Eliade, sublimând/ aprofundând paradigma eminesciană, neschimbată în coordonatele ei arhetipale, dar vădindu-i alte fațete, iradiind spre abisul metafizic și dramatismul odiseei noastre în spațiu și timp: „De la Zamolxis la Genghis-Han!” Adică de la matricea cunoașterii pitagorice până la dramele rățăcirilor noastre cosmogonice, hiperboreene.

Într-o publicație recentă din *România literară* (12 aprilie 2013), *Un get la școala din Atena*, eseistul semnalează apariția în 1505, la Paris, a unui poem despre Zamolxis, zeul, profetul, medicul și preotul get, care s-a bucurat de o faimă deosebită în mediile renascentiste (Marsillio Ficino sau G. Pico della Mirandola), așezat și de Platon, alături de Zooastru, drept „înainte mergător al filozofiei de dinainte de filozofie”.

În *Charmides* Platon [1] scrie: „Prin urmare, mai ales sufletul se cade îngrijit, dacă avem de gând să aducem la o bună stare atât capul cât și restul trupului.

Iar sufletul (arăta Zamolxis – n.n.), dragul meu, se îngrijește cu nume descântece și descântecetele acestea nu sunt altceva decât rostirile frumoase. Din asemenea rostiri se iscă în suflete înțelepciunea”.

Din aceeași categorie a arheilor noștri face parte și miticul cântăreț trac Orpheus, numele căruia se descifrează prin *hōraios* „frumos” și „*phonē*” – voce sau „voce frumoasă”. Remarcăm aici totala simetrie semantică a calităților celor doi preoți antici ai rostirii tămăduitoare. Precum subliniază eleniștii, sunt „nume de autentică origine tracă, Zamolxis, figură mitică stând simetric în fața „sud-tracului” Orpheus, căci în această lumină l-au văzut mereu elinii pe cel din urmă” [2].

...Probabil, Alecsandri sau Alecu Russo, rătăcind prin munții Vrancei sau la poalele Ceahlăului, o fi fost tot în căutarea misteriosului Kogaionon, sanctuarul lui Zamolxis, descoperindu-i sufletul sfâșiat în coordonatele aceluiași topos: „Pe un picior de plai/ Pe-o gură de rai...”. De altfel, privită prin icoanele abia întrezărite ale arheilor noștri străbuni, preoți-filozofi și preoți-poeți ai rostirii ființiale, astfel și misterioasa metaforă „preoți – munții

mari” își găsește, în fine, adevărata-i sorginte mito-po(i)etică și arhetipal-ontologică, prin care am fost predestinați a fi.

B

Balada magicei mioare, precum se vede, continuă să-și arate capriciile, îndemnându-ne cu obstinație să ne raportăm mereu la același spațiu mioritic, blagian. Este la mijloc magnetismul unui stigmat genealogic sau pur și simplu e vorba de limitele propriiei noastre interpretări?

Ceea ce nu au prea relevat comentatorii *Mioriței* axați pe sindromul fratricidului sau al „mioritismului resemnării” este trama existențială a dedublării interne, acel fatidic *Jus Valahorum* ori spațiul al eșafodajului frizând neantizarea, căruia Eminescu îi opune *Rugă ciunea unui dac*, evident prosternat în templul lui Zamolxis pentru a-și revendica mântuirea sufletească și nemurirea.

Astfel cercul se închide, ajungem în punctul inițial al genomului nostru ființial.

Are dreptate Nicolae Dabija, îndemnând într-un recent eseu *Pe urmele Mioriței*, „Să nu dăm vina pe baladă pentru toate defectele noastre. Ea nu are nicio vină”.

Interpretarea ei orfică și zamolxiană este una corectă și coerentă. Și totuși...

* * *

Anna Ahmatova, eminenta poetă rusă și inspirata traducătoare din Eminescu, prin poemele sale *Requiem* și *Poemul fără erou*, a devenit un simbol al rezistenței totalitare, înfruntând cu stoicism împușcarea de către bolșevici a soțului ei – Nicolai Gumiliov – în timpul „teroarei roșii”, apoi – arestarea și deportarea fiului Lev Gumiliov. De ce-i invoc aici numele? Pentru că, spune legenda, un grup de scriitori basarabeni a vizitat-o după război, propunându-i să traducă perla noastră folclorică *Miorița*, precum îmi povestea regretatul Alexandru Cosmescu. Însă, ori mesagerii au fost incapabili să-i transmită sensul filozofic-transcendental al baladei, ori accentele contextului politic s-au suprapus, amplificându-i tulburarea și mirarea că balada ne-ar reprezenta emblematic, încât refuzul a fost unul categoric.

În schimb, am întâlnit mai târziu, în edițiile postume, un poem sugestiv al Annei Ahmatova, care pare a fi o replică indirectă la motivul mioritic

camuflat, probabil din motive de tact, precizez, cu referire la Marele Satrap, drept *Motiv armenesc*. Iată poemul în propria-mi traducere:

*Voi intran al tău vis drept vedenie –
Oaie neagră cu pas subțiat
Să tentreb behăind cu smerenie:
„O, Sultane, gustos ai cinat?”*

*Stăpânești, ca mărgeaua, tot cerul
Ocrotit de Allah cel slăvit...
Ția plăcut feciorașul meu, mielul,
Și copiilor tăi lea priit?”*

C

Un „Ce” esențial, ctitoricesc și catalizator al culturii, limbii și literaturii române, a adunat în corolarul Potcoavei sale de aur, nume și opere definitive pentru afirmarea unei conștiințe naționale distincte și a liberei cugetări de sine, în spiritul unei limbi viguroase ce-și revocă din negura vremurilor dreptul la existența suverană: *Codicele Voronețean*, *Catehismul* lui *Coresi*, *Cazania* sau *Cartea de învățătură românească*, *Cronicarii*, *Costin*, *Cantemir* etc.

Precum nota un mitropolit din timpul domniei lui Matei Basarab, anume ÎPS Ștefan, îngrijitor de tipărituri de cult în limba română: „...De vreme ce am spart pâcla neștiinței și am dres rânduialele și le-am prepus rumânește, pentr-aceea nu se cade vouă dreptilor mei fii ai Pravoslaviei să vă înponcișați și să vă scârbiți împotriva păstoriului vostru...” [3].

„Înponcișarea” împotriva limbii române, după cum se vede, are o istorie mai veche, cu diferite etape caracteristice pentru perioade și spații diverse.

În spațiul nostru de *cavernă*, precum îl definește acad. Mihai Cimpoi în eseul său *Basarabia sub steaua exilului*, istoria i-a rezervat limbii române rolul ingrat de „Cenușăreasă” care a tot dansat pe la sărbătorile Pa-latului, dar așa și nu a devenit Prințesa.

Toată această atitudine a puterii față de limba română, un ștab comunist din perioada mai nouă a dezbaterilor lingvistice a definit-o prin sfidătorul „Niet, niet i escio raz niet!” (Nu, nu și încă o dată nu!).

Și totuși, vorba lui Eminescu, „istoria lumii cugetă – deși încet, însă sigur și just” [4], adică obiectiv, am adăuga noi. Iar în lumina acestei obiecti-

viață adevărul despre limba română apare drept imuabil sub aspect axiologic și estetic este perfect împlinit: „Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce” [5].

D

Dosoftei, Cantemir, Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Kogălniceanu, Iorga, Stere, Eliade, Coșeriu, Mateevici, Lupașco – aceasta este constelația noastră călăuzitoare printre neprevăzutele recife ale istoriei!

Sub luminile ei protectoare spiritul își limpezește pornirile, cugetul își adâncește cărările gândului către întregirea Cuvântului, precum ne îndeamnă iubitul poet Dosoftei: „...Tu-ntemeiez cu cuvântul / De stă nemutat pământul. / Tu i-ai datu-i de mainte / Prăpatea de-mbrăcăminte (...) / Și le-ai pusu-le hotară. / Să nu dea din loc afară, / Ce să-ț ție-ntreg cuvântul, / Să nu-mpresure pământul” [6].

E

Marele Eminescu, într-o perfectă unitate zamolxiană de spirit și de limbă (a se citi – ființă – n. n.), subliniază: „...ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiințelor în deplinul înțeles al cuvântului. Și fiindcă spiritul și limba sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin” [7].

În același studiu programatic [*Se vorbește că în Consiliu...*] Eminescu conchide vizionar: „Așadar, idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbii strămoșești și a bisericii naționale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge, și cine știe dacă nu-i de preferat celei politice” [8] (!)

Iar în continuare Eminescu ne surprinde cu o fasciculă de intuiție psihologică și poetică, era să zic aproape vieriană, dacă am inversa în timp metaforele:

„Cei mai mulți oameni nu sunt meniți de a-și apropia rezultatele supreme ale științei, nu (sunt meniți) de a reprezenta ceva, dar fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc, de un razăm moral într-o lume a mizeriei și durerii, și acest tezaur i-l păstrează limba sa proprie și cărțile bisericești și mirene. În limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților

săi, bucuriile și nevoile semenilor săi. Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenеști, niciuna nu e lipsită de expresia concretă a simțirei și **numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin**” [9] (subl. n.).

Acestea sunt doar câteva din minunatele parabole eminesciene, reverberând în modernitate cu aceeași intensitate și prospețime de la început!

F

Ființa în devenire pătrunsă de un tulburător profetism mesianic se desprinde din scrisoarea surghiunitului Vanea Răutu către ai săi (eroul romanului lui Constantin Stere *În preajma revoluției*). Este o scrisoare simbolică, ce marchează și procesul „devenirii întru ființa de sine”, vorba lui Constantin Noica, de la Vanea Răutu la Ion Răutu, cel din străinătăți renăscut: „Țarismul (...) este incompatibil cu progresul omenirii. El constituie, prin sine însuși, o primejdie de moarte pentru toată civilizația, ca un imens rezervor al forțelor reacțiunii mondiale, care poate pune stavilă întregii propășiri sociale și politice din lume.

Răsturnarea imperialismului moscovit nu este dar o problemă internă a Rusiei. Este problema istoriei mondiale, este o condițiune de biruință a luminii asupra întunericului în lume, punctul de plecare, primul pas pentru asigurarea dezvoltării normale a omenirii. (...)

Suntem fii ai unei națiuni occidentale, înecate în întunericul și în haosul Orientului.

Pentru noi, mai mult ca pentru oricare alt neam, prăbușirea țarismului este însăși condițiunea noastră de viață.

Un român, revoluționar ori nu, trebuie să fie dușman de moarte al țarismului.

Statul român, indiferent de ideile oamenilor lui conducători, apare în cadrul istoriei mondiale ca un factor revoluționar, al cărui interes vital îl duce la luptă împotriva absolutismului moscovit.

Aceasta e misiunea istorică a neamului nostru... Ion Răutu” [10].

În anul aniversar Constantin Stere, aducând un pios omagiu marelui nostru înaintaș, îi vom sublinia încă o dată virtuțile patriotice, politice și publicistice, dar și deosebita-i vibrație poetică a vocii din memorabilul eseu dedicat înstrăinatului, pe atunci, poet al Ardealului Octavian Goga *Cântarea*

pătimirii noastre..., și, implicit, înstrăinatei Basarabii: „Înstrăinată-i Basarabia, cu limba de argint a Nistrului, cu străbunii codri ai Tigheciului, cu plaiurile Orheiului, cu dealurile Sorociei, cu Cetatea Albă și Hotinul, străjeri în curs de veacuri împotriva crivășului de miază-noapte” [11].

Este necesar să vorbim astăzi despre Stere și sterism ca o formă de refulare împotriva teroarei istoriei în toate formele ei de manifestare. Așa cum peste ani rămâne valabil îndemnul lui Stere: „Nicio picătură de forță morală nu se pierde în zădar. Aprindeți făclia!”

G

Genocidul etno-cultural a marcat profund ființa noastră istorică și doar prin lucrarea unui miracol ne putem explica păstrarea semnelor identitare, perpetua regenerare și sporadicele explozii de protest social sau de figuri carismatice împlinite în timp.

Genialul basarabean, marele lingvist Eugeniu Coșeriu, este una dintre asemenea figuri. Biografia și opera savantului sunt demne de vaste interpretări monografice. Din multitudinea studiilor coșeriene îmi sunt mai aproape trei lucrări, care vizează: „emergența” lingvistică și comparatistica (*Limba română în fața Occidentului*. Ed. Dacia, 1994); raporturile limbii române cu istoricitatea și contemporaneitatea din arealul balcano-basarabean (*Limba română – limbă romanică*. EAR, 2005) și excepționala monografie *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau* (Ed. Humanitas, 2011), lucrare pe care o consider cuprinzând adevărata dimensiune a universalității gândirii coșeriene.

Fără a intra în detalii, vom afirma, cu referire la subiectul nostru, doar atât. Autoritatea morală și prestigiul de savant al marelui Coșeriu instaurează definitiv excelența apodictică a Adevărului științific față de absurdul „moldovenisticii” expediate printr-o singură frază la gunoiștea vremii: „Cu câteva cleioance, cu câteva sârnicе și cu câțiva baistruci nu se face o limbă!” [12].

Dintr-o altă perspectivă, E. Coșeriu, mai puțin cunoscut ca poet, se destăinuie testamentar printr-o înălțătoare metaforă sanguină a calvarului nostru istoric:

„Din sângele nostru/ s-au hrănit atâtea popoare. / Din sângele nostrum / s-au născut / poeți și cărturari ruși. / Mai ruși decât rușii. / Din sângele nostrum / s-au născut / voievozi și regi maghiari, / hatmani de cazaci, /

frunțași albanezi, / frunțași sârbi, / frunțași kirghizi. / Din sângele nostrum / s-au născut / cârmuitori, eroi și vlădici greci. / Mai greci decât grecii. / Dar să nu vă temeți! / Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi – / sângele / pe care vi l-am dăruit / la nord și la sud de Dunăre! / Vă rugăm numai să nu ni-l cereți / și pe cel / pe care îl mai avem. / Lăsați-ne și nouă / măcar câteva picături / ca să ne putem înfățișa cu ele / ca noi înșine / la Judecata de Apoi”.

H

Un mare și vechi prieten al limbii și culturii române din Basarabia, cunoscutul romanist, prof. **Klaus Heitmann**, a adunat, în volumul său *Limba și politică în Republica Moldova*, cinci eseuri-studii sociolingvistice definitorii pentru înțelegerea raporturilor limbii și puterii în spațiul basarabean: *Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (Așanumita limbă și literatură moldovenească)*; *Româna: Moldoveneasca; Moldoveneasca sub semnul restructurării și al publicității*; *Limba și națiunea în Republica Moldova*; *Eminescu în Republica Sovietică Moldovenească*. Sunt studii din diverse perioade care, în mare măsură, au stârnit valuri puternice de campanii anti-heitmanniene din partea năimiților puterii vizate.

În primul și cel mai amplu studiu din anii '60 K. Heitmann diagnostichează fenomenul „moldovenismului” astfel: „Tendința românofilă era supusă atacurilor din partea acelor care se opuneau oricărui tip de împrumuturi din regatul burghez, chiar dacă ultimele erau pur lingvistice. În fine, ei au învins și au dictat din 1928 până în 1932. În timpul primului cincinal, un curs infailibil (*unbestritten*), așa cum l-a instaurat în gramatica sa L. A. Madan, conducătorul lor lingvistic (*Worifilhrer*). *Madanismul*, precum este numit acesta astăzi, a încercat să rupă toate legăturile limbii literare cu româna și cu moștenirea ei clasică și să formeze o limbă autohtonă. El poate fi definit ca o tendință spre o autarhie lingvistică absolută, ca o încercare de a elimina toate elementele străine, atât latinești și franceze, cât și rusești, și de a le înlocui prin formații pur moldovenești...

...„Limba norodului moldovenesc”, precum explica Madan (încât formularea sa servea în același timp drept exemplu pentru reforma lingvistică propagată de el). „În curgerea întregii istorii a estirii lui s’o diosăghit de limba valahianî (romînească) și: „Limba moldovenească, în cari grăiești amu norodul moldovenesc, esti limba sinistătătoari, diosăghitî di limba

românească, și sî diosăghești și di limba tuturor cărților moldovenesti, tipăriti pîn la organizarea R.A.S.S.M. ... Ceea ce a ieșit din „madanism” a fost o nemaiauzită formă de exprimare vulgarizatoare și rusticalizată (*rustikaliserete*), care, din cauza numeroaselor creații lingvistice artificiale, aproape că nu era înțeleasă de popor...” [13].

O mostră tipică de astfel de invenții pseudolingvistice este broșura lui V. Dembo editată la Tirișpolea *Basarabia în luptă împotriva apucătorilor* [14].

În opoziție cu dezideratele lui Mateevici: „Ștergeți slinul, mucegaiul”, aici cultivatorii de mucegai sunt în albia lor. Un exemplu din Cuvântul introductiv al opusculului citat: „La 4 frunzari (mai) anu 1929 s’o’mplinit cinci ani di zili din ziua di organizare formală a Obștii Băsărăbenilor în S.R.S.S. sub lozungu: Înălături mînilor ocupanților români dila Basarabia! (...) Broșura iasta-i scrisă după porunca Sfatului Țentral a Obștii. Zădacea ii di lămurit massilor largi a băsărăbenilor și muncitorilor din S.R.S.S. osăghirili temeinici a istoriiei și zădăcili Obștii Băsărăbenilor, etapurile di disfășurarea ii, în-sămănătata și lucru ii în lupta pintru slobozîrea Basarabiei, totalili mai vajnici a lucrului ista’n vremea trecutî și perspectivili ii în vremea di mai aproape în viitori (...). Sfatu Țăntal a Obștii Băsărăbenilor”.

Simptomatic este centrul geografic de unde erau stimulate asemenea chemări: „Moscova, aprelu anu 1929”.

Vom întregi demonstrația cu încă două-trei exemple tipice pentru direcțiile și pretențiile de atac ale „sfatnișilor”: „Deatâta hotărârea Comitetului Împlinitori Țăntal a Ucrainii, întemeietî pi voia și cerirea trăitorimii dispri organizarea R.A.S.S.M., este un act zăconic hotărîndu-i granița pîn la Prut și Dunărea cari dispărțasc Basarabia di România, vremelnic apu- catî di sluiitori” [15].

Sau, din *Programa avangardului organizat*: „Întâiu Siezd al Obștimii Băsărăbenilor s’o pitrecut la 9-10 florari anu 1925 în Moscova. El s-o dischis în ziua di împliniri 7 ani din vremea scoatirii hotărârii vînzătoare a Sfatu-Țării uzurpatnic dispri „unirea”, dispri „întorlocarea” Basarabiei cîtri mai cî s-a România” [16].

Iată și un „Lozung”: **Trăiascî Basarabia Sfatnicîntorlocatî cu RASSM!** [17] (Evident, toată scriitura în chirilice!)

După lectura acestei broșuri propagandistice antiromânești, am avut senzația revenirii de pe o altă planetă, ceva de genul *Planetei maimuțelor* de Pierre Boulle.

E o mostră ilustrativă a „pseudolingviștilor” de papură, înverșunați în inventarea limbii de grotă. O recomand, prioritar, zeloșilor teoreticieni ai celor două limbi identice, dar care, totuși, se deosebesc, vorba lui S. C. Grosu, fost lider comunist din perioada bătăliilor pentru limbă.

Unicul element pozitiv al acestei broșuri infecte este laitmotivul Basarabiei. După raptul din '40, s-a văzut cât costă grija „sfatnicilor” pentru Basarabia, din care, vai, a rămas mai mult o amintire amară. Astfel încât parabola eminesciană „a rosti numele Basarabia e una și aceeași cu a protesta contra dominațiunii rusești” astăzi mai are și dubla conotație, profundă și integratoare, a Basarabiei văduvite de cele 3 județe istorice în urma „slobozirii” tirișpoleano-moscovite...

I

Imnele identității noastre sunt complementare, paralele în anumite situații (politice, bineînțeles) și, tradițional, ele sunt două.

Este simbolic faptul că de Sărbătoarea unificatoare a Limbii Române din cele două state românești, în ziua de 31 august, pe Aleea Clasicilor din capitală, alături de Alexei Mateevici (care, apropo, a semnat și Mateescu!), se dezvelește solemn bustul poetului Andrei Mureșanu, autorul cutremurătorului poem *Un răsunet* care, suprapus fiind pe muzica lui Anton Pann, a devenit imnul *Deșteaptă-te, române!*

În calitatea mea de martor și actant al evenimentelor înălțătoare de la începutul anilor '90, pot mărturisi că anume imnul *Deșteaptă-te, române!*, ca și în anii 1917–1918, a fost acea melodie mobilizatoare a Mișcării de Eliberare Națională, motiv din care l-am propus drept imn de stat, imediat după adoptarea Declarației de Independență, astfel considerându-l parte integrantă a Declarației noastre întemeietoare. În această calitate imnul *Deșteaptă-te, române!* a funcționat o perioadă scurtă, de 4 ani, fiind anulat apoi pentru că stârnea alergia fostului președinte, cică tot era îndemnat să se deștepte!

Fiind complementar prin fondul său ideatic cu magnificul poem al preotului Alexei Mateevici, sper, totuși, ca *Deșteaptă-te, române!* să fie, până la urmă, recunoscut și legiferat, alături de imnul statului, în calitate de **imn național**, făcându-i-se, astfel, frățească dreptate în numele înaintașilor și pentru gloria urmașilor!

În același context, pentru a risipi și ultimele umbre ale dualismului „moldo-separatist”, insinuant și demolator de conștiință națională, voi încerca o decodificare hermeneutică a poemului mateevician, subliniind, din capul locului, că textul este în sine un imn închinat Limbii Române, iar imnul de stat *Limba noastră* a fost oficializat ca atare, legea fiind adoptată la 22 iulie 1995 și intrând în vigoare la data publicării în *Monitorul Oficial*, pe 17 august 1995, adică exact două decenii în urmă!

Dar, să revenim la contextul istoric al genezei poemului. În primăvara anului 1917, șeful Departamentului Învățământ public al guberniei Basarabia, G. Measoedov, declara cu impertinență, la primul Congres al învățătorilor basarabeni, că moldovenii din Basarabia nu pot avea școală națională, fiindcă ei nu au nici scrisul, nici limba lor. Ei sunt un popor ca și samoezii (sic! – Samoedov rimează cu Measoedov!) și, deci, trebuie să învețe numai în limba rusă.

Această ofensă a fost suportată cu greu de învățătorii basarabeni și, poate, cel mai revoltat s-a arătat a fi Ion Buzdugan, fost învățător, unul din ctitoriile Marii Uniri, iar în acel moment – simplul soldat în armata rusă. El a adus o Biblie (presupunem că a fost chiar ediția lui Bănulescu-Bodoni din 1819 editată la St-Petersburg, cu caractere latine, care relua, de fapt, Biblia Cantacuzino-Milescu de la 1688) și a demonstrat-o asistenței, declarând: „Cum se poate afirma că moldovenii nu au limbă când noi avem Biblie în limba noastră? Oare într-o Biblie nu sunt suficiente cuvinte pentru comunicarea unui popor?” Precum notează și Iurie Colesnic în *Basarabia necunoscută*: „Ion Buzdugan a adus celui în cauză o Biblie mare, veche, spunându-i să numere cuvintele, să cunoască litera scrisului nostru și să se convingă că avem o cultură cu care ne putem mândri”! [18]

Probabil că scena, urmărită sau repovestită, a aprins imaginația poetică a preotului Mateevici, la rândul-i amintindu-și cu emoție cum, elev fiind, a plâns la Seminarul Teologic din Chișinău, atunci când dascălul lui de română, Gr. Constantinescu, elev și el al ÎPS Mitropolitul Iosif Naniescu, i-a recitat, pentru prima dată, poemul lui George Sion „Mult e dulce și frumoasă / limba ce-o vorbim...” Tocmai de aici survine impulsul pentru „limba vechilor cazanii”!

Și atunci s-au declanșat miraculoasele energii ale inspirației:

*Limba noastră îi aleasă
Să ridice slavă ceruri,
Să ne spuie hram și acasă
Veșnicele adevăruri.*

Am reprodus întocmai strofa a șaptea din poem, cea cu ghinion, exilată în perioada ateist-comunistă pentru hram și slavă cerească! Dar greul semantic al mesajului e-n cuprinsul Adevărului! Adevărul, doar Adevărul și întregul Adevăr despre Limbă, pe care l-a rostit chiar Alexei Mateevici în fața Congresului învățătorilor: „**N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului ca să nu mai vorbim degeaba!**” (subl. n.) [19].

Câteva precizări și comentarii ar mai fi necesare, nu cu pretenții de a-l redacta, păzească sfântul, pe Mateevici, dar pentru corelarea sensurilor metaforice din text / context istoric spre o mai aprofundată înțelegere:

*Limba noastrăi foc ce arde
Întrun neam ce fără veste
Sa trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste.*

„Neamul fără veste” evident semnalează ieșirea din anonimat, din neantul istoric, „focul limbii” fiind energia magică ce alimentează conștiința identitară, iar „viteazul din poveste” trimite sugestiv la basmul lui Ispirescu *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Bineînțeles, este implicită și complementaritatea chemării la „Deșteaptă-te!”.

Un catren emblematic, cu metafore ermetice, este:

*Înviațivă dar graiul
Ruginit de multă vreme,
Ștergeți slinul, mucegaiul
Al uitării'n care geme.*

Logica adevărului spune că în uitare, mai curând, se zace, iar sub jug, în robie, se geme!

Deci „al uitării” este echivalentul semantic „al robiei”, iar „Ruginit de multă vreme” sugerează clar perioada de peste un veac (atunci!) a aflării Basarabiei sub ocupația țaristă. Presupunem că anume condiția înrobirii gemute a limbii române, alungate din administrație, școli și biserici, a sugerat-o poetul, nedorind, poate în acel timp, să îngroașe prea mult tușele protestatare.

Și în final, ultima strofă, care preia, mesianic, leitmotivul deșteptării:

*Răsăriva o comoară
În adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.*

„Înfundată” aici cu sensul de oprimată, înrobită, sechestrată ori burdușită în unghere carcerale, iar sintagma deplină „în adâncuri înfundată” mai poate fi interpretată și din perspectiva valurilor de oprimări, surghiunuri care au fost (cazul Stere, de pildă!) sau care ar putea să urmeze, deci, subtextul sintagmei „În Siberii înfundată” se citește cu de la sine putere. Or, a înfunda ceva sau pe cineva, tocmai aceasta înseamnă, a interzice, a condamna la robie, uitare și dispariție totală!

În sens invers „șiragul de piatră rară pe moșie revărsată” este revenirea din exod, reîntoarcerea, revărsarea în albia cea mare a fluviului nestăvilat al Limbii Române, renașterea și deplina ei înflorire!

Imnul *Limba noastră*, cu cele 12 strofe ca 12 apostoli!, închinat cu pietate ființei întemeietoare a celei ce vorbește „graiul pâinii” și doinește eminescian cu „Nistrul lin ce-n valuri pierde / ai Luceferilor sfeșnici” nu poate fi decât o odă fără seamăn pentru și numai pentru Limba Română!

Oda aceasta s-a născut dintr-un secol de protest tacit și suferință mocnindă, ea nu este un bocet umil, cum ar vedea-o unii, ea este o Replică imbatabilă, demnă și nobilă adresată Puterilor opresoare într-o veșnică ținere și luare aminte!

Î

În studiul său *Primele victime românești ale bolșevismului. Basarabia sub ocupația Armatei Roșii în 1940-1941* [20], cercetătorul Leontin Negru distinge patru tipuri de asimilare după principiul „Moscova nu crede în lacrimi”. Acestea fiind: agresiunea militară, agresiunea ideologică, agresiunea etno-politică și **agresiunea etno-culturală** (subl. n.). Formele agresiunii etno-culturale au vizat, mai ales, biserica purtătoare a credinței strămoșești, spiritul și cultura (limba) ca piloni esențiali ai conștiinței identitare.

Din primele zile ale invaziei, sovieticii au impus propriul regim politic rigid, de tip stalinist, contribuind din plin la distrugerea tradiției românești din stânga Prutului, principalul scop fiind transformarea etno-culturală și

mentală a românilor basarabeni în cetățeni sovietici prin îndepărtarea de valorile culturale tradiționale.

Dacă începutul colectivizării agriculturii a determinat încetinirea până la dispariție a ritmului existenței materiale a satului patriarhal, distrugerea Bisericii a subminat profund caracterul fundamental conservator al țărânimii. Multe biserici au fost transformate în dormitoare pentru trupele sovietice, magazii ori săli de spectacole, sau pur și simplu închise, din cauza evacuării preoților în România. Unii slujitori ai bisericii au ales să-și ducă până la capăt misiunea și să propovăduiască mai departe cuvântul Evangheliei chiar în condițiile vitrege din noua provincie sovietică, în care începea să-și facă simțită prezența ateismul, ca doctrină de stat.

Spiritul și cultura românească au fost supuse unei puternice presiuni din partea ocupanților sovietici. A fost interzisă scrierea cu caractere latine, iar vorbitorii de limbă română s-au transformat, în mod artificial, în vorbitori de limbă „moldovenească”, totodată impunându-li-se alfabetul chirilic. Prin decizii speciale, în întreg teritoriul de la est de Prut a fost introdusă o cenzură dură în privința instituțiilor de cultură și învățământului. Cadrelor didactice românești le-a fost impusă reeducarea în spirit comunist, fiind interzise cu desăvârșire vorbirea limbii române în școli, utilizarea icoanelor sau participarea la serviciul divin [21].

Este un diagnostic exact ce nu are nevoie de comentarii în plus.

J

Jugul și jegul istoriei greu se înlătură și se spală.

Asanarea vine doar atunci când lacrima și ruga se sprijină pe Cartea Adevărului...

După o amplă investigație a arhivelor sovietice, în fundamentalu-i studiu *Fereștemă, Doamne, de prieteni... // Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, fidelul nostru prieten Larry L. Watts subliniază: „După ocuparea Basarabiei, în 1940, toate proprietățile au fost expropriate și a fost implementat un program de deznaționalizare și rusificare: începând cu interzicerea alfabetului latin, închiderea tuturor școlilor laice și confesionale românești, inclusiv transferarea Bisericii Ortodoxe de la Mitropolia Română a Basarabiei – din care făcuse parte începând cu secolul al XIV-lea – la Patriarhia Rusă, anulând un element fundamental al organizării comunitare și al conștiinței naționale” [22].

Carierele lui Hrușciiov, Brejnev și Cernenko reflectă de asemenea preocuparea sovietică pentru România și Basarabia. Hrușciiov cel istoricește responsabil direct de dezbinarea Basarabiei a lucrat sub conducerea lui Cristian Rakovski între 1919–1920. În calitate de prim-secretar al Ucrainei a luat parte activă în 1940 la „eliberarea Basarabiei” pentru „a ne recâștiga teritoriile istorice, care ne-au fost violate de monarhia română după revoluția din octombrie”.

„Între 1950–1952 Brejnev a devenit prim-secretar al Moldovei responsabil de încorporarea și sovietizarea teritoriilor românești. Șeful propagandei sale din Moldova era Constantin Cernenko. Date fiind operațiunile antiromânești conduse de Lenin și de Stalin, 5 din cei 6 conducători sovietici de dinaintea lui Gorbaciov fuseseră direct implicați în anexarea teritoriilor românești și în deznaționalizarea populației românești” [23].

Concluzia, după demonstrațiile lui Larry L. Watts, este că de la Lenin-Stalin până la Voronin-Dodon (alias Putin), politica imperiului rus față de Basarabia a rămas neschimbată. Și nu numai față de Basarabia, precum arată evenimentele din Ucraina.

K

Kogălniceanu ne învață că misia noastră este de a stărui, iar nu de a ne văicăra...

Însă vremurile sub care am vremuit ne-au pregătit, de cele mai dese ori, asemenea încercări, încât nici plânsul, nici stăruința păreau a nu ne mai fi de niciun folos. Deportările, foametea, colectivizarea forțată, deznaționalizarea, genocidul și raptul teritorial s-au ținut lanț de ființa acestui pământ. Iar ființa s-a ținut cu tot dinadinsul de viață și de limba în care a continuat să-și depene ursita.

...S-ar părea să nu fie nicio legătură între Kogălniceanu, Kolâma, Krasnoiarsk și Kant. Și, cu toate acestea, legătura există. Este una a confruntării spațiului spiritual cu cel carceral, prin care au fost nevoiți să treacă mulți cărturari basarabeni și nu numai. Exilatul Nicolae Costenco este unul dintre ei și unul dintre acei care, tocmai pentru apărarea limbii române, a avut de pățimit! Iată ce scrie din Dudinka, ținutul Krasnoiarsk, exilatul Costenco: „În 1941, în februarie, la o ședință în clădirea Comitetului Central al partidului, la care a asistat Hrușciiov (...), am ridicat problema limbii

moldovenești, supunând unei critici dezastruoase limba adusă de către cei câțiva *deiateli* (activiști – n. n.) cu merite în literele pseudomoldave de peste Nistru” [24].

În altă scrisoare către tatăl său vitreg (avocatul refugiat în România, Theodor Păduraru, din Țăplești raionul Sângerei), Costenco scria: „Citesc *Letopiseștele Țării Moldovei* (editate de Kogălniceanu – n. n.). Încă o dată profunde mulțumiri fratelui Tolea pentru această carte care face cât toată burduhoasa împărăție sovietică pentru mine!” [25].

Atât numele și traseul siberian al scriitorului Nicolae Costenco, cât și cele ale lui Constantin Stere, care-și salva spiritul exilat, studiindu-i pe Kant, Avenarius, Comté sau Schopenhauer [26] (a se vedea eseul lui Stere *Încercări filozofice* scris în închisorile siberiene!); dar și ale altor multiple personalități sunt evocate de consăngeanul nostru de la Rădoaia Vadim Ștefan Pirogan în amintirile sale *Cu gândul la tine, Basarabia mea* (1995), *Pe drumurile pribegiei* (1999) și *Timpuri și oameni* (2001). Pantelimon Halippa, Anton Crihan și fiul său Dumitru Crihan, Valeriu Gafencu, Sergiu Grossu, An. Ignatenoc, Eugeniu Coșeriu, Ecaterina Cucu-Chele, Constantin Țabârnă, Mihai Dolgan, Alexandru Muruziuc sunt doar câteva nume din galeria celor evocați. I-am menționat aici, surprinzându-mă, în timpul lecturii, la gândul că aș putea vorbi despre destinele limbii române și drama neamului nostru doar prin aceste destine, majoritatea dintre ei fiindu-mi copământeni. Despre fiecare dintre ei, purtători de glorie sau anonimi, merită să se scrie romane întregi. Ecaterina Cucu-Chele, profesoara mea din clasele primare, poate fi considerată o altă Anița Nandriș a Basarabiei, povestindu-și calvarul în cartea sa de memorii [27].

Revenim la Vadim Pirogan, pentru zguduitoră și mărturisire despre scrisoarea de mesteacăn a părintelui său ca formulă extremă de expresie a limbii noastre trecute și ea prin sârmele, bărcile și etapele Gulagului: „Într-o zi am primit o scrisoare stranie, scrisă pe o bucățică de coajă de mesteacăn, presată, ca o carte poștală... Cine putea să-mi scrie? Cu mâinile tremurânde de emoție, am luat scrisoarea și am început s-o descifrez. Doamne! Ce fericire! Scrisoare de la tatăl meu! Vasăzică e viu! Trăiește! [28]

În scurta scrisoare pe coajă de mesteacăn sârma- nului meu părinte scria: „Dragul meu fiu, am aflat de la Iulia Ivanovna și de la Tolic, că ești viu și în curând vei fi eliberat... Te vei întoarce acasă, în Basarabia noastră scumpă și

iubită, pe pământul nostru natal (...). Dacă nu ne vom întâlni, să știi – ultimele gânduri ale mele vor fi pentru voi, copiii mei (...)

*Tatăl tău Ștefan,
Lagărul Ivdel, colonia „Pervaia plotina”.*

(...) Peste o lună, am primit o scrisorică de la fratele meu, din rezervația Pudino, care mi-a comunicat [29]: „Dragă Vadic, tatăl nostru nu mai este. A murit de foame în lagărul sovietic Ivdel. Să nu-l uiți!”

Dacă s-ar fi păstrat, această scrisoare pe coajă de mesteacăn ar fi devenit un tulburător monument al limbii române încarcerate!

L

Limba foametei este una dintre cele mai greu traductibile în toate graiurile pământului și ale tuturor neamurilor care au trecut prin acest calvar, impus de imperiul răului. Tabloul Holodomorului din Ucraina, pe care eu personal îl traduc prin **Foameomor**, descris de scriitorul disident, Vasili Grossman, în romanul *Panta rei*, este cutremurător și explică, în fond, actuala rezistență eroică a ucrainenilor în fața noii agresiuni răsăritene:

„A urmat execuția prin înfometare. (...), povestește un supraviețuitor:

Cum a fost? După deschiaburire terenurile arabile au scăzut simțitor și recolta s-a micșorat foarte mult. Dar se dădeau informări cum că, fără culaci, viața noastră a înflorit așa dintr-o dată. Sovietul sătesc mințea la raion, raionul – la regiune, regiunea – la Moscova. Și se dădeau rapoarte despre viața noastră fericită ca să se bucure Stalin, cum că toată țara o să se scalde în grânele colhozurilor. (...)

Cine a iscălit omorul acela în masă? Mă gândesc deseori – oare chiar Stalin? Cred că un asemenea ordin n-a mai fost dat de când este pe lumea asta Rusia. Nu numai țarul, dar nici tătarii, nici ocupanții nemți n-au iscălit vreodată un asemenea ordin. Iar ordinul a fost: să fie omorâți prin foamete țăranii din Ucraina, de pe Don, din Cuban, omorâți cu copii mici cu tot. Indicația era să se rechiziționeze totul, până și fondul de însămânțare. Căutau grâne de parcă nu pâine căutau, ci bombe, mitraliere. Au răscolit pământul cu baionetele, toate beciurile le-au săpat, toate podelele le-au smuls, toate grădinile le-au scormonit. Unora le-au luat și grâul pe care îl aveau în casă – în câte o ulcea, în câte o covată. Unei femei i-au confiscat o pâine gata coaptă, au încărcat o căruță și au dus și pâinea la raion.

Carele scârțâiau zi și noapte, praful ridica nori deși deasupra pământului, silozuri nu existau, grânele se depozitau pe pământ și erau păzite de santinele. Spre iarnă, de la ploi, grâul s-a umezit, a început să se încingă – n-avea Puterea Sovietică nici pânză de cort destulă, ca să acopere pâinea luată de la mujici.

Și după ce au mai adus încă grâne de prin sate, s-a ridicat un praf, de parcă totul era în fum: și sat, și câmp, și luna în toiul nopții. Unul și-a ieșit din minți: ardem, striga, arde cerul, arde pământul. Nu, cerul nu ardea, viața noastră se mistuia în foc.

Și uite, atunci am înțeles eu că pentru Puterea Sovietică cel mai important e planul. Îndeplinește planul! Predă cotele! **În primul rând – statul! Iar oamenii – un zero fără băț înainte**” [30] (subl. n.).

Este o prefață sugestivă la tabloul groazei care a lovit și satele basarabene după război, înaintea colectivizării forțate.

Ca într-un spectacol funebru, regizorul **Ion Ungureanu** este obsedat de imaginea apocaliptică a foametei, amintindu-și cu durere: „...S-au concentrate alături, aceste trei zile de război și cele șase luni de foamete – ca doi frați gemeni, crescuți din aceeași rădăcină. În sinea mea, suprapun aceste imagini și am senzația clară că am văzut fața diavolului – un chip fără trăsături, o forță neagră, grea, năvălind peste tine, ce te îneacă, te nimicește ca om, ca ființă... După foamete mă urmărea în permanență acest tablou: ceva întunecat se abate peste mine, și-mi dau seama, în vis, fără să-i spun pe nume, că ăsta-i diavolul. Și-mi amintesc că mama-mi spunea că trebuie să-mi fac semnul crucii, și atunci o să mă salvez...” [31].

Cineastul **Pavel Bălan** utilizează limbajul cinematografic, pictural, al imaginilor de infern: „O chestier îngrozitoare: vedeai cum se pornește și nu merge ca omul, ci în patru labe și păștea iarbă. Un asemenea coșmar n-am văzut nici chiar în tablourile de groază ale lui Pieter Brueghel sau Bosch” [32].

În prefața sa la *Cartea foametei* [33], scriitorul **Ion Druță** distinge și o altă manifestare sugestivă a limbajului – *glasul interior*: „I se întâmplă (...) neamului să treacă prin multe, se chinuie și el cu mintea și sufletul pentru a se dumiri ce și cum. Cunoaște și neamul anumite clipe de luminare, îi șoptește și lui îngerul la ureche din când în când. Vin însă vremuri

de mare cumpănă, când cugetul neamului și judecata lui, înfierbântate de durere, rămân umbrite, întunecate. Și atunci când neamul trece prin mari zguduiri, umplându-și țarina cu morminte, atunci forța întregii obști, cugetul neamului sunt datori să facă hronicul celor prin care s-a trecut. (...) Din păcate, tot mai des și mai des se întâmplă, ca și cugetul neamului să fie luat de evenimente și împrejurări din urmă, așa că nu se poate dumiri asupra lor, nu le poate da de capăt. Și atunci amuțește glasul interior. De șoptit la ureche nimeni nu îi mai șoptește. Astfel apar în istoria neamurilor nodurile cele mai mari ori, cum li se mai zice, spațiile albe. Atunci când se adună prea multe noduri și prea multe spații, se mănhește sufletul, se posomorăște neamul la față. Începe decăderea, degradarea, degenerarea”.

Câteva precizări s-ar cere la amara constatare a maestrului Ion Druță. Că „nodurile” (și piedicile, adăugăm noi), produse de constrângerea Spațiului, „posomorăsc neamul la față”, tocmai ca rezultat al procesului de „degenerare” prin denaționalizare, urmărit de puterile ostile lui.

M

„Moldovenismul” afecta cel mai mult creația scriitorilor basarabeni, de aceea arma scrisului, limba literară, întotdeauna a fost o problemă majoră pentru ei... Un eveniment important în istoria noastră modernă de luptă pentru adevărul limbii române îl constituie Congresul III al Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965), adică jumătate de secol în urmă, unde, pentru prima dată după război, s-a abordat problema revenirii la grafia latină. Congresul a fost etichetat de către putere drept „naționalist” (în special, pentru luările de cuvânt ale lui A. Busuioc, M. Cimpoi, directorul școlii din Râșcani L. Colibaba, P. Osmotescu ș. a.) [34] și blamat în „colectivele de oameni ai muncii” după cutumele partinice.

Vom ilustra acest eveniment prin reacția violentă a puterii, soldată cu demiteri, înăsprirea cenzurii, interdicții de publicare, închiderea librăriei de carte românească „Drujba”, exoduri, chiar tragedii umane (cazul Ion Vasilenco).

La 29 noiembrie, Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PC din Moldova, adresează CC al PCUS o scrisoare [35], în care semnalează „o serie de situații negative”, „naționaliste”, manifestate în rândul unei părți a intelectualității din RSS Moldovenească, îndeosebi al scriitorilor. Semnatarul pune

în evidență abordarea de pe poziții naționaliste a problemelor referitoare la cultivarea „limbii și literaturii moldovenești”, conservarea monumentelor naționale de cultură, disputa pe marginea grafiei chirilice și latine, originea moldovenilor etc.: „(...) Declarația [36] cunoscută a lui Mao Tze-dun cu privire la Basarabia, editarea în România a unor cărți în care este denaturat trecutul istoric al Moldovei, intensificarea propagandei burgheze în jurul acestor chestiuni, creșterea afluxului de literatură străină, burgheză, în republică au generat unele tendințe în rândul unei anumite părți a intelectualității din RSS Moldovenească, despre care am informat deja verbal CC al PCUS... În modul cel mai pregnant acest lucru s-a manifestat în unele luări de cuvânt la Congresul Scriitorilor din Moldova, care a avut loc în zilele de 14-15 octombrie a. c. (1965 – n. n.)

Unii participanți la Congresul Scriitorilor, în principal tovarășii tineri Busuioc, Malarciuc, Druță, Osmotescu au abordat în principiu corect problemele necesității dezvoltării limbii moldovenești, îmbunătățirii manualelor, conservării monumentelor de cultură, iar alții au abordat în mod premeditat, pe un ton naționalist neajunsurile în această privință. Din rândul exemplurilor obișnuite, nesemnificative, ale unor asemenea neajunsuri au fost trase concluzii care ținteau departe, referitoare la ignorarea particularităților naționale, atitudinea lipsită de grijă față de dezvoltarea și răspândirea literaturii moldovenești, păstrarea monumentelor (...).

Ignorând faptele și condițiile istorice privind formarea națiunii moldovenești și a limbii moldovenești, precum și opinia larg răspândită în lumea științifică, unii scriitori afirmă necesitatea înlocuirii grafiei rusești (slave) cu grafia latină. S-a subliniat, totodată, apartenența moldovenilor la națiunile de origine romană (sic!), iar în unele luări de cuvânt s-au strecurat stări de spirit proromânești. Scriitorul Druță a declarat că nu trebuie să se manifeste grabă în ridicarea unui zid chinezesc între Moldova și România.

Reține în mod deosebit atenția faptul că declarațiile referitoare la grafie, schimbarea denumirilor străzilor, reclamelor au fost primite cu aplauze de către o anumită parte a Congresului și, dimpotrivă, aceeași parte a manifestat o stare de intoleranță față de cuvântările în care oratorii demonstrau inconsistența propunerilor avansate cu privire la schimbarea grafiei lor” (...), raporta alarmat satrapul local către Centrul puterii, probabil, pentru a obține noi indicații întru cultivarea românofobiei.

În ansamblu, se mai raporta: „starea moral-politică din republică este normală. În rândul muncitorilor și a colhoznicilor nu există și nu au fost sesizate vreun fel de manifestări politice negative. Poporul moldovenesc este mai strâns unit ca niciodată în jurul partidului leninist iubit, se bucură etc. (...) Oamenii muncii din agricultură au depășit planul de livrări către stat a cerealelor, florii soarelui, laptelui, strugurilor și încheie îndeplinirea planurilor de livrări la alte produse (...)” [37].

Idilică imagine căreia doar prezența scriitorilor și a grafiei latine îi tulbura armonia! Impactul în timp a măsurilor draconice impuse de Putere a fost dezastruos! Ghilotinarea cărților *Din tatăl meu* de Gheorghe Malarciuc, *Descântec în alb și negru* de Dumitru Matcovschi, *Săgeți* de Petru Cărare, *Temerea de obișnuință* de Mihail Ion Cibotaru, *De pe două margini de război* de Ion Vatananu, *Hora Unirii* de Gheorghe Cutasevici ș. a.

Surprinzător e că a mai existat și un demers în scris, semnat de către „Un grup de participanți la Congres, 15 oct. 1965”, înmănat Președintelui Prezidiului Congresului Andrei Lupan și lăsat (evident) fără răspuns. Un demers în care se cerea expres să se renunțe la „concepția greșită și dăunătoare (dezaprobată azi de oamenii de știință competenți din alte părți), precum că limba moldovenească și limba română ar fi două limbi diferite”, fiind „justificată ideea și cererea exprimată ieri la Congres de către un grup de vorbitori (P. Osmotescu ș.a.) despre necesitatea reabilitării alfabetului latin” [38].

Făcând totalurile aceluia congres istoric, care semnala, în fond, eșecul întregii perioade a „dezghețului hrușciovist”, scriitorul Vladimir Beșleagă punctează cu tristețe, în cartea domniei sale: „Astăzi, la o distanță de aproape patru decenii de la cele recapitulate în aceste pagini, după o nouă magnifică explozie a conștiinței românești pe aceste străvechi meleaguri rupte cu forța de matca românismului, ne dăm seama cu tristețe că iarăși suntem nevoiți să ne confruntăm cu aceeași veche durere: de a ne dovedi identitatea de români în istorie și în actualitate, de a demonstra că vorbim și scriem o singură limbă dimpreună cu frații noștri din Țară și de pretutindeni în lume – limba română – că avem a lupta cu aceleași teorii de fabricație colonialistă țaristo-sovietică prin care forțele neocomuniste restauratoare ne împing din ce în ce mai mult în îmbrățișarea fatală a nesățiosului și sângerosului monstru imperial din răsărit” [39].

N

Nexurile timpului sunt aleatorii. Multe s-au ascuns în albiile mlăștinoase. Numai constituirea Mișcării de Eliberare Națională și convocarea Marii Adunări Naționale, la 27 august 1989, au făcut posibile anumite progrese în trezirea conștiinței naționale...

Pentru a schița mai perceptibil atmosfera istoricei Sesiuni a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, care a adoptat Legile cu privire la limba de stat, despre funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM și de revenire la grafia latină, vom spiciu câteva idei/crâmpoie din dezbaterile pe marginea rapoartelor de bază.

Iu. V. Blohin, liderul Interfrontului și unul dintre cei mai învredăriți promotori ai „internationalismului” de tip colonialist sovietic, îi reproșă președintelui Snegur:

„Dumneavoastră, ca președinte, sunteți chemat să apărați **interesele tuturor popoarelor care locuiesc în Moldova** sau numai a(le) (n. n.) unei părți din populația ei – interesele poporului moldovenesc? Probabil că răspunsul la această întrebare este simplu – **interesele tuturor popoarelor**”...[40].

Reținem de aici și prima încercare de federalizare a RSSM prin instituirea unei Camere a Naționalităților, adică a unui Parlament bicameral! „(...) pentru adoptarea unor hotărâri echilibrate, care să țină seama de interesele tuturor, sprijin cererea de a se crea în componența Sovietului Suprem al RSS Moldovenești **camera naționalităților** (subl. n.), în care toate naționalitățile republicii să fie reprezentate nu după principiul numeric, ci pe baza reprezentării egale” [41].

Poetul **Gr. P. Vieru**, deputat al poporului al Uniunii RSS, le reproșă interfrontiștilor următoarele: „De ce, mă rog, a învăța limba rusă este un lucru aureolat de spiritul leninist, iar a deprinde limba poporului, care v-a primit omeneste în mijlocul său, este ceva pătruns de duhul stalinist?.. Eu doresc să vă spun că războiul al doilea mondial l-am câștigat cu toții împreună: și rușii, și ucrainenii, și belorușii, și moldovenii, și uzbekii, și, de ce nu, americanii și englezii... și dacă nu l-am fi câștigat împreună, eu cred că tovarășii, care ne jignesc la fiecare pas, ar fi vorbit poate astăzi nemțește. Și ar fi cerșit și ei statalitatea limbii ruse și alfabetul chirilic” [42].

Deputatul **N. G. Cegurko** expunea, în fond, punctul de vedere al greviștilor tiraspoleni: „A decreta în RSS Moldovenească drept limbi de stat limba moldovenească și limba rusă. A asigura un bilingvism real și a le acorda Sovietelor locale de deputați ai poporului și consiliilor colectivelor de muncă dreptul de a alege ce limbă să folosească în viața economică și social- culturală. A înainta proiectul Legii cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină pentru o discuție cu participarea întregului popor și a adopta numai în urma unui referendum genera”[43].

Profesorul **Nicolae Mătcaș**, membru al grupurilor de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbi, a avut una dintre cele mai tranșante și mai argumentate intervenții: „(...) Ca acasă trebuie să se simtă cel care este cu adevărat acasă, iar cel care și-a făcut casă cu mine, pe pământul meu strămoșesc, se va simți ca acasă, fiți de acord, numai dacă se va acomoda la legile casei, dacă le va respecta. Aici, dacă se va integra în viața spirituală (deci, și în cea lingvistică) a noii sale case” [44]. „Este (...) după ferma mea convingere și de-a dreptul amoral să deții un post, fără a cunoaște limba unei întregi națiuni, a unui întreg grup etnic, ce-și păstrează limba ca lumina ochilor, impunându-i-o pe a ta. Mai mult decât atât: este o încălcare a dreptului constituțional nu al unui singur cetățean, ci al unei întregi comunități etnice, al unui întreg popor. Gândiți-vă la situația existentă astăzi în republica noastră și spuneți sincer, dacă nu cumva ați atestat tocmai atari cazuri de încălcare a dreptului constituțional al unui întreg popor, al unei întregi populații, al unui întreg grup etnic compact? Proiectele de legi și-au pus scopul să lichideze atari fărădelegi o dată și pentru totdeauna” [45].

Sesiunea se desfășura în condiții de maximă agitație și interes general, cu greve în stânga Nistrului, cu ciocniri violente cu miliția sovietică în fața Teatrului de Operă și Balet, cu întreruperi, reluări, transmisiuni în direct și un fluviu permanent de zeci și sute de telegrame de protest și susținere.

Impresia generală e că de atunci, din 1989, Tiraspolul așa și nu a ieșit din greva împotriva limbii noastre! Se știe că îndată după încheierea lucrărilor Sesiunii, la Tiraspol s-au declanșat, cu sprijinul Moscovei, sfidătoarele greve împotriva limbii române ale așa-ziselor „colective de muncitori” înarmate până-n dinți.

În acele zile fierbinți, împreună cu deputatul poporului din URSS, Constantin Oboroc, ne-am deplasat la Moscova pentru a-i solicita președintelui

Sovietului Suprem al URSS, Anatolii Lukianov, să-și tempereze conaționalii. Acolo, la Moscova, bineînțeles că nu ne-am ales cu nimic, însă, pe un exemplar „împrumutat” de către C. Oboroc din cancelaria „putcistului” Lukianov sta pusă clar rezoluția pentru demersul „Interfrontului”: „Oplata OSTC”! Adică, a se plăti toți greviștii!!!

Și iată că iluziile Sesiunii a III-ea s-au spulberat demult, alegându-ne doar cu amintirea...

„Uneori, remarca undeva Ion Ungureanu, o victorie poate deveni mai periculoasă decât o înfrângere. Nefiind la înălțimea momentului, putem compromite o victorie, pe când o înfrângere te mobilizează, te învață ce să faci ca să câștigi întreg războiul, nu doar o luptă.”

Cu atât mai mult, zicem noi, că nu a fost o victorie completă, a fost una conjuncturală și ezitantă, lăsând loc interpretărilor și compromisurilor care, în timp, au redus la minimum ceea ce s-a crezut a fi un maximum de câștig. Astfel, resuscitarea moldovenismului ca doctrină oficială la Congresul „Casa noastră – Republica Moldova” din 1994 va rămâne o pată ruși-noasă pe conștiința fostului Președinte al noii statalități independente de atunci.

O

Oda limbii nu are sfârșit. Iar oficierea ei permanentă se face prin vorbire corectă și verb poetic inspirat...

Trei poeți descendenți din vatra bălțeano-sângereană – Sergiu Grossu de la Cubolta, fondatorul celebrelor *Catacombes* (1971–1992), revista de inspirație religioasă a exilaților români din Franța; Adrian Păunescu din Copăcenii, animatorul Cenaclului *Flacăra*, și Leonida Lari de la Bursuceni, fondatoarea *Glasului Națiunii* – în diverse condiții și timpuri, au sporit prin creația lor valențele limbii și ale poeziei românești...

P

Pentru poezia și publicistica lui Adrian Păunescu, probabil, ar fi mai potrivite spațiile amfiteatrelor și stadioanelor. Aici este suficientă vibranta destăinuire a lui Adrian Păunescu la revenirea acasă după circa 50 de ani de despărțire: „Iubită mamă, după vocea ta / e pașnic neamul tău care învie, / dar somnu-i altul, nu e cum tăcea, / fierb strugurii în vițele de vie. / Dar eu nu pentru multe am venit / ci să-mi reiau pruncia retezată / și dacă orice

drum e încâlcit / renunț la tot, să mă mai naști o dată.” (*Întoarcere la mama*, 01.09.1990) [46].

R

Românismul a fost profesiunea de credință a celei ce l-a profestat fără de odihnă în piețe, la masa de scris sau la microfoanele tribunelor parlamentare. Rămâne de precizat că L. Lari nu a avut niciodată complexe în fața puterii, fie că îi avea în față pe Iliescu, Gorbaciov sau Papa de la Roma. Vibrantul poem al Leonidei Lari *La Putna* a devenit deja antologic: „... după ce nea-mul a fost răzlețit, / Și limba o alta se face, Ei bine, dar verbul nu-i chip de robît, / Că-atunci împotriva lui Domnu-ai pornit, / Că-n verb însuși spiritul zace” [47].

S (Ș)

Sergiu Grossu, un alt vlăstar al *Crenguței*, revista Liceului bălțean, din perioada interbelică, „Ion Creangă”, a lăstărit cu îndârjire prin închisorile comuniste, scriindu-și în gând poemele sale, transmise, ca și poemele lui Radu Gyr sau Valeriu Gafencu, din gură-n gură, către confrății săi încarcerați: „...Omul-Lumină, / Cu zale și scut, / n-a făcut // niciodată / te- menele / paralelor (...) A asanat eleșteie, / A dat viață pământului, / A împodobit sanctuarul cuvântului, / s-a lansat în invenții celebre, / a înfrânt barbarii și tenebre...” [48].

T (Ț)

Timpul sintezelor revelatoare pentru tema desfășurată este unul în devenire, împlinit prin purtătorii limbii și veghetorii ei exemplari. Vor întregi imaginea de ansamblu a situației limbii române în Republica Moldova și raporturile ei cu puterea cărțile semnate de Silviu Berejan *Itinerar sociolingvistic* (2007); Nicolae Corlăteanu *Testament* (2010); Anatol Ciobanu *Reflecții lingvistice* (2009); Nicolae Mătcaș *Român mie neamul, românesc mie graiul* (1999); Ion Ciocanu *Zborul frânt al limbii române* (1999); Gheorghe Negru *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească* (2000); Gheorghe E. Cojocar *Cominternul și originile „mol dovenismului”* (2009); Eugenia Bojoga *Limba română – „între paranteze?”* (2013); Alexandru Bantoș *Retrospectivă necesară* (2007); Vlad Pohilă *Și totuși, limba română* (2008); Lidia Colesnic-

Codreanca *Limba română în Basarabia* (2003); Vasile Bahnaru *Elemente de semaseologie românească* (2009); Andrei Crijanovski *Dicționar de dificultăți ale limbii române* (2000) și Valentin Guțu *Dicționar de greșeli ale limbii* (2014), – nemaivorbind de monumentalul corpus în 10 volume *Basarabia necunoscută* de Iurie Colesnic, precum și publicațiile Revista *Limba Română* și ziarul *Literatura și Arta*, alte publicații – toate reflectând o preocupare constantă și doctă pentru destinul limbii române, îndemnând în continuare cititorii la paza și iubirea ei.

U

Un spirit gândind universalile semiotice ale comunicării este cel ce merită toată atenția și considerația noastră...

Distinsul academician-nonagenar Solomon Marcus, căruia, și pe această cale, îi aducem omagiul nostru aniversar, ne îndeamnă în scripitoarele dumisale interpretări ale limbajului, la efortul spiritual de a percepe lumea holistic, prin instruire asiduă și cultivarea capacității transdisciplinare, globale, a reflexivității omului modern, confundat tot mai dur cu permanențele provocări ale progresului informațional. Percepția holistică – „Este percepția directă, integrală asupra lumii, fără să treci dintr-o prealabilă analiză, așa cum faci în matematică, în fizică sau în lingvistica teoretică. Aici intră arta, poezia, muzica, artele vizuale” [49].

Autorul noii discipline științifice „Lingvistica matematică”, matematician, poet și hermeneut al științelor, este și un mare prieten al Limbii Române din Basarabia, luând adeseori atitudine și susținându-ne constant. Efortul lui Solomon Marcus de abordare integrator-holistică a limbajelor a reușit „performanța demonstrării originii comune a matematicii și poeziei, părinții lor fiind vechile mituri, de la care au preluat esențialul: funcția de simbolizare, nevoia unui univers de ficțiune, capacitatea holografică a localului de a da seama despre globalitate, transgresarea logicii tradiționale, nevoia de paradox și de metaforă etc.” [50].

Prin ideile sale originale și provocatoare pentru orice spirit creator, matematicianul-poet demonstrează forța invincibilă a intelectului, în fața căruia orice putere cedează tacit, dacă nu urmează, bineînțeles, metodele obscurantiste ale iezuitismului medieval...

Alături de alți mari prieteni ai limbii, istoriei și culturii române din Basarabia – Klaus Heitman, Adolf Armbruster, Denis Deletant, Alain Ruzé, Jean Nouzille, Tony Judt sau Klaus Bochman – Solomon Marcus este parte integrantă a elitei contemporane europene, de la care avem încă multe de învățat pentru a avea dreptul de a ne numi și noi europeni, aici, pe terenul cunoașterii, **românismul și europenismul** fiind sinonime absolute!

V

Voroniania sau voroava cu perle, care urmează, este un răspuns direct la provocarea academicianului Mihai Cimpoi lansată în finalul discursului Dumisale academic: *Limba română, casa ființei noastre* de la 31 august 2011. Domnia sa a propus atunci „elaborarea unei **cărți a rușinii** limbii „moldovenești” în care ar intra, între altele: enormități din parlament (știm că Ion Hadârcă are o listă întreagă)...”

Într-adevăr, lista, din păcate pentru limbă, este una destul de mare, din care am selectat aici doar câteva mai în temă și mai tipice, descoperind cu stupeoare că „perlele” generalului Voronin tind a le depăși pe cele ale celebrului Mitică, precum urmează:

1. „Daț sî videm cu și vacuum (sic!) sî umplém așel sosud cari esti min-tea oricăruî elev?” (V. Voronin, în ședința Colegiului Ministerului Educației și Tineretului din 25 ianuarie 2004);

2. „Limba poate să sî asamini moto-moto, dar noi o numim moldovenească” (V. Voronin, interviu pentru *Timpul*, 13 noiembrie 2007);

3. „Și noi trebu sî facim acest lucru ori az, or mâni, or pisti un an, doi, or pisti câți. Di și noi sî inventăm bicicleta, daci ea esti deja demult aprobat și trecut prin parlământul României?!” (*idem*);

4. „Prinșipalul e sî șii om, cetățan dostoinic al Republicii Moldova, patriot, nu sî umbli limba-ncolo, limba-ncoași” (V. Voronin, *Adevărul* din 12 decembrie 2013);

5. „Doamnele din Partidul Comuniștilor fac față în care fotoliu nu s-ar așeza.” (M. Postoico, ședința Parlamentului din 28 octombrie 2001);

6. Dumitru Diacov: „Procedura de alegeri n-a avut loc, pentru că deputații n-au intrat în urnă.” (08.12.2011);

7. I. Dodon: „Ne aflam cu toții pe buza prăpastiei și atunci noi (cei trei) am făcut primul pas!” (18.11.2011);

8. Din puțul de gândire agrariană au mai fost „pe moșie revărsate” multe perle, dar clasice și inconfundabile, adevărate „descoperiri științifice”, ră-mân a fi cele ale ex-președintelui agrarian, Dumitru Moțpan:

„Noi vă promitem cî politica Guvernulu sî va schimba cu 380 di gradi!” sau „triunghiu Snegur-Sangheli-Lucinschi-Moțpan va puté scoati țara din impas” ș.a.

9. Bineînțeles că nu putem trece peste această poetică definiție a noțiunii de patrie: „Cînd fugéț cu călcăili pân la ceafi di buhaiu satulu, cu veriga șeia-n bot cari umbla, da amuia tăț înșepeț a rîdi ca cum asta... d-a- a-a, iaca di la asta sâ-nșepi patria și asta ni trebuești s-o avem. D-a-a-a, s-avem tăț potențialu șela științific care-l ari tăti țările civilizati amu. Și dacî aișia ne-om rîdi cu gura pîn la urechi și totodată ni-om gîndi di undi o sî mîncăm lapti și carni, apu n-o să-l aveți, a sî mîncăț lapti di buhai...” (11 noiembrie 1994);

10. Pe drept cuvînt: „cînd eu o sî vorbesc cu cuvîntarea me a sî vă spun restul”, pronunța deputatul comunist D. Todoroglu la ședința legislativului din 11.09.2010...

(W X Y)

Într-o memorabilă ședință a Parlamentului agrarian, precum cerea cutuma, deputatul Ics, quaestorul sălii anunța speakerul: „Dle președinte, ședința este debilerativă, putem începe!” Inițial crezusem că-i un lapsus. Acum, deși există decizia Curții Constituționale, câtă vreme articolul 13 rămîne neschimbat în Constituție, mai îmi vine a-i da dreptate providențialului quaestor, că, menținut sub dogma limbii moldovenești, Parlamentul, din păcate, rămîne a fi unul de-bile-ra-tiv!

Z

Ziua de mâine-i a limbii române/ doină doinind de pe culmi mușatine...

Odissea dramatică a luptei prozodic inegale dintre puterea Cuvîntului și cuvîntul Puterii avem certa convingere că, totuși, va avea un sfârșit fericit, iar acest final nu poate fi decât întoarcerea la Itaca!

Pentru această mult râvnită ancorare „de acasă – acasă” ni-i dat să vîs-lim zi și noapte în asiduitate sporită împotriva tuturor stihiiilor și valurilor sorții.

Pentru că „pentru Ea la Putna clopot bate”!

Și pentru că nu obosea mereu să exclame marele Grigore Vieru: „Cât de frumoasă ești, o, sfântă trinitate – Mamă, Dragoste, Limbă Română!”

Însă frumusețea este inofensivă. Ea nu are alte arme decât cele poetic grăitoare, vorba poetului.

De aceea Limba Română, astăzi, în spațiul dat, după Podurile spirituale de Flori și de Carte, de acorduri și declarații de intenție, are nevoie vitală de alte conexiuni:

- De un gazoduct funcțional Iași–Ungheni–Chișinău;
- De linii transprutene de tensiune energetică înaltă și eficientă;
- De poduri de fier și de linii de cale ferată cu ecartament european;
- De regim preferențial pentru investiții din Țară cu garanții bancare sigure;

- De susținerea revistelor și publicațiilor de Limbă Română;
- De o conexiune ireversibilă, constituțional garantată, la spațiul european;

- De o nouă legislație lingvistică;
- De crearea unui Departament, în cadrul Academiei, pentru protejarea Limbii Române, cu largi și imuabile prerogative decizionale.

Este schița unui program complex și de lungă durată, care necesită timp, resurse și consecvență politică asumată din ambele părți.

O altă cale, mai urgentă, subiectiv și sincer vorbind, după aproape 30 de ani de luptă cu morile de vânt, pentru salvagardarea ființei noastre naționale în fața pericolelor estice tot mai accentuate și a politicianismului intern, astăzi eu nu o văd decât în realizarea idealului național al UNIRII!

Aceasta este Oda noastră închinată Limbii Române! Aceasta este metafora ingenuncheată pentru EA: *Floare Latină, Limba Română, Pururea fiene sfântă lumină!*

Chișinău, 31 august 2015, AȘM

LIMBA ROMÂNĂ, POLITICĂ ȘI STATUL DE DREPT

Nicolae TIMOFTI

Președinte al Republicii Moldova

Stimate domnule președinte al Academiei,
stimați membri ai Academiei de Științe a Moldovei,
excelește, stimați oaspeți, onorat public,

sunt bucuros să mă aflu azi, 31 august 2016, aici, cu dumneavoastră, în această zi importantă din istoria tânărului nostru stat. Republica Moldova este printre puținele state din lume care are ca sărbătoare națională Ziua limbii sale naționale. Fără îndoială, este un prilej de bucurie. Totodată, dacă urmărim istoria sărbătorii și motivele care au stat la baza decretării ei, trebuie să spunem că ea reflectă destinul dramatic al neamului nostru. Sărbătoarea *Ziua Limbii române* a apărut ca reacție firească a poporului la nedreptatea care i s-a făcut de-a lungul secolelor. Din 1812 până în 1989, în fel și chip, politicile imperiilor din care a făcut parte acest teritoriu au îngrădit accesul limbii române la toate nivelurile vieții sociale și politice. Această realitate istorică nu poate fi contestată. Excepție din cele aproape două secole face perioada de 22 de ani, 1918-1940, când teritoriul de astăzi al Republicii Moldova a făcut parte din structura administrativă a statului România, iar limba română s-a manifestat firesc ca limbă de stat.

Se știe, iar domniile voastre știți mai bine decât oricine, că lupta pentru readucerea limbii române în făgașul ei firesc nu a conținut nicicând, având perioade mai active și perioade mai latente. Voi aminti aici de înflăcărata luptă a poetului Alexei Mateevici de la începutul secolului XX. El a avut un

impact hotărâtor în procesul de trezire a conștiinței naționale a moldovenilor și de unificare a forțelor pentru a se putea rupe din chingile Imperiului rus. Poemul său *Limba noastră* ne îndeamnă și azi să fim consecvenți pe calea revenirii la valorile noastre identitare, să le dezvoltăm, întrucât doar sprijinindu-ne pe terenul lor tare, pe granitul nostru spiritual, vom putea edifica ceva durabil. Vom putea rezista în fața provocărilor de oricare gen. Faptul că acest poem a devenit, în 1994, imnul statului nostru este o dovadă în plus că limba română, limba noastră națională, constituie una din coloanele pe care se sprijină identitatea noastră etnică.

Istoria secolului XX este marcată de experimente sociale și politice tragice, de războaie și sacrificii umane. Teritoriul statului nostru a fost întotdeauna un loc în care s-au intersectat interesele marilor puteri. Adesea a fost folosit drept câmp al luptelor geopolitice. De cele mai multe ori, nici locuitorii de aici, nici politicienii care trebuiau să-i reprezinte n-au fost întrebați ce-și doresc. Opțiunile lor n-au intrat în socotelile marilor puteri. Populația de aici le-a servit de cobai, adesea fără a băga de seamă. Politica lui Stalin a ajuns și în sfera limbii. Cum bine știți, experimentele lui au pornit prin formarea unor entități autonome, cum a fost R.A.S.S.M, ca, ulterior, să experimenteze prin impunerea unei limbi „literare” noi, care trebuia să legitimizeze existența unei identități etnice noi, identitatea moldovenească, de natură diferită față de cea românească. Ecourile acelei politici mai sunt resimțite și astăzi. Experiențele geopolitice din laboratoarele sistemului totalitar au mutilat destinele a milioane de oameni. Concetățenii noștri au trebuit să plătească tribut de sânge nu doar pentru convingerile lor politice și ideologice, dar și pentru idealurile lor spirituale și naționale. Trebuie să ne amintim în acest context de intelectualii din Transnistria care au fost împușcați într-o singură noapte, fiind acuzați pe nedrept de trădare de patrie. Dreptul lor de a scrie în limba română, de a avea acces la creația scriitorilor clasici români fu sistat într-o singură zi. Tot așa cum, în 1940, moldovenii au devenit peste noapte analfabeți, interzicând-li-se alfabetul românesc și impunând-li-se unul străin ființei limbii lor, cel rusesc. Toate aceste momente din istoria noastră fac dovada importanței limbii pentru susținerea sau, într-un joc al strategiilor totalitarist-imperiale, pentru denaturarea conștiințe naționale. Limba maternă este cea care te face liber, în care ești la tine acasă, cu ai tăi, oriunde te-ai afla. De aceea pe altarul dăinuirii ei și revenirii la normalitate

s-au adus sacrificii umane, pe care suntem datori să le păstrăm în memorie.

Aș aminti de asemenea istoricul Congres III al Scriitorilor din R.S.S.M, care a avut loc în zilele de 14-15 octombrie 1965. Atunci s-a pus din nou problema limbii literare, a revenirii la veșmântul firesc al limbii noastre, la grafia pe baza alfabetului latin. Un rol aparte la acel congres au avut intervențiile scriitorilor Ion Druță, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi, luarea de cuvânt a directorului școlii din orașul Râșcani L. Colibaba. „Chestiunea cu alfabetul eu cred că în ultima instanță, totuși, o să fie rezolvată”, afirma cu totală convingere academicianul Ion Druță. Congresul a fost etichetat drept „naționalist” de către autoritățile comuniste ale R.S.S.M, conduse de I. I. Bodiul, cu toate consecințele pe care le cunoaștem. A trebuit să treacă mai bine de două decenii ca intelectualitatea să se ridice din nou și să ducă la bun sfârșit lupta care a durat ani, decenii, secole.

Încercarea de restructurare a U.R.S.S-ului din anii 1988-1989 a pus societatea moldovenească pe făgașul adevărului istoric și a readus în centrul vieții social-politice și culturale chestiunea națională: istoria, limba, cultura, etnia. Omagiul nostru este pentru intelectualitatea de creație și oamenii de știință care s-au aflat și de această dată în avangarda mișcării de eliberare națională. Voi aminti numele a doar câtorva personalități care, cu părere de rău, nu mai sunt printre noi: Ion Vatamanu, Lidia Istrati, Valentin Mândăcanu, Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Nicolae Corlăteanu, Ion Dumeniuc, Silviu Berejan, Constantin Tănase. Șirul acestor devotate fiice și fii ai neamului nostru, aflați mai la vedere sau în discretul anonim, este de bună seamă mult mai mare. Să nu-i uităm! Să ne amintim cu demnitate și onestitate despre dăruirea lor. Ei și-au pus talentul și energiile creatoare pe altarul limbii române.

Renașterea națională a însemnat pentru cetățenii Republicii Moldova luptă pentru „Limbă” și „Alfabet”. Folosesc aceste două cuvine exact în formula scandărilor din acei memorabili ani, când Piața Marii Adunări Naționale era ca o mare de suflete însetate de adevăr, de libertate și democrație. La 17 septembrie 1988, șaizeci și șase de personalități – intelectuali, scriitori, savanți, pedagogi, oameni de cultură – au publicat în coloanele ziarului Învățământul public istorica *Scrisoare deschisă*, care i-a mobilizat pe moldoveni la luptă pentru limba română. Adresându-se către *Comisia interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești*

pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești, semnatarii *Scrisorii Deschise* își exprimau speranța „că prin activitatea Comisiei se va pune capăt unui capitol rușinos al lingvisticii conjuncturiste din republică – teoria celor «două limbi» romanice din nordul Dunării. Ne-am convins cu toții că această poziție compromisă s-a soldat cu un singur efect sinistru – degradarea pe toate căile a limbii materne vorbite de băștinașii din Moldova Sovietică, mutilarea conștiinței lingvistice și gândirii lor. [...] Limba noastră, se afirma în *Scrisoare*, trebuie să se afle în aceleași condiții de funcționare ca și spaniola în țările Americii Latine sau germana în Austria. Cu alte cuvinte, abia după ce mai multe generații de moldoveni își vor întrebuița limba maternă în toate domeniile vieții lor, abia atunci vom fi în drept să întrebăm: limba română sau variantă a limbii române?” Pledoaria celor 66 era, clar, în favoarea limbii române ca limbă de stat.

În data de 31 august 1989 legislativul RSS Moldovenești a aprobat un șir de legi cu privire la statutul și funcționarea limbii de stat. Este vorba de legile nr. 3462, 3463, 3464. În ziua următoare, prin *Legea nr. 3465 din 01 septembrie 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*, Sovietul Suprem al RSS Moldovenești declară limba moldovenească drept limbă de stat. Era o victorie, firește, dar o victorie parțială, „redactată” de lipsa de curaj a unor deputați de atunci, dar și de interesele administrației de la Kremlin, de jocurile geopolitice. Intelectualitatea cerea revenirea la alfabetul latin și declararea limbii române drept limbă oficială a R.S.S.M. Dar Sovietul Suprem votează articolul 1 al Legii în următoarea redacție: „În conformitate cu Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldovenești limba de stat a RSS Moldovenești este limba moldovenească, care funcționează pe baza grafiei latine. Ca limbă de stat, limba moldovenească se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale și îndeplinește în legătură cu aceasta funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii.

RSS Moldovenească garantează tuturor locuitorilor din republică învățarea gratuită a limbii de stat la nivelul necesar pentru îndeplinirea obligațiilor de serviciu.”

Legea, cum s-a putut vedea, se sprijinea pe Constituția RSS Moldovenești. Din punct de vedere juridic, lucrurile se așezau logic în cadru legal. Deși, este clar că nu s-a ținut cont până la capăt de vrerea poporului. Anume

atunci s-a pus începutul unei confuzii și dualității terminologice inutile care a măcinat energii intelectuale vreme de mai bine de două decenii.

Lucrurile încep să se reaseze odată cu legitimarea noului stat, Republica Moldova. În *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, aprobată în data de 27 august 1991, se ține cont de opinia scriitorilor și lingviștilor, a savanților din alte domenii ale științei, urmată de susținerea a mii și sute de mii de scrisori venite pe parcursul anilor 1988-1989 la redacțiile săptămânalelor *Literatura și Arta*, *Învățământul public*, de scandările a sute de mii de cetățeni la Marile Adunări Naționale de la Chișinău.

Așadar, *Declarația de independență a Republicii Moldova* (Legea nr. 691 din 27.08.1991) consfințește limba română ca limbă de stat, „reamintind că în ultimii ani mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991”.

Act legislativ fondator, *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, fiind aprobată în urma voinței poporului, nu poate fi rescrisă sau redactată. Acum douăzeci și cinci de ani poporul a stat ca soldatul în strajă în Piața Marii Adunări Naționale și la ușile Parlamentului, cerând votarea *Declarației de Independență*. Basarabenii își făureau istoria, ei înșiși, la ei acasă.

În mod firesc, primii au preluat sintagma *limbă română* scriitorii, lingviștii, savanții și sistemul educațional, introducând-o într-un circuit firesc și neîntrerupt. Totodată, partea cealaltă, adepții curentului moldovenismului advers și agresiv, își sprijinea atitudinile pe legea unui stat care nu mai exista. În acea perioadă lupta pentru numele corect al limbii de stat a continuat. Ezităările au ajuns până în 1994, când urma să fie votată Constituția noului stat (29 iulie 1994). Societatea moldavă devenea tot mai agitată, tot mai erodată geopolitic. Memorabilul Congres *Casa noastră – Republica Moldova* a arătat pe față cât de scindată era populația Republicii Moldova. Și mai grav era faptul că discordia s-a manifestat în rândul intelectualilor. Sunt

anii când ia naștere clasa politică, iar politicul începe să corupă și moral, și ideologic. În aceste condiții, din cele trei variante posibile: „limbă română”, „limbă moldovenească (limbă română)”, „limbă moldovenească” în *Articolului 13 Limba de stat, funcționarea celorlalte limbi* din Constituția Republicii Moldova este inclusă cea de-a treia variantă. În locul sintagmei care reflecta adevărul științific legiuitorul de atunci al Republicii Moldova a fixat o formulă care a declanșat de-a lungul anilor nenumărate dispute și proteste.

Stimat auditoriu, mărturisesc că intima mea convingere, atitudinile mele s-au sprijinit întotdeauna pe adevărul științific. Unul din textele de bază în acest sens a fost și este **Răspunsul la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească”** (*opinia specialiștilor-filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului A.Ș.M.*) din 1994, care spunea clar că „limba literară (și în primul rând cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română”.

În urmă cu aproape trei ani, în data de 5 decembrie 2013, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a decis în baza Declarației de independență și a concluziilor științifice ale A.S.M., definitiv și ireversibil, denumirea corectă a limbii de stat, aceasta fiind limba română.

„1. În sensul Preambulului Constituției, Declarația de Independență a Republicii Moldova face corp comun cu Constituția, fiind textul constituțional primar și imuabil al blocului de constituționalitate.

2. În cazul existenței unor divergențe între textul Declarației de Independență și textul Constituției, textul constituțional primar al Declarației de Independență prevalează”.

Hotărârea interpretativă a CC are forță de prevedere constituțională și este obligatorie pentru toate organele de stat de orice nivel, începând cu administrația publică centrală - președinție, parlament, guvern, și până la administrația publică locală, până la cea mai mică primărie. În acest sens, modificarea articolului 13 din Constituție nu mai lasă loc de discuții și dispute. Ea este o obligație a parlamentului. Trebuie să fie clar pentru toata lumea și pentru membrii parlamentului în primul rând: modificarea articolului 13 înseamnă un gest de corectitudine politică și juridică din partea parlamentului, în sensul executării Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova și nimic mai mult. Așa se procedează într-un stat de drept.

Menținerea situației de ambiguitate și duplicitate, alimentată de forțe ostile nouă, este inadmisibilă. Vehicularea în continuare a două denumiri ale aceleași limbi, a două ortografii, a două identități, a două istorii înseamnă scindarea continuă a societății moldave. Cine nu înțelege acest lucru este împotriva dezvoltării satului nostru. Nu mai putem continua înaintarea pe calea neadevărului. Demult trebuia să se pună capăt ezitărilor de acest gen. Suntem etnici români, deși ne spunem moldoveni. Voi aminti în acest context opinia unui lingvist notoriu, de valoare universală, a ilustrului savant Eugeniu Coșeriu, pământeanul nostru, care considera că moldovenii fac parte din românitare. Dacă ne identificăm ca moldoveni, suntem în chip firesc români. Aceasta este identitatea noastră etnică, istorică, culturală și lingvistică. Să însușim și să acceptăm odată pentru totdeauna acest adevăr și să ne căutăm de alte lucruri, care necesită efort și concentrare. Lupta absurdă împotriva evidenței, împotriva adevărului nicicând nu a avut sorți de izbândă. Ea doar mistuie puterea ziditoare de care este atâta nevoie în alte sfere ale vieții noastre.

Este momentul să depășim falsele dileme. Să trecem peste lunga perioadă de discuții și polemici inutile. Împreună cu concetățenii noștri de alte etnii, respectându-ne și sprijinindu-ne reciproc, putem merge înainte. Doar prin comunicare și bună înțelegere ne vom putea uni eforturile în ideea de a construi un stat modern, bazat pe statul de drept, pe libertățile omului, pe legile bunei conviețuiri.

Să-i lăsăm pe savanții noștri să-și urmeze cu dedicație cursul cercetărilor, să avem încredere în onestitatea lor, să le exprimăm recunoștința bine meritată și să le mulțumim celor care nu au părăsit câmpul de luptă și au ajutat societatea noastră să se mențină în albia adevărului științific.

Politicul, care a beneficiat în urma indeciziei populației și a vehiculat în toate campaniile electorale subiectul limbii române, să se maturizeze și să-și orienteze energiile spre alte domenii. Spre cel economic, bunăoară, cel financiar, unde breșele ne-au sărăcit și dificultățile ne-au năvălit.

La ceas aniversar, îndemnul meu către toți cetățenii Republicii Moldova este să nu ne abatem din drumul nostru, să urmăm cu strictețe vectorul european de dezvoltare. Statul nostru s-a angajat pe calea restructurării și democratizării, având modelul țărilor europene. Aici trebuie să ne concentrăm forțele:

-
- să avem un învățământ competitiv pe plan european;
 - să avem un sistem al cercetării științifice și inovațiilor racordat în totalitate la nivelul de performanță al celui european;
 - să avem un sistem de ocrotire a sănătății și protecție socială pe potrivă cerințelor actuale ale cetățenilor noștri;
 - să avem un sistem judiciar profesionist și onest în care cetățenii să aibă încredere;
 - să punem economia în funcționare conform modelelor țărilor care au avut înțelepciunea, caracterul și puterea de a depăși crizele și de a le transforma, în cele din urmă, în favoarea națiunilor lor;
 - să readucem încrederea cetățenilor în stat.

Totodată, să fim exigenți cu clasa politică, să-i cerem angajare plenară în slujba cetățenilor care o aduc la putere, să nu uitate că a promis să servească intereselor țării, iar nu să se căpătuiască.

Stimat auditoriu, onorată asistență, avem încă foarte multe de făcut. Toate greutățile prin care a trecut statul nostru în acești 25 de ani pot fi și trebuie depășite, prin unitate, prin unirea tuturor forțelor sănătoase: clasa politică, factorii administrativi, oamenii de știință, oamenii de cultură, societatea civilă – toți oamenii de bună credință – în munca noastră comună pentru a face din Republica Moldova un stat prosper, de care să fim mândri și în care cetățeanul să vrea să trăiască, să nască copii, să-și simtă destinul împlinit.

Doamnelor și domnilor,

Vă felicit cu prilejul celor douăzeci și cinci de ani de independență a statului nostru!

Vă felicit cu prilejul luminoasei sărbători naționale *Ziua Limbii române!*

Să fim mândri de înaintașii noștri, să le cinstim cugetul și fapta, să le ducem idealurile spre împlinire!

Să dănuie limba română, casa ființei noastre spirituale!

Vă mulțumesc pentru atenție!

Chișinău, 31 august 2016, AȘM